

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

XII. évfolyam, 4. szám

Volume XII., Issue 4.

2012. október – december / October – December 2012

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2012, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editorial Board	11
PHILOSOPHIA PERENNIS	12
Kádár Zoltán: A Frankfurter iskola technológiakritikája: a kisiklatott felvilágosodás anatómiája II. Herbert Marcuse	12
KÁDÁR, Zoltán: The Frankfurt School's Critique of Technology: The Anatomy of the Derailed Elightment II. Herbert Marcuse	18
Kiss Endre: A magyar modernizáció és a diszciplinává váló filozófia	19
KISS, Endre: Hungarian Modernization – The New Discipline of the Philosophy	26
NYELVÉSZET	27
Czeplédi Katalin: A magyar őstörténet és a nyelv.....	27
CZEGLÉDI, Katalin: The Hungarian Prehistory and the Language	30
Czeplédi Katalin: Magyar-török nyelvviszony	31
CZEGLÉDI, Katalin: Hungarian-Turkish Language Relationship	52
Mellár Mihály: A lemnoszi sírkő felirata.....	53
MELLÁR, Mihály: The Script on the Lemnos Stela.....	58
TÖRTÉNELEM	59
Bencze Mihály: A pallagkultúra és a Barcaság	59
BENCZE, Mihály: The Terrace Culture and Barcaság	62
Z. Tóth Csaba: „Tropikus” vagy „sziderikus”? – kérdések a zodiákusról.....	63
Z. TÓTH, Csaba: “Tropical” or “Sidereal” — Questions about the Zodiac.....	76
NÉPRAJZ	77
Balázs Lajos: „MINDEN IMPRESSZIÓ...”	77
BALÁZS, Lajos: “All Is Impression...”	80
IRODALOM	82
Bendur István: Idehaza	82
Szente Katalin: Biciklis balesetek	83
MŰVÉSZET	85
Plájás Ildikó Zonga: Egy másfajta művészettörténet-lecke	85
PLÁJÁS, Ildikó Zonga: A Different Lesson on History of Arts	89
ÚTINAPLÓ	90
Obrusánszky Borbála: Kaszar nyomában Belső-Mongóliában.....	90
OBRUSÁNSZKY, Borbála: In the Footsteps of Khasar in Inner Mongolia	96
ÍGY ÍRTUNK MI	97
Sulyok Vince: Kulturális program	97

Sulyok Vince: A norvég népnegyedj	99
Sulyok Vince: Anne Pedersdatter hatvan év távlatában	100
Sulyok Vince: Kinyilatkoztatás	102
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	103

Kedves Olvasó!

Megjelent a *Journal of Eurasian Studies* IV. évfolyam (2012.) 3. száma. A tartalom:

- FARKAS, Flórián: Dear Reader
- HISTORY
 - VERMAN, Sanghamitra Rai: Trade and Religion: Trade and Its Role in the Spread of Buddhism in China from India. (1st to 6th Century C.E.)
- LINGUISTICS
 - ТАМБОВИЦЕВ, Юрий Алексеевич: “Этнографическая криминалистика: к какому народу ближе всего венгры по данным дактилоскопии?” [TAMBOVTSEV, Yuri: *Ethnographic Criminalistics: to which People are the Hungarians Closer on the Basis of their Dactiloscopic Data?*] (in Russian)
- POLITICS
 - MANTOO, Shahnawaz Ahmad: Bangladesh Illegal Immigration: Effects and Consequences
- SOCIOLOGY
 - BALÁZS, Lajos: Erotica, obscenitatea și pragmatismul țărănesc al dăinuirii [BALÁZS, Lajos: *Eroticism, Obscenity and the Peasant Pragmatism of Survival*] (in Romanian)
- LITERATURE & ARTS
 - MIRABILE, Paul: The Mediaeval Eurasian Koine: The Art of Philology
 - PLÁJÁS, Ildikó Zonga: A Different Lesson on History of Arts
- TRAVELOGUE
 - TAPON, Francis: Czech Republic — Eastern Europe’s Most Civilized Country
- CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA
 - VÁMBÉRY, Ármin: In Herat and Beyond It
- CHRONICLE
 - OBRUSÁNSZKY, Borbála: In the Footsteps of Khasar in Inner Mongolia

A folyóirat a következő címen érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

A Szerkesztőség

Hága, 2012. október 15.

~ ~ ~ ~ ~

Dear Reader,

The 3rd issue of the fourth volume (2012) of the *Journal of Eurasian Studies* was recently published. The content:

- FARKAS, Flórián: Dear Reader
- HISTORY
 - VERMAN, Sanghamitra Rai: Trade and Religion: Trade and Its Role in the Spread of Buddhism in China from India. (1st to 6th Century C.E.)
- LINGUISTICS
 - ТАМБОВЦЕВ, Юрий Алексеевич: “Этнографическая криминалистика: к какому народу ближе всего венгры по данным дактилоскопии?” [TAMBOVTSEV, Yuri: *Ethnographic Criminalistics: to which People are the Hungarians Closer on the Basis of their Dactiloscopic Data?*] (in Russian)
- POLITICS
 - MANTOO, Shahnawaz Ahmad: Bangladesh Illegal Immigration: Effects and Consequences
- SOCIOLOGY
 - BALÁZS, Lajos: Erotica, obscenitatea și pragmatismul țărănesc al dăinuirii [BALÁZS, Lajos: *Eroticism, Obscenity and the Peasant Pragmatism of Survival*] (in Romanian)
- LITERATURE & ARTS
 - MIRABILE, Paul: The Mediaeval Eurasian Koine: The Art of Philology
 - PLÁJÁS, Ildikó Zonga: A Different Lesson on History of Arts
- TRAVELOGUE
 - TAPON, Francis: Czech Republic — Eastern Europe’s Most Civilized Country
- CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA
 - VÁMBÉRY, Ármin: In Herat and Beyond It
- CHRONICLE
 - OBRUSÁNSZKY, Borbála: In the Footsteps of Khasar in Inner Mongolia

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

The Editors

The Hague, October 15, 2012

~ ~ ~ ~ ~

Szerzőink / Our authors

BALÁZS, Lajos

1939. december 22-én született Bukarestben. A Bécsi döntés után Csíkszentmártonba költöztek, itt végezte az elemi iskolát. Középiskolai tanulmányait Csíkszeredában végezte a mai Márton Áron Főgimnáziumban. Román szakos tanári oklevelet a Bukaresti Tudományegyetem bölcsészkarán szerzett 1965-ben. Ugyanitt nyerte a Filológiai tudományok doktora címet 1979-ben, *A csíkszentdomokosi székel lakodalom* című román nyelven írt disszertációjával. Tanári, iskolaigazgatói, közművelődés-felügyelői, gyermekmozgalmi munkájával párhuzamosan 40 éven át vertikális néprajzi kutatást végzett Csíkszentdomokoson. Kutatási témája az emberi sorsfordulók – születés, házasság, halál, nemiség – szokásvilága. Kutatási eredményeit öt monográfiában foglalta össze: *Az én első tisztességes napom*. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994; *Menj ki én lelkem a testből...* Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1995; *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1995; *A vágy rítusai – Ritusstratégiák*. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki háttéréről, Scientia Kiadó, Kolozsvár 2006; *Amikor az ember nincs es ezen a világon*. Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomokoson, 2009, I. kiad., 2010, II. kiad. Több mint 130 tanulmányt közölt hazai és magyarországi szakfolyóiratokban, konferencia kötetekben. 2001-től a Sapientia EMTE csíkszeredai Gazdaság és Humántudományi kar Humán tanszékének alapító/vezető docense. Népköltészetet oktat.

Born in 1939 in Bucharest. During WW II his family moved to Csíkszentmárton (Szeklerland, Hungary). He completed his secondary education in Csíkszereda. Graduated in 1965 at the University of Bucharest in Romanian philology. He was awarded a Ph.D. degree in 1979 at the same university. Mr. Balázs has a long career in education, acting as among others as teacher and principal. Next to this he performed ethnographic research for more than 40 years in Csíkszentdomokos (Szeklerland). His main area of research is covers the main events of human life: birth, marriage, death, sexuality. He has published several books and more than 130 articles on these topics. Since 2001 he is lead professor at the Department of Humanities of the Faculty of Economics and Humanities — Sapientia University, Csíkszereda, Romania. Mr. Balázs teaches folk poetry.

BENCZE, Mihály

Matematikus, tanár, költő. Négyfalun született 1954-ben. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, a Matematika Karon szerzett 1978-ban diplomát. Azóta középiskolákban matematikát tanít, jelenleg Brassóban az Áprily Lajos Gimnáziumban. Emellett a következő területeken fejt ki tevékenységet: tevékenyen részt vett a brassói magyar középiskola rendszer megalapításában; alapítója az Erdélyi Magyar Matematikai Verseny-nek; alapítója a *Wildt József Nemzetközi Matematikai Verseny*-nek; diákjai számára mentorként működik, akik folyóiratokat szerkesztenek; az OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE nemzetközi matematikai szaklap főszerkesztője; a *Fulgur* (1993) nevű kiadó alapítója, amely magyar könyvek kiadására összpontosít. Számos könyv (verseskötetek és matematika), valamint több száz matematikai szakkikk szerzője.

Mathematician, teacher, poet. Born in Négyfalu in Transylvania in 1954. Graduated from the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár/Cluj/Klausenburg (Transylvania), Faculty of Mathematics in 1978. Since his graduation he is teaching mathematics in high schools, currently in the Áprily Lajos High-School in Brassó/Braşov/Kronstadt (Transylvania). Next to teaching his activities cover the following fields: he was involved in the establishment of a Hungarian high-school system in Brassó/Braşov/Kronstadt; founded the Hungarian Mathematics Competition in Transylvania; founded the *József Wildt International Mathematical Competition*; mentor of students who create student periodicals; editor-in-chief of the international mathematical journal OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE; founder of the publishing house *Fulgur* (1993), which specializes in publishing Hungarian books. He is author of several books including poetry and mathematics and several hundreds mathematical papers

BENDUR, István

A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-országi szakát végezte el 1968-ban. Tagja volt a Szederkényi Ervin szervezte Jelenkor körnek. Az ELTE BTK-án kiegészítő magyar szakot végzett, majd még többféle végzettségre (könyvtárosi, informatika tanári, segédrendezői) tett szert élete során. 10 éves kora óta verselt. A publikálás nem volt erős oldala; Dürrenmattal együtt vallotta „azért szeretek falun élni, mert kicsiben megtapasztalom azt, ami az országban történik.” 2012-ben húnyt el.

Qualifying at the Hungarian and Russian department he graduated from Teacher Training College, Pécs, in 1968. He was an active member of the Jelenkor creative community organized by Ervin Szederkényi. He got a second degree in Hungarian at the University of Eötvös Lóránd (ELTE) and later on he gained some more qualifications in different fields (librarian, IT teacher, and assistant director). He started writing poems at the age of 10. Publicity and publications were not his strong points. He claimed with Dürrenmatt: "I like living in the countryside, thus, on a small scale, I experience all what happens in the country." Passed away in 2012.

CZEGLÉDI, Katalin

A Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar-orosz-altajisztika szakán folytatta tanulmányait, az altajisztikai tudományokból egyetemi doktori címet is Szegeden szerzett. Nyelveket valamennyi magyar állami iskolai típusban, nyelvészetet és idegen nyelveket főiskolán és egyetemen tanított. Kutatási területe az általános és alkalmazott nyelvészetben belül a nyelvészeti őstörténet. Jelenleg a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetemen és a Budapesti Körösi Csoma Magánegyetemen tanít nyelvészeti őstörténetet. Előadásai rendszeresen vesz részt konferenciákon. Eddig mintegy 80 tanulmánya és két könyve ('*A szkíta-hun nyelvek története 1. Hangtan 2. Ósmondattan*') jelent meg. Megjelenés alatt: '*3. Alaktan (1. Gyökrendszer 2. A toldalékok rendszere)*'. Feladatának a nyelvünk és népünk igaz történetének a minél jobb megismerését valamint a megszerzett tudás átadását tartja.

Studied Hungarian-Russian-Altaic languages and literatures at the University 'József Attila' in Szeged, Hungary. She was given the title 'dr. univ' at the same University, too. As a teacher Ms. Czeglédi taught foreign languages at all type of state schools, and linguistics at state universities. Her major research topics cover linguistic prehistory in general and applied linguistics. Currently she teaches linguistic prehistory at Private Universities called 'Nagy Lajos király' in Miskolc, Hungary and 'Körösi Csoma' in Budapest, Hungary. She regularly delivers scientific lectures at conferences and meetings. Ms. Czeglédi published about 80 essays and two books: '*History of Scythian-Hunnish languages 1. Phonetics 2. Presyntaxe*'. Currently she is working on the third volume of this series '*3. Accidence (1. System of roots of words 2. System of forming of words)*'. Her major aim is to learn the history of our language and our people in the best possible way and to convey this knowledge to as many people as possible.

KÁDÁR, Zoltán

Szegeden született 1974-ben. A Szegedi Egyetemen szerzett diplomát filozófiából és szociológiából. Dolgozott elemző szociológusként, de huzamosabb ideig köztisztviselőként is tevékenykedett. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájának harmadéves hallgatója. Doktori disszertációja a XX. századi antiutópiák filozófiai vonatkozásaival foglalkozik.

Was born in 1974, Szeged, Hungary. Studied philosophy and sociology at the University of Szeged, Hungary. Worked as sociologist, and for many years as a public servant. At present he is a third-year PhD student of the doctoral PhD-system in philosophy of György Bartók de Málnás at the University of Szeged. His PhD thesis with the connection between 20th century dystopias and philosophies.

KISS, Endre

Az MTA doktora (D.Sc), egyetemi tanár (ELTE – Nyugat-Magyar Egyetem). A hetvenes években az Osztrák-Magyar Monarchia filozófia- és esztétörténetének, illetve a magyar filozófia- és esztétörténet problémáival foglalkozott. Filozófiai tevékenységének középpontjában ezt követően Nietzsche állt. 1982-ben könyvet írt filozófiájának magyarországi recepciójáról, 1993-ban monográfiát Nietzsche filozófiájáról, 2005-ben kiadta e monográfia kétszeres terjedelműre növelt végleges változatát. 1989 után e témák mellett a kelet-európai és egyben a globális fejlődés komplex problematikájával foglalkozott. Számos filozófiai és tudományos monográfia szerzője. Humboldt-ösztöndíjas.

Holds a doctor degree of the Hungarian Academy of Sciences (D.Sc.), university professor. In the 1970s his research focused on the history of philosophy of the Austro-Hungarian Empire and the history of Hungarian philosophy. After that Nietzsche constituted the focus of his research. He published several books on his oeuvre and its reception in Hungary. After 1989 the issues of Eastern-European and complex global developments became the focus of his work. Author of several books, Humboldt-scholar.

MELLÁR, Mihály

Matematikus oklevelet szerzett a Belgrádi Tudományegyetemen. 1980 óta Ausztráliában él, ahol ausztráliai aboriginal és pápua-új guineai művészkereskedőként dolgozik. Emellett szerves és endogén kultúrák kutatásával foglalkozik.

Mathematician, Academia of Sciences, Belgrade. Since 1980 he is living in Australia, working as Australian Aboriginal and Papua New Guinean art and craft dealer, researching organic and endogen cultures.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon véghez, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen véghez posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédi a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kínába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója, oktatott az ELTE Jogi Karán is. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület tagja, alapító tagja: Magyar Őstörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője. A Journal of Eurasian Studies főszerkesztő-helyettese.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgradual study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she is external consultant of the Asia Center at the University of Pécs. Next to that she organizes the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. She also lectured at the University Eötvös Loránd in Budapest. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles. She is deputy editor-in-chief of Journal of Eurasian Studies.

PLÁJÁS, Ildikó Zonga

Magyar etnológiából, kulturális antropológiából valamint magyar nyelv és irodalomból szerzett B.A. fokozatot a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen 2005-ben. Ugyanott 2006-ban komplex kulturális kutatási szakon szerzett M.A. fokozatot. Fő kutatási területei a román vizuális megjelenítése, továbbá az erdélyi magyar kisebbség vizuális megjelenítése. Számos konferenciát szervezett és ugyancsak számos tanulmányt publikált.

Received a B.A. degree in Hungarian ethnology and cultural anthropology and Hungarian language and literature at the Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania in 2005. In 2006 she received an M.A. degree in Complex Cultural Research from the same university. Her main areas of research include the visual representation of the Roma people — racist, discriminatory and exclusionary practices in the construction of visual discourses in Eastern European societies (2008-present) and the visual representation of the Hungarian minority in Transylvania (Romania) in documentaries (2005-present). Ms. Plájás organized several conferences and she is the author of numerous articles.

SZENTE, Katalin

1961-ben született Budapesten, jelenleg a Balaton környékén lakik. Vám- és jövedéki ügyintéző, logisztikus, ADR tanácsadó, szállítványozási ügyintéző, marketing ügyintéző. Kedvenc időtöltése az olvasás, könyvimádó. Saját történeteit szóban is fordulatosan tudja előadni.

Born in 1961 in Budapest, she is presently living at the shores of the Lake Balaton. She is working in logistics management. Her main hobby is reading, first and foremost literature.

Z. TÓTH, Csaba

Társadalom- és művelődéstörténeti kutató, őstörténész. Művészeti tanulmányok után (Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 1979-1981, díszlet-jelmeztervezés tanszék), 1999-től kulturális antropológiát hallgatott a Miskolci Egyetemen. 1990-től több mint nyolcvan írása (tanulmány, esszé, interjú, recenzió) jelent meg, főként folyóiratokban (Harmadik Part, Országépítő, Liget, Kapu, Hitel, Életünk, Képmás, Turán). 2002-2005 között cikksorozata jelent meg az Országépítőben a 19-20. század egyes politikatörténeti vonulatairól. Ebben vizsgálta az anglo-amerikai politikai befolyás szerepét korunkban, különösen Cecil Rhodes és „titkos társasága” tevékenységén keresztül, Carroll Quigley és Antony Sutton, amerikai történészek munkái nyomán. E sorozatban 2004-ben jelent meg az „Európa elrablása”, az „1914 - az angolszász felelősség kérdése” és más cikkek. 2009-től a Turán negyedéves magyar őstörténeti folyóirat szerkesztője.

Freelance researcher of the cultural and social history and the Hungarian prehistory. After studies of fine arts (Academy of Fine Arts, Budapest, Scenic and Costume Design Faculty, 1979-1981), from 1999 he learned cultural and visual anthropology in the University of Miskolc. Since 1990 he published more than eighty articles, mainly in periodicals (among others in the Harmadik Part, Országépítő, Liget, Kapu, Hitel, Életünk, Képmás, Turán). Since 2002 in the quarterly Országépítő he published a series about the political history of the 19th-20th century. He examined - in the footsteps of Carroll Quigley and Antony Sutton - the Anglo-American political influence in our time, particularly through the analysis of the activities of Cecil Rhodes and his "Secret Society", the Round Table. In 2004 he published more articles, e.g. *1914 – the question of British responsibility*, in autumn *The Balfour-declaration and the Zionism*, and in the winter issue *The 21st Century – a looking back from 2992*. Since 2009 he is the editor of Turan, the Hungarian prehistorical quarterly.

~ ~ ~ ~ ~

Szerkesztőség / Editorial Board

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
MURAKEÖZY, Éva Patrícia	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~ ~

PHILOSOPHIA PERENNIS

Kádár Zoltán :

A Frankfurti iskola technológiai kritikája: a kisiklatott felvilágosodás anatómiája II. Herbert Marcuse

A kritikai elmélet képviselői az 1950-60-as években két, alapvetően eltérő irányzatot képviseltek kutatási módszereik tekintetében – írja Douglas Kellner. Az egyik vonal a nyugati civilizáció filozófiai-kulturális trendjeinek elemzésével foglalkozott, melynek emblematisztikus eredménye a Felvilágosodás dialektikája lett, míg a másik, leginkább Marcuse nevéhez köthető vonal egy praktikus-politikai irányba tartott, és a kor társadalmi változásait igyekezett feltérképezni, közelítve egymáshoz a filozófiát, a társadalomelméletet és a radikális politikát. Ez az irány éppen azt a fonalat vette fel, melyet a 30-as években Horkheimer és Adorno a filozófiai és kultúrkritikai vizsgálódások kedvéért szüneteltetett.¹

A Frankfurti iskola harmadik széles körben ismertté vált teoretikusa, Herbert Marcuse élénk érdeklődését a technológia használatának negatívumai, a technológia fetisizálása iránt egy korai, *Néhány társadalmi következtetés a modern technológiáról* című 1941-ben írt tanulmánya is bizonyítja. Marcuse itt több mint két évtizeddel az *Egydimenziós emberben* kiérlelt álláspontja előtt már feltérképezi a technológia és a politikum olymértékű összefonódását, melynek az egyes ember csak áldozata lehet. Marcuse esetében határozottnak tekinthető, hogy a klasszikus marxi, a kapitalizmus világának gazdasági analízisén alapuló kritikát áttolta a technológia és a tudomány kritikájának térfelére. Ennek során azonban nem tett le arról, hogy a technológia éppen aktuális használatának visszasságai nem köbe vésett negatívumok, és ezen eszközök kizsákmányolásmentes használatát is elképzelhetőnek tartja.² Marcuse magyarázata azért megvilágító erejű – állítja William Rehg – mert dialektikusan ötvözi a kritikai gondolkodás korábbi technológia-és tudománykritikai eredményeit saját meglátásaival, de ezt anélkül teszi, hogy eluralkodna rajta az önmérsztő pesszimizmus.³ A technológia Marcuse szerint egy társadalmi folyamat, melynek a technika látható megnyilvánulásai (ipar, szállítmányozás, telekommunikáció, stb.) csak egy részahalmazát képezik, mert a technológia egy másik sajátossága mintegy az emberbe égett: egy létmód, a világhoz való újszerű, a 18-19. századtól datálható viszony. „A társadalmi viszonyok szervezésének és fenntartásának (vagy megváltoztatásának) egy formája, az uralkodó gondolatok vagy viselkedésminták kinyilvánítása, a felügyelet és az uralom egyfajta eszköze”.⁴

Az ipari társadalom kialakulása során az individualisztikus racionalitás technológiai racionalitássá változott, megteremtve egy új, kétségtelenül kegyetlenebb világot, melyben – állítja Marcuse Lewis Mumfordot idézve – az ember alávetette magát annak a „magától értetőségnek”, hogy ami igazán számít, az már nem ő, hanem a gép.⁵ Ez az állapot még meghagy valamit az egyéniségből e szabványosított világban is: az egyén megválaszthatja, hogy a rá nehezedő szabványok melyikének feleljen meg, hogy milyen társadalmi pozíció megszerzéséért küzdjön az ipari civilizáció igényeit kényszerből lesők táborán belül. De magára kell öltetnie a gyakorlatiasságnak egy, az ipari társadalmat megelőző időktől gyökeresen eltérő változatát, mely már nem a természeti törvények megértését kívánja meg a természeti hatalmak uralása érdekében, hanem a gépszerű folyamatból eredő megtestesült racionalitás és célszerűség igényeinek elsajátítását. Ezen igények már nemcsak belopták magukat az életvezetési elvek közé, hanem maguk váltak ilyen elvekké.

Az ipari társadalomban az élet elveszíti spontaneitását, egyfajta kalandtalanításon esik át. „Vegyünk egy egyszerű példát. Az ember, aki egy távolabbi helyre autóval kíván eljutni, térképről kiválasztja az útvonalat. A városok, a tavak, a hegyek így

¹ Douglas Kellner: *Critical Theory Today: Revisiting the Classics*. Theory, Culture and Society, 10/1993, 53-54.

² Ben Agger: *Marcuse & Habermas on New Science*. Polity, 9/2, 1976, 166.

³ William Rehg: *Critical Argumentation Theory and Democracy: Lessons of Past Debates over Technoscience*. Revista Portuguesa de Filosofia, 59, 2003, 124.

⁴ Herbert Marcuse: *Some Social Implications of Modern Technology*. In *Technology, War, and Fascism. Collected papers of Herbert Marcuse I*. Edited by Douglas Kellner. Routledge, 1998, 41. Stanley Aronowitz *Az ismeretlen Herbert Marcuse* című írásában ennek kapcsán külön kihangsúlyozza a tényt, hogy Marcuse a technológia és a technika közé különbséget tesz, mert a technika olyan „részelem”, amely egyként szolgálja a rombolás és az építés erőit. Stanley Aronowitz: *The Unknown Herbert Marcuse*. Social Text, 58, 1999, 145.

⁵ Uo. 44.

kikerülendő akadályokká válnak. A vidéket az autópálya formálja és rendezi: amivel útközben találkozunk az mind az autópálya melléklete vagy függeléke. Számos jel és plakát mondja meg az utazónak, hogy mit tegyen és gondoljon, még a természet szépségeire és a történelmileg jelentős helyszínekre is felhívják a figyelmét. Mások gondoskodnak róla, de nem ártó szándékkal, hanem hogy segítsék. Kényelmes parkolókra lel ott, ahol a legszebb a táj. Hatalmas reklámok hirdetik, hogy hol álljon meg, hol talál felfrissülést, s mindez érte van, biztonságáért és kényelméért; megkapja amit akar. Üzlet, technika, emberi szükségletek, és a természet egygyé olvad, egyetlen hasznos mechanizmussá válik. Az jár a legjobban, aki követi a tanácsokat, alávétve spontaneitását a névtelen bölcsességnek, mely mindent elrendezett számára”.⁶ Minden lehetőség számba vétetik és az élet minden területén az energiaminimum elve alapján meghozható az optimális döntés, hosszú és rövid távon egyaránt. Az autonóm létezés igénye csak veszélyezteteti a szabályosra csiszolt mindennapokat, míg a szófogadás elvezet a vágyott cél eléréséhez. A kényelem folyamatosan növekszik, a technika világa egyre bővül, az újdonságok pusztítják a régi megoldásokat, egyre több ember válik kvázi gépkezelővé, az ipari társadalom kiszolgáló személyzetévé – de csak speciális, apró, a rendszer egészének átlátását lehetetlenné tevő posztokon, melyeket bürokratikusán kell összefogni, egymástól függő struktúrákat képezve. Így az egyén véletlenül sem azt cselekszi amit akar, mindig a felsőbb szintek iránymutatása szerint jár el.

Megváltozik az emberek közötti érintkezés, a személyes kapcsolatokat felváltja a telefon, a figyelem egyre inkább a gépekre összpontosul. „Az átlagember aligha érdeklődik olyan élenként bármely élőlény iránt, mint amilyen kitartással gondolja autóját. Az imádott gép immár nem holt anyag, emberi tulajdonságokat kap. Ezzel visszaadja az embernek amit birtokol: a társadalmi gépezet életét, amelyhez tartozik. Az emberi viselkedés a gépi folyamat racionalitását vette magára, és ez a racionalitás határozott társadalmi tartalommal bír”.⁷ Az ipari társadalomban való viselkedés elsajátítása, magától értetődősége, a „dolgok mechanikus tudomásul vételének állhatatos gyakorlata”,⁸ a folyamatos technológiai változás az egyént rugalmas – a rendszer keretein belül tág tűrésű – elfogadó lényvé neveli, aki gépalkatrészként simul bele abba a gigászi mechanizmusba, melyet a társadalom kiválasztott mérnökei a mind nagyobb profit érdekében folyamatosan kalibrálnak. Jó érzékkel elemzik ki az emberi szükségleteket, és úgy alakítják a körülményeket, hogy a kellően trenírozott ember könnyen ráleljen vágyainak kielégítési lehetőségeire. A jól tartott egyén tulajdonképpen racionális döntést hoz, amikor függetlenségéért cserébe a kényelmet, a magától értetődést, a tervezhetőséget választja, és örülnék kellene lennie, ha szándékosan kitérne a rá záporozó áldások elől. „A racionális viselkedés azzal a magától értetődőséggel válik azonossá, amely ésszerű engedelmességre tanít, garantálva a boldogulást az uralkodó hatalmi viszonyok között”.⁹ Ez tulajdonképpen maga a taylorizmusba mártott társadalom, a tudományos menedzsment kiterjesztése a gyárkapun túlra, mely így rátelepszik a munka világán kívül a szórakozásra, a szabadidőre, a fogyasztásra, a közigazgatásra és az oktatásra is.¹⁰ E hiperracionális pác átjárja a társadalom minden intézményét, beszíváro az egyéni és közösségi döntésekbe. Minden annyira örjítően logikus, ésszerű és hatékony, hogy az „apparátus” boldogan, erőből duzzadva zakatol – éppen csak alkatrészei veszítik el egykori önmagukat.

Az alkatrész-szerű együttműködésből eredő biztonság tartós jelenléte bizonyítja, hogy aki ezt az életmódot választja, nem csalódik. Az önfeladásban rejtőző racionalitás felé hajlás ugyanakkor a kritikai racionalitás elutasításával egyenértékű, így hosszú távon a demokratikus körülményeket is alááshatja, mert az éppen szolgálatot teljesítő operátoroktól függ, hogy a monopóliumok tulajdonosainak a profitot hozó, csak a technológiai klisék szintjén mozgó-alakuló jelenbe dermettsé a céljuk, vagy az ennél is jobb üzlet tető alá hozása érdekében a diktatúra felé indulnak el. Amerikában a vállalati bürokrácia elintézi, hogy az egyéni és a közérdek, ha illuzórikusan is, de egybe essen, az állam nem dédelget túlzottan nagyratörő álmokat. Termelés, fogyasztás, kényelem és kiszámíthatóság összefonódása évről évre produkálja a szükséges status quo-t: mindenki elégedett a konjunktúra-demokráciában, így a diktatúra eljövetele aligha fenyeget Marcuse 1941-es helyzetértékelése szerint.

A diktatórikus irány felé mozdulás a 20. század szociálpszichológiai eredményeinek tükrében ugyanakkor könnyedén kivitelezhető: mindössze a tömeggé gyúrt, szabványvágyak szabványkielégítésére idomított lakosság körülményeinek bizonyos, a hatalom által privilegizált új irányba fordítása szükséges hozzá.¹¹ Az indusztriális világ magától értetődő racionalitása e kormányozhatóságokat nagyban megkönnyítheti – amint az az 1940-es évek elején tapasztalható európai folyamatokból is kitűnik. A szétszabdalt, különleges szakmai csoportokra osztott, átbürokratizált, magas munkakultúrával rendelkező német társadalom éppen ennek az áldozata, akárcsak szövetségesei. A vállalati, a kormányzati és a pártbürokrácia taktikus egybe terelése, azonos kommunikációra hangolása volt az az elem, amelyből a gazdasági folyamatok által meghatározott létmód totalitárius politikai kontrollá változott, ideológiai tartalommal oltva be a már meglévő munkafegyelmet egy hatalmas megtérülést ígérő vállalkozás kivitelezése céljából.¹² Marcuse ezzel felvillantja a technológia és a technokrácia

⁶ Uo. 46.

⁷ Uo. 47.

⁸ Uo. 48.

⁹ Uo. 48.

¹⁰ Uo. 49.

¹¹ Uo. 55.

¹² Uo. 58.

fasizmusban való átalakulásának folyamatát is az európai közegben. Azt állítja, hogy a technológiának, mint az emberi tevékenységet segítő mechanizált produktumok összességének, valamint a világhép, a világhoz való viszony megváltozásának, az ebben rejlő rugalmasságnak ékes példáját adja a Harmadik Birodalom, mint a technokrácia egy teljesen új formája. Az imperialista célok ilyen sajátos ötvözte átlépi a burzsoá kizsákmányolás megszokott profitéhségének határait, mert szokatlan kreativitással olvaszt magába olyan új területeket, melyeket a profitfelhalmozók észjárása addig képtelen volt egység alá hozni.¹³ E „terrorista technokrácia” a maga új ember-és társadalomképével még azokban is borzongást kelt, akik a technológiai haladás őszinte hívének vallják magukat, mert e novumok – bár egyfajta gépezetté formálják a Birodalmat – nem a gépek használatából erednek. Nem a gépezet torzítja el kezelőjét, de nem is a tömegtermelés negatív hatása mutatkozik meg itt, hanem éppen az új elvek válnak a gépek és a tömegtermelés befolyásoló tényezőivé.

Stabilan demokratikus körülmények között azonban a modern ipari társadalmat képviselő állam óvatosabb: nem bocsátkozik olyan kalandokba, melyek során gazdasági érdekből egész kontinenseket kebelez be. A demokratikus elvek mentén éppen az állami bürokrácia fékezi meg azokat az alulról jövő kezdeményezéseket, melyek térnyerése Európában világháborúhoz vezetett. E békésebb hozzáállás az egyéniség nélküli tömegek folyamatos, kiapadhatatlan profitot hozó kiszolgálására épít, így nem kockáztat feleslegesen, biztosra megy.¹⁴ A felvilágosult ember addig kombinált, tervezett, alkotott, hogy évszázadok alatt, a tudományos-technológiai vívmányok, racionális életvezetési elvek megalkotása közben elveszítette önmagát, és visszavedlett valamiféle nyájá, vezetett tömeggé. E nyáj felett a piac egyéni érdekek fölé emelt önérdeke az úr, és „a gépesített tömegtermelés mindenüvé betüremkedik, ahol az egyéniség megvethetné a lábát”.¹⁵ Marcuse hangsúlyozza, hogy erről nem a technológia tehet, hanem azok, akik azt ily módon alkalmazzák, profitorientált, globális uniformizáltságot teremtve és fenntartva. Éppen ezért a technológia ellenesség, a modern életforma elvetése nem nyújthat megoldást a problémára, mert a szabványok és a gépesítés egy más szellemi környezet eluralkodásával valódi előreívői lehetnek az emberiség tényleges individualizációjának, az emberi kreativitás természetes és kívánatos eredményeihez vezetve. Ember és gép ezidáig a legrosszabbat hozta ki magából, együttműködésük azonban így is hatalmas, de korrigálható eredményeket produkált.¹⁶ E korrekció, vagy inkább egyensúlyteremtési lehetőség bontakozik ki az *Erősz és civilizáció* lapjain a 60-as évek hajnalán. Egy 1978-ban készült interjúban egykori tanítványa konkrétan azt kérdezi az idős Marcusától, hogy vajon nem azt akarta-e kifejezni a műben, hogy a fejlett technológia lehetőségeivel felvértezve egyenesen az örömelv által vezetett életet lehetne megvalósítani. Marcuse ekkor arra figyelmezteti a kérdezőt, hogy nem értette meg igazán mondanóját, mert „ezt ilyen módon – ’hogy az örömelv szerint élni’ – nem írtam le soha, hiszen a másik alapelv mindig a közelben marad.”¹⁷ Marcuse arra utalt munkássága során, hogy az egyensúlyt kellene megtalálni az örömelv és a rombolás ösztöne között a technológia nyújtotta hatalmas erők alkalmazása közben. Ésszerű szervezetségre van szükség, olyan társadalomra, amelyben nem veti be a túlradó bőség, de a hiánygazdaság eszközét sem az uralom megszerzése érdekében egy szűk csoport. Az agresszív ösztönöket kell az ésszerűséggel párosítva a haladás érdekében kanalizálni – véli Marcuse –, egyfajta versengő szocializmus formájában.

A kapitalizmus technológiával felvértezett negatívumai azonban, akárcsak Marxot, Marcusét is elkísérik élete végéig. A probléma makacsságát jelzi, hogy 1964-ben *Az egydimenziós ember* kiemelt témájaként szerepelteti a technológia és az uralom szimbiózisának problémáját, ugyanakkor továbbra is – „a határozottan technofób Roszakkal ellentétben – éppen ebben látja a potenciális kitörési pontot a modern kapitalizmus világából. Ez azonban csak halvány reménysugár marad, amely alig-alig világítja be a könyv rendkívül komor perspektíváját”.¹⁸ A műben Marcuse külön fejezetet szentel a témának „technológiai racionalitás és az uralom logikája” címmel, és azzal a gondolattal indít, hogy a fent-lent dichotómia minden társadalmi változás, minden technológiai fejlődés dacára ugyanolyan erőteljesen tartja magát a társadalmi valóságban, akárcsak a pretechnológiai korszakban. A különbség annyi, hogy az uralom módozatai haladtak a korrallal, és már nem a személyi függés úr-szolga viszonyonnyal leírható mintázatát veszik fel, hanem a „dolgok objektív rendjéhez” való igazodásként mutatkoznak meg.¹⁹ Ezen objektív rend az uralmon lévők akaratát nyilvánítja ki, de a korábbinál összehasonlíthatanul finomabb rendező elvek szerint képez hierarchikus struktúrákat a társadalmon belül. A fejlett ipari társadalom bámulatosan megszervezett gazdasági-politikai rendszere a 60-as évekre megmutatta, hogyan kell „jól”, de mégis kritizálható módon működtetni a piacgazdaságot: hogyan kell világméretű szövetségben legyőzni az egyik totalitárius rendszert, de a másik szölamainak sem engedni. A rendszer dühítő ésszerűsége és logikája ugyanakkor – és ez megdönhetetlennek látszó sikerességének titka – rendkívül

¹³ Uo. 42.

¹⁴ Uo. 60.

¹⁵ Uo. 61.

¹⁶ Uo. 64.

¹⁷ Miriam Miedzian Malinovich: *Herbert Marcuse in 1978: An Interview*. Social Research, 48/2, 1981, 371.

¹⁸ Kovács Gábor: *Technológia- és technokráciakritika – hatvannyolc esztörténeti háttere*. Híd, 2008, 6-7, 18.

¹⁹ Herbert Marcuse: *One Dimensional Man*. Routledge, 2007, 147.

nehézzé teszi a vele való polemizálást, mert benne „a negatív a pozitívban, az embertelenség az emberiességben, az elnyomás a felszabadításban van”.²⁰

Az egyén fejlettebb eszközökkel harcol életben maradásáért és az ember-ember, ember-természet viszonylatok is tudományosabb, racionálisabb eszközöket kapnak a kizsákmányolás terén. A tudományos munkaszervezés az embert és a technológiát egy mérhetetlenül produktív közegbe helyezi, az egyén jól trenírozottsága és hatékonysága a világot a legkülönbözőbb termékekkel árasztja el, miközben ugyanez az egyén manipuláltsága révén a túlfogyasztásban és önnön értékeinek elherdálásában, illetve ki sem fejlesztésében is élen jár, holdkőrosként botorkálva a precízen megtervezett világban. A tudomány, a technika alkalmazásra kerül, de gondosan amputálták róla mindazt, ami a jót, az erkölcsöt, az igazat képviselhetné benne, és a szépség irányába sem tesz lépéseket. Az ész semlegesen tör előre.²¹

Az értékek lassan parkoló pályára állnak, minthogy verifikálhatatlanok. Úgy-ahogy még képesek hatni a társadalomban, de a régi korok igazságait az új szellemiség felülírja, mint haszontalant, és a legújabb matematikai-fizikai eredményekkel felvértezve újratervezik a természettel – és benne a társadalommal – való foglalatosság mozzanatait. Ez már régen nem a végső kérdések kutatása, a kérdés nem a „mi?”, hanem a „hogyan?”. „Más szóval, elméleti síkon, az ember és a természet átalakításának objektív határait mindössze az anyag nyers konkrétsága jelenti, mely még győzedelmesen dacol a tudással és a hatalommal”.²² Az ember önálló létezőből eszközzé változik, afféle csákány a természet kiaknázása és a haszonért folytatott harc során.

A világról való gondolkodás alapvető változáson megy át, s ennek érzékeltetésére Marcuse idézi Heisenberget, aki szerint a térben és időben zajló objektív folyamatokat megfigyelő elme – a res extensát visszatükröző res cogitans – megkülönböztetése már nem megfelelő kiindulópont a modern tudomány számára.²³ Másrészt Marcuse Heideggerre hivatkozva arra a szemléletre is rámutat, mely a lét teljességét potenciális nyersanyagként kezeli, átalakítandó, termékké változtatandó, gépekkel leigázandó pusztá anyaggként fogva fel azt.²⁴ A megfigyelő, a tudást „lepárló” álláspont a fejlett ipari társadalomban kevés, az ego már technológiai arzenáljával felvértezve tevékeny résztvevője az egykoron értelmezni kívánt folyamatoknak. A természettudomány technológiai aprioriként definiálható, de mindent eszköznek tekintő eljárás módja egyben politikai apriori is: a modern világ egy pillanatra sem állhat meg, az ember teremtette körülmények egybeolvadnak, elválaszthatatlanok egymástól. A technológiai apriori magától értetődősége mindenki alapvető létmódjává válik, a technológiai haladás politikai kulcskérdés, mert aki lemarad, nem fejleszt, nem „növekszik”, az a civilizáció peremén találja magát.²⁵ A gépek hideg, semleges világa a racionalitás tündöklését hirdeti, ám eközben a régi korok mítoszait leromboló tudomány belefut önnön mitikus, fetisizált ábrázolásába. „Az eszközszerűséghez való 'helyes' hozzáállás a műszaki megközelítés, a helyes logosz a *techno-lógia*, mely megtervez egy technológiai valóságot és vissza is hat rá”.²⁶

A világ varázstalanítása, a természet kivetköztetése minden más tulajdonságából, hogy csak mennyiségi meghatározhatósága maradjon, a társadalomra is rányomta bélyegét: jórészt eltűnt az emberek közötti természetes hierarchia, s az egyének megítélését felváltotta a gépként analízáló munkaerőpiac. Az egyén a belőle kinyerhető érték alapján „kerül felhasználásra” a termelés világában, az uralom új formája az ember eme eszközszerűségének gyakorlati értékelése lett. „Ma az uralom nemcsak a technológián keresztül állandósítja és terjeszti ki magát, hanem úgy, 'mint' a technológia. S ez utóbbi nagymértékben legitimálja azt a növekvő politikai befolyást, mely a kultúra minden szféráját magába szívja. Ebben az univerzumban a technológia az ember szabadságnélküliségének nagymértékű racionalizálásáról is gondoskodik, kimutatva, hogy 'gyakorlatilag' képtelenség az autonóm létezés kivitelezése az egyéni életvezetés terén. Ezért e szabadságnélküliség nem tűnik sem értelmetlennek, sem politikailag meghatározottnak, hanem inkább ama technikai apparátusnak való alávetettségnek, mely az életet kényelmessé teszi, a termelékenységet pedig növeli”.²⁷ Ezen állapot a legújabbkori történelemben azt bizonyítja, hogy sem az autonóm tudomány, sem az autonóm ember létrehozása nem járt sikerrel, dacára a felvilágosodott elme erre irányuló, több évszázados próbálkozásának. A demokrácia ésszerűsége nem az ember testi és értelmi kiteljesedtségét, boldogságát hozta el, hanem a kényelmes eszköz-létet, a tudomány pedig profitszagú, nagyvállalatok vagy államok által dotált irányokba kénytelen tekinteni, minden magasztosság nélkül. Tudomány és társadalom megújult ugyan, folyamatos változás jellemzi mindkettőt, de ugyanazon „gépkezelők” irányítják, „a racionális társadalom elgáncsolja az értelem eszméjét”.²⁸

²⁰ Uo. 149.

²¹ Uo. 150.

²² Uo. 155.

²³ Uo. 156.

²⁴ Uo. 157.

²⁵ Uo. 157.

²⁶ Uo. 160.

²⁷ Uo. 162.

²⁸ Uo. 170.

Marcuse lesújtó következtetéseihez 1968-ban hozzáilleszt egy figyelemre méltó észrevételt *Agresszivitás a fejlett ipari társadalmakban* című tanulmányában. Kiindulópontja az, hogy a többségnek jólétet biztosítani képes (de a társadalom páriáit is folyamatosan kitermelő), fejlett technológiával bíró, luxuscikkeket és selejtet egyaránt a fogyasztók kezébe adó, gazdaságot és politikát szövetségbe kovácsoló, komoly tudományos munkának és áltudománynak, manipulációnak szándékosan teret engedő amerikai társadalom normál működésének alapvető sajátossága az ellentmondásosság.²⁹ E fejlett és gazdag ipari társadalom ezért kizárólag úgy tud maximálisan teljesíteni, ha egyúttal beteg is, pozitívumainak záloga, hogy negatívumai is jelen legyenek. E társadalmi modell működése elfajzott emberi lényeket igényel: elpuhult, jómódú tömegeket, illetve igazgatókat és hivatalnokokat, akik immorálisan tevékenykednek az üzleti és a politikai szféra csúcsain. „Kísérleti definícióként azt mondhatjuk, hogy a 'beteg társadalom' alapintézményei, viszonyrendszere valamint felépítése olyan, mely megtagadja a rendelkezésre álló anyagi és szellemi források felhasználását az egyéni szükségletek optimális fejlesztése és kielégítése terén”.³⁰

Egy anyagi javakban bővelkedő demokrácia ilyen állapotban tartása a társadalom tagjainak manipulációjával lehetséges, egyfajta mestéri finomhangolással, mely ellentmondást nem tűrő agresszivitással tör célja felé. Az egyéni vágyak átprogramozása, a háttérből irányítottág a modern demokráciákban már nem olyan nyilvánvaló, mint ahogy a maga korában Marx előtt megmutatkozott. A kizsákmányoltság a bőség társadalmában jóval furfangosabb eredményre vezet, melyhez „szükséges, hogy az egyénben libidinális vágy ébredjen az árucserére, a vásárlásra (vagy eladásra), a szolgáltatások igénybe vételére (vagy nyújtására), a szórakozásra és a státuszszimbólumok birtoklására – mert a társadalom létezésének ezek folyamatos előállítása és felhasználása a záloga. Más szóval a társadalmi szükségleteknek egyéni szükségletekké kell válniuk, ösztönös szükségletekké”.³¹ Emögött nincs semmiféle összeesküvés, a mindennapi élet ilyenné vált: mindenki részt vesz benne, mindenki fenntartja, mindenki ezt tanulja és tanítja, ezt harsogja a média, ezt követeli meg a munkahely, ez irányítja a rekreálódást, és emiatt nem lóg ki senki a tömegből.

Csakhogyan ember, munkája megkönnyítése érdekében annyi áttételt helyezett önmaga és a természet közé, hogy a termelés és a fogyasztás egyaránt elembertelenett, gépies, semleges rutinná vált. Marcuse szerint a technológiai haladás hatására a gazdag és civilizált társadalom embere végleg legyőzhetné az elidegenült munkát, napjaiba beférkőzhetne a növekvő szabadidő, valódi önmegvalósítást vihetne véghez, vagyis kialakulhatna egy gyökeresen új életforma, egy új morál – de nem ez történik. A társadalomban szunnyadó lehetőségek nem teremtenek új világot, nem jön létre a szabadság új formája, ehelyett a termelésben és a fogyasztásban ölt testet az a mérhetetlen energia, mely bebetonozza a jelent. Az ember szerepe erőforrásként, munkaeszközként csökkent ugyan a 20. század második felében, de a termelés az ipari társadalomban nem állhat meg: ha nem fontos, valódi szükségleteket kielégítő javakat, akkor luxust vagy felesleget – de változatlan iramban és szigorúan bémunkásként – az embernek termelnie kell valamit.

A megszűnő kihívások, a pusztá gépkészítő-lét frusztrálttá teszi az egyént, aki ennek hatására gyakran mogorva és agresszív viselkedésmódba burkolózik. A tömegtársadalom zsúfoltsága, lendülete és zaja szintén hajlamossá tesz az agresszivitásra, mert ellehetetleníti azt a biológiai szükségletet, hogy az egyén egy időre nyugalmat leljen. Az életmód eme sajátosságait tetézi a médiából áramló brutalitás. „A nyelv és a képi világ brutalizálása, a legújabb gyarmati háborúk áldozatainak lemészárlása, elégetése, megmérgezése és kínzásának láttatása jól átgondoltan, egyfajta pozitív, néha humoros stílusban történik, s ez egyúttal a fiatalok közötti tetteiről szóló hírekkel, a sporteseményekkel, a karambolokkal, a tőzsdei tájékoztatásokkal és az időjárás jelentéssel”.³²

Marcuse a Johnson-éra alatt eszkalálódó vietnami háború hatásait elemezve arra a következtetésre jut, hogy a hátszországban „pszichológiai habituáció” alakul ki a háborúval kapcsolatban: az amerikai társadalom anélkül érzi magáénak a háborús mindennapokat, hogy az öldöklés realitásából részesülne. Az átlagember napi gyakorisággal nyomon követi a veszteséglistákat, a hadmozdulatok állását, a frontokról készült vizuális anyagot, a szétlőtt, napalmmal el- vagy megégetett, DDT-vel megmérgezett emberek látványát, és ezek az élmények beépülnek a demokrácia nyújtotta kényelembe, a kollektív tudatba. A konzumerizmus mindennapisága kiegészül a háború mindennapiságával, megszokottá válik, hogy a reklámok, a sport és a politika hírei közé beékelődnek a hadi jelentések – békeidőben. A nyers erő brutalitása testet ölt a kereskedelmi termékekben is: az autóipar jóvoltából a vevő a távolságot egy Viharmadárban, egy Fúriában vagy egy Fergetegben hidalhatja át, miközben üzemanyagtankjában egy tigris munkál.³³ Az ellenség pocskondiázása, gyűlölete megengedett, akárcsak a belső ellenségé, a háború ellen tiltakozóké, őket mozdatlan csöcselékként ábrázolják, akik képtelenek megérteni azokat a magasabb és mélyen demokratikus összefüggéseket, melyek a hadműveleteket vezérlik. A beszédmód Marcuse szerint egyenesen az orwelli receptet

²⁹ Herbert Marcuse: *Aggressiveness in Advanced Industrial Societies*. In Herbert Marcuse: *Negations*. MayFlyBooks, London, 2009, 187.

³⁰ Uo. 189.

³¹ Uo. 191.

³² Uo. 195.

³³ Uo. 196.

követi, „az ellenség szájából a béke háborút jelent, a védekezés támadást, míg a tisztességes oldalon az eskaláció önmérsékletet, a szőnyegbombázás pedig a békére való felkészülést”.³⁴ De pusztán a háború nem teremthetne ilyen mértékben irracionális környezetet, ehhez ugyanis elengedhetetlen az irracionálisan felépülő társadalom megléte is, mely a háborúban, a hadiiparban is gigászi üzletet talál, ami nemcsak nemzeti haszon, de a közösséget összekovácsoló eszköz is.

A gazdag amerikai társadalomban tapasztalható agresszió, az embernek jól-lét helyett jólétet biztosító, esztelen termelést és fogyasztást kikényszerítő, az emberi idegrendszert szétziláló sajátosságain túl leginkább technológiai gyökerű. Marcuse e világ legaggasztóbb vadhaját *technológiai agresszió*nak és *kielégülés*nek nevezi. Az emberi lény erejét sokszorosan felülmúló gépi segédeszközök legextrémebb példái a tömegpusztító fegyverek, rakéták és lövedékek, míg a hétköznapiakban leginkább gépjárműként jelennek meg. Az agresszió átáramlik az emberből a tárgyba, a piszkos munkát a gép végzi el, így az agresszió okozta kielégülés nem lehet teljes, ismétlést igényel, hatványozott agressziót szül, ezzel párhuzamosan az egyén felelősségérzete és lelkiismerete meggyengül.³⁵ Mindez általánosítható: a gombnyomogatással több hektárnyi területen mindent elpusztító katona, vagy éppen a frusztrált, gépkocsival, motorcsónakkal ámokfutó polgár egyaránt áldozata és kivitelezője ezen eseményeknek. De a tömegtársadalomban a géppel végzett kegyetlenséghez hasonlatos a gépként viselkedő egyén által elkövetett kegyetlenség is: a bürokrácia, az államigazgatás számtalan egyén előírásokat követő cselekedeteinek agressziómorzsáiból építkezve válik hírhedten erős, egységes, mechanikus agresszorrá. Döntő különbség van tehát az agresszió primitívebb formái, a kézfegyverekkel végrehajtott egyéni akciók – azaz bűnök – végrehajtása, és a technológiai agresszió kivitelezése között, mely utóbbi a közvélekedés szerint nem bűn. „A gépkocsival vagy motorcsónakkal száguldozó sofőrt még akkor sem hívják gyilkosnak, ha történetesen az; és nyilvánvaló, hogy a rakétakilövő mérnökök sem azok”.³⁶

Ezen állapotok elfogadása mintegy lerombolja az igazság, az igazságosság becsületét. A média e jelenségeket fél igazságokba csomagolja, magától értetődővé teszi, mert a tényeket az adott politikai és gazdasági érdekeknek megfelelően kommunikálja, értékeli. A történések egy idő után a leghajmeresztőbb zagyvaságokkal, olcsó humorral vagy éppen cinizmussal átítatva mérgezik milliók tudatát és erkölcsi érzékét, „a fogyasztó pedig hajlamos mindezt azonnal készpénznek venni – beveszi, mégha magától eltérő következtetésre is jutna”.³⁷

Az igazság relativizálása, „demokratizálása” egyre több korlátot bont le az ember pusztító énjé előtt. A folyamatosan ismételt reklámok, az évről évre ugyanazon kliséket tartalmazó üzenetek zajában, ebben az ismétlésekből álló offenzívában éli a modern ipari tömegdemokrácia embere a mindennapjait. Ez a zsongás, egyesülve a külvilág folyamatos zajával, hömpölygésével a mentális autonómiát, a gondolkodás szabadságát gátló tehetetlenséghez, behódoláshoz, a változás elutasításához vezet. Miként Freud ismétléskényszerben szenvedő betege, aki az enyhülést, a teljes tehetetlenséget, a végső nyugalmat kereste, úgy tesz a fennálló társadalom is, „mely az ismétlés mestere, egy hatalmas anyaméhhé válik polgárai számára”.³⁸ Marcuse egyáltalán nem biztos benne, hogy a kritikai attitűd tekintetében ekként nyugovóra térített tömegek számára lesz-e még felébredés, ugyanakkor megjegyzendő, hogy szemben például Adorno felfogásával, hajlamos kritikusai szerint utópikusnak tűnő kijelentésekre ragadtatni magát. Társadalomkritikai gondolatmenetébe időről-időre olyan kikapukat illeszt, melyek az általa feltérképezett negatívumok közül akár kitörési pontként is felfoghatók. Természetesen a realitás kényszere alatt rendre elvarrja ezeket a szálatokat, de a változás lehetősége afféle zárványként felbukkan írásaiban.³⁹

Noha Marcuse a technológia emberre gyakorolt hatásáról rendkívül lesújtó képet rajzol, soha nem felejt el hangoztatni, hogy a technológia önmagában nem ellenség, nem pusztító tényező. Az 1969-ben megjelent *Esszé a felszabadulásról*-ban is megjelenik az a gondolatmenet, hogy bár a „technológia fátyla mögé bújik az uralom nyers jelenléte és a kereskedelembe működő osztályérdek”, de emellett szükségét érzi ismét megemlíteni, hogy „nem a technológia, nem a technika, nem a gép az elnyomás eszközei, hanem a bennük jelen lévő uralkodók, akik meghatározzák a gépek számát, élettartamát, az emberek életében elfoglalt helyét és nélkülözhetetlenségét”.⁴⁰

³⁴ Uo. 196.

³⁵ Uo. 198.

³⁶ Uo. 199.

³⁷ Uo. 200.

³⁸ Uo. 201.

³⁹ Espen Hammer: *Marcuse's Critical Theory of Modernity*. Philosophy & Social Criticism, 34/9, 2008, 1072. Ezt a fel-felbukkanó „idealizmust”, utópikusnak tűnő lehetőségkeresést, melyet radikális tudomány-és technológia kritikája mellett kifejt, számos „baráti” baloldali kritika érte. Ezek szerint alaptalanul, „marxiatlanul” vesz kölcsön egyetértőleg heideggeri, kantai és hegeli témákat. Ben Agger: *Marcuse & Habermas on New Science*. Polity, 9/2, 1976, 164. Mások technológiai determinizmussal, illetve múltba révedő romanticizmussal is vádolták. Jeffrey Herf: *The Critical Spirit of Herbert Marcuse*. New German Critique, 18, 1979, 26.

⁴⁰ Herbert Marcuse: *An Essay on Liberation*. Beacon Press, Boston, 2000, 12.

KÁDÁR, Zoltán: The Frankfurt School's Critique of Technology: The Anatomy of the Derailed Elightment II. Herbert Marcuse

This article is the second of the two-parter dealing with the Frankfurt School's Critique of Technology. The firts paert, which appeared in the previous issue, dealt with Horkheimer and Adorno, while this concluding part deals with the work of Marcuse.

~ ~ ~ ~ ~

Kiss Endre :

A magyar modernizáció és a diszciplinává váló filozófia

— Alexander Bernát filozófiájáról —

Alexander Bernát egyéni és intellektuális sorsa majdhogynem klasszikusan példázza a tizenkilencedik század ötvenes éveiben született zsidó származású értelmiségiek életpályájának meghatározásait. Hosszú, kívülről rendkívül harmonikus és termékeny munkásság jutott osztályrészül. Nemzedéki sorsához tartozik, hogy nem vett érdemlegesen részt a huszadik század két forradalmának egyikében sem, miközben a következő korszak diszkrimináló, ha éppen nem egyenesen büntető intézkedései őt is sújtották. Messzemenőig és sikeresen integrálódott a dualista Magyarországba, e folyamat során alakította ki jellegzetes magyar-zsidó identitását.

A szellemi életben érvényes Alexander-képek egy irányba mutatnak. A hatalmas munkabírás és teljesítmény, a filozófiai alapítás és a közéleti sikeresség kettőssége, a hivatalos és nem-hivatalos elismertség, a nyilvánvaló közkedveltség és a konkrét önállóságukban külön életet élő nagy művek hiánya egyaránt részei ennek a képnek. Miközben egy sor megnyilvánulásával közvetetten történelmet csinált, e számos közvetett és áttételeket mozgásba hozó tett azonban nehézségek nélkül élő közvetlenségben is képes egyesülni.

Alexander olyan mélyen összenőtt nagy korszakával, hogy annak hőfoka és intenzitása máig kisugárzik a magyar filozófiára. Rendkívül sokirányú és sokdimenziós tevékenysége *valóságos kulturális alapítás*¹, de a kulturális alapításoknak különös csoportjába tartozik: nem annyira az intellektuális alapító tevékenységek programkészítő és a lényeges összefüggéseket új fogalmiságban felmutató értelmében, mint inkább az alapító tevékenység egy sor tudományos és társadalmi, elméleti és gyakorlati oldalának együttes és egyidejű művelésében.

Alexander nemcsak filozófiai vagy egy ennél szélesebb kört érintve, tudományos polihisztor, de a *társadalmi cselekvés polihisztor*a. Elsősorban, de korántsem kizárólagosan a *könyvkiadás* és a *tudományszervezés* területei emelkednek ebből ki.

Az „alapító” messze nyúló dicsfénye mellett mindig Alexander nevéhez kapcsolódott a kulisszák mögül támogatott társadalmi kedvenc toposza is, vagy amit akkoriban egyszerűen „*a clique*” érdekösszefonódásán alapuló kiemelkedő karrier képével azonosítottak. Böhm Károly egy helyen így ír Bánócziról és Alexanderről: „Ők képezik a budapesti egyetemi filozófiai karnál a folyton, rendes tanárságra aspirálóknak ’hadi állományát’; majd csak megvirrad talán nekik is valaha...A mit csak e két nevezetes magyar philosophus írt, azt K.(ármán) úr nemzeti szempontból nem mulasztja felhozni”, valamint: Alexander „az egyetemnél professzor-aspiráns”.²

Alexander pontosan ismeri azt a képet, amit róla kialakítanak, ezzel a képpel nem száll közvetlenül szembe, s ő is belekerül abba a későbbi magyar értelmiség számára is oly ismerős helyzetbe, hogy ennyi lényeges és meghatározó aktivitás mellett egyes esetekben egyáltalán nem is tekintheti hátránynak, hogy ezek nem játszanak bele az előzetesen kialakuló képbe – egy bizonyos nagyságrenden felül a hasznos cselekedetek nyilvánossága már nem használ, inkább árt a távlati célok megvalósításának.

A tizenkilencedik század második felében minden érdemleges filozófusnak, különösen azok, akik az átlagosnál nagyobb nevelő és szervező feladatokat láttak el, s akik filozófiai alapító, modernizáló folyamatokat is kezükben tartottak, sorsszerűen szembe kellett néznie a pozitivizmus hegemoniájával és az irányzat filozófiai besorolásának számos, egyidejű dilemmájával. Ebben maga Alexander is igen erősen érintett. Kezdetben Taine feltétlen híve, később sok filozófust integrál és kommentál, vezető kötődése a kor hegemon *neokantianizmusa*.

A pozitivizmus filozófiaiilag nehezen tipologizálható filozófiai család, eltérő nemzeti kultúrákban eltérő változatai születhetnek, a tudományhoz való viszonyában is sok álláspontot foglalhat el, *miközben az önálló pozitivist*a filozófia

¹ Ld. erről K.E.. Egy nagy alapító. Erdélyi János: Filozófiai és esztétikai írások. in: *Új Írás*, 1982/9. 124-126. és uő., A magyar filozófia fő irányai a szabadságharc bukásától a kiegyezésig. in: *Magyar Filozófiai Szemle*, 1984/1-2. 26-69.

² Böhm Károly, Dr Kármán Mór. Logika és a Philos. Encyclopaediája. Lotze Herm. előadásainak dictatumai. *Magyar Philosophiai Szemle*, 3. évf. 3. füz. (1884. május.) 229.

lehetőségét sokan még akkor sem ismerik el, ha maguk nem antipozitivisták.³ De ha elfogadják egy önálló pozitivistá filozófia létét, akkor annak további meghatározása még nagy mértékben kontingens is lehet, hiszen annak igen sok eltérő tartalmat lehet adni, sőt, igen sok eltérő módszertanhoz is lehet kapcsolni, arról nem is beszélve, hogy filozófiai elvárásaiban még a filozófiai köztudat is igen, egyenesen meglepően konzervatív, nincsen világos elképzelése az itt lehetséges alternatívákról, igen gyakran a hagyományos metafizika régebbi és új változatait tekinti előzetesen filozófiának, ismert jelenség, hogy egy igazán modern filozófia e társadalmi elvárás számára még csalódást is okozhat.⁴ Az egyes konkrét pozitivistá filozófiákról alkotott vélemények is meglehetősen viszonylagosak (Taine hol, mint idéztük, egy buddhizmusról írt értekezés alapján sorolódik be a reprezentatív filozófusok sorába, hol a „szigorú tudományra alapozott” pozitívizmus példaként jelenik meg,⁵ de még az a megfogalmazás sem tűnik ebben az összefüggésben értelmetlennek, hogy Taine (néhány más filozófussal együtt) Comte-hoz csatlakozik „anélkül, hogy önmaga tudna erről”.⁶

Az egyes konkrét korok és konkrét társadalmak válogatják, milyen elvárások kötődnek ehhez a filozófiai kaotikus pozitivistá térhez a vallási elvárásokkal kapcsolatban, de korántsem lehet lebecsülni a *filozófia politika* tényezőjét sem, más szóval a *filozófia intézményes önérdékét*, amelynek egy igazán modern koherens pozitívizmus kevésbé felel meg, mint a nagyközönséget mindig megigéző titokzatos metafizika vagy akár egy enigmatikus nyelvi próbálkozás. Mindehhez csatlakozik ebben az időben a közvélemény felkészületlensége, a még tökéletlenül működő nemzetközi hálózatok, az összehasonlíthatóság nehézségei, vagy éppen az akkori kialakuló filozófiatörténet még nem létező hiányzó segítsége.

A pozitivistá filozófia áttörésénél érzékelhető káosz és hibriditás feltétlenül közrejátszott Alexander legátfogóbb filozófiai tulajdonságainak kialakulásában.

Vezető tulajdonsága (mintha egyenesen mestere, Taine, fogalmazta volna meg róla ezt, mint „faculté maitresse”-t) egy szinte *határtalan* mondható *filozófiai inklúzió* volt. A nagy rendszerek nem zárják ki egymást, a rendszeres filozófia nem zárja ki a pozitívizmus formáit, a vallás és a filozófia nem egymás kizáró alternatívái. Imponáló könnyedséggel ír monográfiát Spinozáról, reflektálja tökéletesen befogadóan Péterfy (és Taine) Hegel-értelmezéseit. Kantra alapítja a magyar filozófiai művelődést, de mindmáig nem született meg teljesen meggyőző helyének pontos kijelölése a kor *neokantiánus* áramlatainak dzsungelében. A nietzschei művészetfilozófia esztétikai szisztematizálásával is megpróbálkozik,⁷ s bizonyosan az egyike a szecesszió esztétáinak. Látni fogjuk, hogy nem a kifejtett filozófiai szkepticizmus híve, Hume *Vizsgálódását* ezzel együtt „filozófiai remekmű”-nek nevezi.⁸ Nem nevezhető Leibniz-követőnek, de az általa megszervezett és kiadott első Leibniz-kötetben megjegyzi, hogy a Filozófiai Írók Tára „szerkesztősége a munkával nem tekinti Leibnizot (sic!) a maga részéről elintézettnak.”⁹ Mindez egyben azt is jelenti, hogy a nagy rendszerfilozófiák és az új pozitívizmus sem egymás kizáró ellentétei, összefüggéseik, kapcsolataik, egymásra utalásaik természetes jelenségek. Jellemző vonása a Comte-hoz való viszony is. Ellentétben a fő sodorral, pályafutásának későbbi korszakában foglalkozik, ha felszínesebben is, Comte-tal, azaz nem őt tekinti az akkor kikristályosodó filozófiai pozitívizmus igazi atyjának, ez az a korszak, amikor még az akkor is nagyon népszerű és világszerte ható Taine-nek is *visszamenőleg* (!) szemére vetik, hogy alapvető műveiben nem foglalkozott Comte-tal. Egy ilyen utalás több szempontból is nagyon informatív. Egyrészt a pozitívizmusnak ekkor még annyira nincs valóságos tipológiája, hogy ekkor *még vagy már* Comte-ot tekintik elsődlegesen fontosnak, amiből szándékolatlanul az is megmutatkozik, hogy Taine pozitívizmusának sajátosságaival sincsenek tisztában (amelyből pedig már önmagában következhetne, hogy Taine-nek semmiféle kötelezettsége nem állt fenn arra nézve, hogy iskolaalapítóként maga elé tessekelje Comte-ot).

Alexander optimális, kivételesen sikeres alapító, akinek sikerei számos esetben el is takarják, legalábbis a valóságosnál jóval könnyebbnek mutatják azokat a nehézségeket, amelyek jó részét sok esetben látható erőlködés nélkül le is győzte

³ A gyakran túlértékelt Halasy-Nagy József színvonalas Taine-tanulmányában ezzel a dilemmával úgy viaskodik, hogy, kiemeli, Taine-nek nincs (!) filozófiája, saját megnyilvánulásai alapján „csak” módszere van, miközben ez az attitűd jellemzően pozitivistá „vallomás”, azaz pozitivistá filozófia. (Halasy-Nagy József, Taine. Budapest, 1922. (Franklin), 62. és <http://www.c3.hu/~prophil992/HALASY.html>.)

⁴ Érdekes illusztrációja ennek a nagyon új keletű és a felfedezés igényével összeállított szövegválogatás a tizenkilencedik század francia filozófiájából, ahol Taine *jellegetes* filozófiai műveként egy hosszú tanulmányát válogatják be a *buddhizmusról* (Ld. *Philosophie France XIXe siècle*. Écris et opuscules. Choix, introductions et notes par Stéphane Douailler, Roger-Pol Drot et Patrice Vermeren 1994. (Le Livre de Poche).).

⁵ Delvolvé-t idézi René Verdanel (in: *Geschichte der Philosophie*. Band VI. Herausgegeben von René Châtelet. *Die Philosophie im Zeitalter von Industrie und Wissenschaft* (1860 – 1940). Frankfurt am Main – Berlin – Wien, 1975

⁶ *Geschichte der Philosophie*. Band V. Herausgegeben von René Châtelet *Philosophie und Geschichte*. (1780-1880), idézett sorozat, 212.

⁷ Ld. K.E. A világnézet kora. Friedrich Nietzsche abszolútumokat relativizáló hatása a századelőn. Budapest, 1982. (Akadémiai).

⁸ Hume, *Vizsgálódás az emberi értelemről*. Fordította és magyarázatokkal ellátta Alexander Bernát. Második, javított és bővített kiadás. Budapest 1906. V.

⁹ Leibniz, *Értekezések*. Fordította Dr. Bauer Simon és Dr. Vida Sándor. Budapest, 1902. 6.

Alexandernek az anyanyelven való filozofálásra vonatkozó reflexiói az e tárgyra vonatkozó szinte állandóan intenzívnek mondható gondolati anyag újrafogalmazásainak tekinthetők. Ebből is nyilvánvalóvá válhat, hogy még ő is és még ebben a korszakban is (amikor a filozófia diszciplináris helyzete konszolidáltnak mondható) “úttörő”-nek és “alapító”-nak tekinti önmagát, “közvetítő”-nek nyelvek és kultúrák között, akinek a szorosabban vett tudományos kutatás mellett egy sor további feladata és felelőssége van, mind a filozófiai kultúra, mind pedig azon keresztül az egész művelődés érdekeinek előmozdításában.

Úgy is, mint Kant fordítója és monográfusa, Alexander nagyonis jól tudja, miről beszél, ha minden kultúra lényegét a folytonosságban pillantja meg.¹⁰ A magyar filozófia egyik alapító figurájának szeme előtt soha sem egy konkrét történelmi korszak konkrét történelmi törésvonala lebeg, szemei előtt olyan helyzet rajzolódik ki, amikor *maga a filozófia törik meg*, amikor a mindenkorai történelmi helyzetnek megfelelően diszciplinárisan elrendezett filozófia mintegy “megszűnik”, “kezdet” és “vég” egymásra találnak.

Spinoza-értelmezésében az “alkotó és emocionális individualizmus” kiindulópontnak választásával nyomban minden olyan metanyelvet elutasít, amelyik a spinozai meghatározások reflexív megismétlésében látná az értelmezés funkcióját, arról nem is beszélve, hogy *geometrikus módszer és alkotó individualizmus kettőssége nyomban megjeleníti a metafizikai és antimetafizikai strukturák között magában a spinozai rendszerben feszülő ellentmondásokat*. Ezzel az értelmezéssel Alexander kétséget kizáróan képes volt beállítani Spinozát a modern magyar szellemi élet fő sodrába is. Egyrészt beépíti Spinozát egy diszciplinárisan egyre teljesebb filozófiai kultúrába. A filozófia kultúra értelmezéséből következik itt is, hogy az nem a társadalom szellemi folyamataitól viszonylag távoli önálló szféra, de olyan terület, amelynek integrálnia kell magában a kor nagy, aktuális kérdéseit és mozgalmait.

Feltűnhet, hogy Alexander Bernát a tudományosságot, a helyes elérendő célként beállított diszciplinaritást *alkotó individualizmussal* és olyan *filozófiai prezentizmussal* köti össze, amit a “jelen számára való érdemi fontosság” kategóriájával jelölhetünk leginkább. A jelenség relevanciáját növeli, hogy ez a prezentista érdeklődés sok esetben nyilvánvalóan történeti projektumban valósul meg. Korrektnek kell lennie történetileg, egyéni és a jelen szempontjából vitálisan fontos álláspontot kell azonban kidolgoznia.¹¹ Ha arra gondolunk, hogy a filozófiatörténet éppen abban a korban vált önálló filozófiai diszciplinává, amikor Alexander fiatalkorában a magyar filozófia diszciplináris kifejlesztésének szenteli életét, e prezentista beállítódás jelentős *egyéni* alkotói vonásként mutakozhat meg.

A történeti-tudományos korrektség és a szellemi aktualitás tudatos összeegyeztetése a Spinoza-monográfiában is az egyik alapproblémához vezet. A jelen harcainak fő törekvését a “tudományos világfelfogás kiharcolásá”-ban pillantja meg, miközben itt a “világfelfogás” nem annyira “ideológiá”-t vagy közvetlen formában vett “világnézet”-et hivatott jelenteni, mint a “tudományosság szellemé”-t.¹² Alexander modern álláspontot kíván képviselni, amit ugyancsak besorolhatunk a “pozitívizmus” valamelyik válfajába. A jó akadémiai filozofálásnak meg kell találnia a maga helyét a korszerű pozitívizmuson belül is, *condition humaine*-jébe beletartozik, hogy ezen a szemléleten belül mindig is felhívja a figyelmet “örök filozófiai kérdések”-re, amelyek újragondolása az “éppen most kiharcolt tudományos világfelfogás”-on belül valójában még csak el sem kezdődött, ezen kívül pedig mindig is késznek mutatkozott arra.

A *pozitív világtudás* egyszerűen a filozófia és a tudomány történetében sokkal fontosabbá és egyben vonzóbbá vált, mint a tudás más formái. A különböző tudásformák nem feltétlenül zárják ki egymást, Alexander leírása egy “egységes” világról modern-pozitivisták elvárásoknak felel már meg, s azt a “tudományos világfelfogás” motiválja. Alexander megítélésében például Spinoza jobb megoldásokat választ, mint Descartes. Lerövidített formában azt kellene mondanunk, Spinoza *nem erőltette az ismeretelméleti álláspontot, de ontológikusan gondolkodott*. És ez meg is felel annak, ahogy Alexander történetileg az “érdeklődés megváltozása”-t értelmezi. Spinozának sikerült a nagy egységet, az egységes világot érvényes módon leírnia. Következő érve különösen is megérdemli figyelmünket. *Abból indul ugyanis ki, hogy “egy világ létezik”, egyetlen világ*. Spinoza egységes világleírása tehát éppen ezen az alapon elégti ki a “tudományos világfelfogás” szükségszerű feltételeit, ezen az alapon korszerű is azonban modern és felvilágosító értelemben Alexander szemében. E megfontolás különleges vonása, hogy az egységes világ e szemlélete a pozitívizmus egyik legmodernebb változatához köthető.

Ez az alaphelyzet abban is megmutatkozik, hogy az “egyetlen” világ filozófiai leírásában az *ontológiai dimenzió* uralkodik, úgy is, mint a nagy, a tudományos világfelfogásba történő átalakulás kevésbé sokkot okozó feldolgozásának változata.¹³ Éppen

¹⁰ Alexander Bernát, *Spinoza etikája*. Budapest, 1919. (Franklin). X.

¹¹ Azt, hogy milyen sokrétű és komplex volt már ez a saját álláspont is, egész munkánk tudja csak bizonyítani.

¹² *Spinoza etikája*, XII

¹³ E kérdésfeltevés természetesen csak a “*posszibilitás*” és a “*plauzibilitás*” azon közös kontextusában nyerhetné el a maga helyét, amelyet más munkáinkban a filozófiai fejlődés és dinamika valóságos meghatározójaként jelöltünk meg. – Távoli analógiaként feltűnik e kérdésfeltevés horizontján az is, hogy a marxizmus válságának láttán az idős Lukács is egy *Ontológia* kidolgozásához fogott.

azért, mert az így értelmezett Spinoza Alexander szemében legitim módon dolgozza fel az emberi gondolkodás nagy átmenetét, értelmezheti őt a *jelenben is* releváns nagy mesternek.

Ennek az egység-gondolatnak a konkretizációja meghatározza Alexander Spinoza-értelmezését és Spinoza-politikáját. Az első párhuzamot Spinoza és Bruno között húzza, amelyet azután Goethe és Bruno összevetésére is alkalmaz. Bruno, így Alexander, eltűnt a történelemben, de Spinoza él. Ezen a ponton Alexander érdekes érvhez nyúl. Lényegében ahhoz az argumentumhoz, amit Hegel használ Schelling azonosság-rendszere elleni harcában, miközben azt mondja, Bruno nem volt képes egységes és egzakt formát adni az egy világ leírásának, amíg Spinoza erre éppen a geometrikus módszerrel képes volt.

Figyelemreméltó, hogy más helyeken Alexander a geometrikus módszert a maga specifikus megvalósulásában nem ismeri el minden szempontból, mint *“általában” értelmezett módszer* azonban éppen elég súlyosnak bizonyult ahhoz, hogy érvényes alternatívát szolgáltatson Bruno *“módszernélkülisége”*-vel szemben. Ebben az összefüggésben mintegy magától aktualizálódik az a kérdés is, vajon a Bruno-Spinoza-hasonlat egyáltalán tartható-e, hiszen az egy világ egységes leírása nem feltétlenül azonos egy filozófiai monizmussal. E hasonlat helyi értékét az is módosítja, hogy mint filozófiatörténész, Alexander a matematikai természettudomány felemelkedését a tizenhetedik és tizennyolcadik századi filozófia önálló nagy fejezeteként tárgyalja és eközben nem különbözteti meg minden esetben a matematikai-természettudományos és az empirikus-szenzualisztikus módszertant, ami a *more geometrico* egy Brunoval való összehasonlítása során talán megkövetethető lenne.¹⁴

Alexander ezek után azonban egy holizmus egy másik változatával is összeveti az egyetlen világ spinozai leírását. Olyan változat ez egyébként, amelyet jelen dolgozatunkban már mind a kontinentális, mind a magyar filozófia áttekintésénél meg kellett említenünk, ez *Ludwig Büchner természettudományos materializmusa*. Ezen irány tipológiai és fejlődéstörténeti jelentőségét aligha lehet kellőképpen nagyra becsülni. Ha Alexander eredeti kifejezéséhez akarunk hűek maradni, akkor a természettudományos materializmus esetében nem beszélhetünk arról, hogy az új természettudomány révén csupán a filozófia, illetve a megismerés változott volna meg és csak a túlvilág és az evilág közötti elmozdulás játszódott volna le. Korábbi szóhasználatunkra visszatérve egy természettudományos materializmus mindenképpen sokkokkal terhelt átmenetet jelentett volna a két nagy világnézet- és gondolkodástípus között. Ez az a szövegösszefüggés, amelyen belül láthatóvá válik: *Spinoza valódi megoldásként jelenik meg Alexander előtt az egyetlen világ modern leírásának feladatában*.

Feltűnik, hogy Alexander nemrégiben Bruno ellen felhozott argumentuma a természettudományos materializmus ellen is felhasználható lett volna, hiszen ennek a filozófiai irányzatnak a sorsában is sorsszerűnek bizonyult, hogy alapvető gondolatának nem találta meg a megfelelő filozófiai szerkezetet, illetve formát. Alexander, úgy is, mint Kant-fordító és értelmező, akit ezeken a szálakon joggal lehetne szélesebb értelemben neokantianusnak tekinteni, ezzel olyan érveléshez nyúlhatott volna, amelyet éppen a neokantianizmus egyik fő árama használt látványos sikerrel a természettudományos naturalizmus ellen. Ehelyett azonban Alexander azzal argumentál, amire az irányzatok harcában ritkábban került sor, a filozófiai és társadalmi folyamatokban azonban annál jelentősebb szerephez jutott: *a természettudományos materializmus monizmusa ellenére nem alkotja meg ennek az egyetlen világnak az egységes leírását*, hiszen monizmusa nem konstruktív, hanem éppenséggel reduktív jellegű, és egyenesen elzárkózik például az emberi szellemi képességek problematikájában való állásfoglalástól. Alexander ezt úgy fogalmazza meg, hogy a materializmus *“a világot összefüggés nélküli darabokra hasítja szét”*, amelyek csak külsőlegesen vannak összetartva.¹⁵ Láthatjuk, Alexander következetes, még akkor is, ha a kritika a *történeti* természettudományos materializmus lényege mellett éppúgy elmegy, amint ez Bruno esetében történt, hiszen figyelme ebben az összefüggésben is az egyetlen világ leírásának problémájára összpontosul. Jóllehet Alexander gondolata az egyetlen világról és a természettudományos materializmus monizmusa *összeegyeztethetetlenek* szorosabb értelemben (s ez meg is jelenik Alexander értelmezésében), mégsem jelentőség nélkül való, hogy van a két koncepció között strukturális és koncepcionális izomorfia.¹⁶

Az sem meglepő, hogy az így értelmezett Spinoza nemcsak a természettudományos materializmus, de egy Ernst Mach fémjelezte pozitívista kriticismus ellen is csatasorba állítható. Amíg Alexander a pozitívista, materialista vagy másféleképpen kriticiista terepen Spinozával fémjelezhető utat részesíti előnyben, Spinoza filozófiájának értelmezésében majdhogynem az *ellenkező tendenciát* követi. E filozófia minden olyan lehetőségét, ami ebben a filozófiában az Isten középkorai középponti szerepére utalnak (a tizenkilencedik század nyelvén tehát az *“idealista típusú”* értelmezési lehetőségeket) Alexander metaforaként, helyes intuíciónaként, a szív rajongásaként és más hasonló módokon interpretálja, amelyeknek nincs különálló konstitutív ereje és legfeljebb csak kreatív kiindulópontjai a szisztematikus gondolati munkának. Alexander ebben a szellemben azt gondolja, Spinoza nem *“vezeti le”* szubsztancia-fogalmából a maga egységes világ-felfogását, szerinte Spinoza

¹⁴ Ld.. Alexander Bernát *Kant élete, fejlődése és philosophiája*. I-II. Budapest, 1881.

¹⁵ *Spinoza etikája*, XV.

¹⁶ Ezzel függ össze, hogy a *deus sive natura*-elv Alexander értelmezésében az anyag istenítésével azonos, ez azonban természetesen nem egyeztethető össze a természettudományos materializmussal.

adekvát és egységes világleírást ad, amelynek *nem adekvát módon* a “szubsztancia” nevet kölcsönzi.¹⁷ Ennek megfelel, hogy Alexander a szubsztancia-fogalmat nem is Spinoza-kritikájában, de a természettudományos materializmus összefüggésében tematizálja.

Mindez természetesen nem lenne elégséges ahhoz, hogy a szubsztancia egész fogalmát és problémáját kiküszöbölje a Spinoza-értelmezésben. Alexander azonban itt is olyan utat választ, ami nem triviális, mégis összeegyeztethető egy diszciplinává váló magyar filozófia identitásával. Eltávolítja a szubsztanciát az ismeretelméletből, de eltávolítja azt az ontológiából is. Egy, a pozitivizmustól egyébként korántsem lényegileg idegen módon arra tesz kísérletet, hogy a szubsztanciát *értékkategóriaként* értelmezze. Némely iróniával azt lehetne mondani, hogy a korabeli vitákban a szubsztancia mintegy már önmagától értékkategóriává vált, olyan kategóriává, ami az értelmezés és az értékelés szférájába lendült át. Ezt az eljárást a következő mondat fogalmazza meg kifejtett módon: “Spinoza összes értéke ahhoz kapcsolódik, amit szubsztanciának nevezett.”¹⁸ Isten tehát mint annak fogalmi foglalatát jelenik meg, amit Spinoza “objektív értékek”-nek nevez. Ez az a pont, ahol *tudományos metodológia és értékorientált intuición* egymásra talál, mégpedig a doktrinális teológiával szemben. Mindebből adódik, hogy Alexander filozófiai értelmezése figyelemreméltó “*negatív pozitivizmus*”-ként kategorizálható. Ez nem szójáték. A pozitivizmus közvetlen eredményei, kényszerítő erejű filozófiai következményeit Alexander nem ismeri el kifejtett módon. Egyidejűleg érvényre juttatja a pozitivizmusból fakadó interpretatórikus követelményeket lehetséges tradicionális értelmezésekkel szemben.

Alexander önálló filozófiát képvisel. Jellemző a korszak filozófiai szisztematizációinak helyzetére, hogy ez „*nagyfilozófia*”, amit nevezhetnénk „*nagypozitivizmus*”-nak is, sajátos terméke Alexander vonzalmainak, helyzetének, sikeres helyzetértékelésének és alapító szerepe kivételes sikerességének. Alexander mindent integrálhatónak tekint ebben a nagyfilozófiában, amelynek értelmes filozófiai megalapozása létezik. Innen páratlan sokoldalúsága és egyben érzékenysége is számos, egymással csak távoli kapcsolatban álló filozófia iránt. Minden érvényes, minden filozófia (és minden pozitivizmus), aminek érvényes filozófiai mondanivalója van a valóságról. Alexandernek szorosan vett filozófiai *fő* műve nincsen, de annyi már most is egyértelmű, hogy ez lényeges komponense volt Alexander iskolateremtő, alapító és integráló munkásságának, annál is inkább, mert *a hozzá való csatlakozás nem kívánta meg mások filozófiai egyéniségének feladását*. A „*nagyfilozófia*” Alexander egyes konkrét írásaiból összegezően rekonstruálható. Ez a „*nagyfilozófia*” ettől azért nem volt filozófiai fantóm, hiszen annak állagát Alexander minden kritikussal szemben megvédte, de megvédte az akkor igen modernnek számító kritikákkal szemben is. A másik oldalon pedig minden olyan filozófiai elemet, amely, immár e pozitív korszak szemében spekulatív vagy metafizikusnak látszott, a legkeményebben támadott.

A nagyfilozófia tipológiai pozitívista nagyfilozófia volt (amiben egy szélesebb tipológiai értelemben még a neokantianizmus is beletartozott), vezető tulajdonságai miatt egy helyütt „*negatív*” pozitivizmusnak is elnevezhettük.¹⁹

Alexander „*nagyfilozófiája*” azért is képes betölteni hivatását és betölteni a filozófia elé állított módszertani követelményeket, mert alapvetően nem ismeretelméleti, hanem (nagyon kevésbé konkretizáltan) ontológiai természetű. Maga a neokantianizmus sodorja ebbe az irányba, amiért tehát a két iskola közötti konfliktusnak az esélye is erősen lecsökken. Éppen mivel a neokantianizmus *main stream*-je vállalt módon az apriorista felfogásmódot is kiindulópontot erősíti fel, kerül ki Alexander nagyfilozófiája is a szorosabb ismeretkritikai vizsgálódás teréből. Alexander leírása egy egységes világról nem áll hadilábon a tudományossággal (megfelelő korok mértékeinek megfelelően), de nem érzi szükségét egy szigorúbb ismeretkritikai megalapozásnak. Az ontológiai mesterei a maguk korának megfelelően egyként jönnek ki ismeretelmélet nélkül. Talán nem is rejtett hegeli érintkezés Alexandernél (aminek fejlődéstörténeti lehetőségei nyilvánvalóak), hogy az egységes világ leírását tartalmazó filozófiák közül előnyben részesíti azokat, amelyek filozófiailag módszeres leírások olyanokkal szemben, amelyek ezt a leírást filozófiai módszeresség nélkül teszik (például Bruno).

A Péterfy-féle Taine-fordítás második kiadásához írt *Előszó*²⁰ különleges lehetőség Alexander komplex filozófiai szervező magatartásának értelmezésére. A magyar könyvtörténetben talán szingulárisnak is maradt meg ez az eset. A Taine-fordítás

¹⁷ Ugyanott, V.

¹⁸ Ugyanott, XVI. – Ezek az “értékek” Alexander parafrázisában a “megmaradók” (a múlandóval szemben), a “változatlanok” (a változókonnyal szemben), az “egyszeriek” (a sokasággal szemben), stb.

¹⁹ Alexander Bernát Spinozája és a diszciplinává váló magyar filozófia. in: *Magyar Zsidó Szemle*. Új folyam, 1. szám. Budapest, 2004. 95-125. – Rövidebb, átdolgozott változat:

Az értelmezés és a magyarázat közötti különbség, avagy a negatív pozitivizmus (Alexander Bernát Spinoza-képének értelmezéséhez). in: *Magyar Filozófiai Szemle*, 2004/4. 471-493.

- Átdolgozott német változat: Über die Differenz zwischen Interpretation und Erklärung. Bernát Alexanders Einführung Spinozas in die disziplinaer gewordene Philosophie Ungarns. in: Werner Röhr (Hg.), *Spinoza im Osten*. Systematische und rezeptionsgeschichtliche Studien. Berlin (Edition Organon), 2005. 115-134.

második kiadásának elkészítése előtt hunyt el Péterfy. Alexander ezért ezt a második kiadást alkalomnak tekinti a Péterfy-től való búcsúra, Péterfy méltatására s ezzel együtt saját filozófiai nemzedékéről való vallomásra is. Mindezek után, éppen a hitelesség e pillanatában, nagy finomsággal érzékelteti Péterfy és az ő Taine-képének eltéréseit, amivel viszont saját filozófiai műhelyének valódi működésébe nyújt betekintést.

A visszapillantást így indítja: "Közel harminc éve lehet annak, hogy először találkoztam Péterfyvel; a filozófia iránt való érdeklődésünk hozott bennünket össze egy akkor keletkezett és hamar feloszlott filozófáló társaságban...Mély benyomást tett rám Péterfy gondolatainak járása, jobban mondva bámulatos gyors, szinte szédítő szökellése; (...) annál meglepőbb volt rám nézve, hogy ez a szellemi akrobata...magamagával meghasonlott, nyugtalan, magában kevésbé bízó lelkét árulta el egy-egy odavetett megjegyzésének rémes fényénél. Midőn pedig a fiatal ember bizalmával és gyorsan fölébredt szimpátiájával bizalmát akartam megnyerni, gyorsan elzárkózott...Főleg Hegel és Kuno Fischer körül forgott beszédünk."²¹ Péterfy Hegelhez való viszonyát e tanulmányban csak annyiban kell érintenünk, hogy mutatja a korszakban, elsősorban a neokantianizmus tágabb légkörében kialakuló felfogást: a nagy filozófiai hagyomány, még ha az spekulatív is, mint mondjuk Hegel, Péterfy szemében minden probléma nélkül együtt tud élni a modern, tudományosabb áramlatokkal, azaz ez a Hegel-recepció indirekt utalás Alexander „nagyfilozófiájának” *possibilitása* tekintetében is.

A lélektani jellemzés folytatása is önmagáért beszél: „Péterfyt beteges szenzitivitása élesebben látóvá tette. A nagy feladat előtt maga bizalmatlanul megriadt és áztatni mélységes eszét nem bírta. Ő is otthagya a filozófiát, ő is nagy történeti tájékozottságot és értékes filozófiai eszméket vitt magával további pályájára, de dogmatikus alapul nem használhatta őket. Filozófiájának egyik keserű gyümölcse volt: egy kielégítetlen vágy, egy el nem ért cél emléke, melyhez később annyi más csatlakozott...Innét támadt ezután az a skepticismus, mellyel, mint Riedl is megjegyezte, Taine-t olvasta.”²² A skepticismusnak a jellemzésben való felbukkanása Péterfy akkori elterjedt és találó *epitheton ornans*a, mégis távolról felismerhetjük Alexander már érintett *ontológiai* alapbeállítottságának visszfényeit még ebben az összefüggésben is.

Az Alexander-előszó a megrendült és kivételesen elismerő búcsúvétel hangütésében egyetértő attitűddel ismerteti azt a Taine-kritikát, amelynek különleges szellemi és lélektani előfeltételeit Péterfy –elemzésében már felrajzolhatta. Ebben odáig elmegy, hogy Péterfy filozófiai kritikáját még Taine fölé is emeli. Egyetért vele abban is, hogy Taine nem „akarja ismerni Hume skepticismusát, Kant ismerettani problémáját; Taine soha sem hatolt igazában a német filozófia rejtelmébe, melyben Péterfy...egészen otthonos volt.”²³ A német filozófia „rejtelmei” nyilván nemcsak Alexander fiatakorát, de e fiatakorban egyszer már lezajlott egykori trendváltást is jeleznek. Bravúros megfogalmazásként értelmezi Alexander Péterfy plasztikus definícióját is Taine-ről („Condillac-kal megjavított Hegel”), amelyről meg kell jegyeznünk, hogy ugyancsak jól mutatja a *pozitivistikus irányzatok és a nagy rendszerfilozófiák sajátos szimbiózisát*.

Alexander egyetért ugyan ezzel ebben az összefüggésben, mint kritikával, e sajátos szimbiózis más változatát (változatait) azonban maga is gyakorolja.

Alexander ebben a nagyon különleges helyzetben, amikor egy olyan mű második kiadását vezeti be, amelynek első kiadását az a jelentős kolléga fordította, akinek ezt a feladatot a múltban ő maga osztotta ki, és aki a fordítás mesteri elvégzése után a változó filozófiai trendek hatására önmaga vonja kétségbe Taine filozófiai jogosultságát - olyan Péterfy-képhez jut el, amely már magyarázni is képes Péterfy attitűdjét.

Péterfy szerint Taine a tudat elemeinek felépülését pszichológiaként (pozitív tudományként) értelmezi, mint érintettük, Hume és Kant, azaz az erre vonatkozó filozófiai kriticismus reflexiója nélkül. Az okot az okozattal összefűző logikai szükségszerűség számára „egyáltalán nem probléma”, s ezt Hegel integrálásával teszi, amellyel ezeket a kapcsolatokat „logikai szükségszerűség”-ként tudja felmutatni.

Péterfy Taine-kritikáját azután Alexander – magában az írásban váratlanul, a Péterfy-pálya belső logikáját tekintve azonban következetesen – a közös *vezető tulajdonság* kiemelésével folytatja („Mindketten a filozófián keresztül jutottak az esztétikai kritika és elemzés terére”²⁴). Tézise, hogy a filozófiai harcok talán Péterfy által sem teljesen felismert nagy eredménye éppen az esztétikai és irodalmi elemzések nagy eredményei voltak (s ha az analógia bizonyosan nem is teljes, a korszakban ezt még Taine-ről is el lehetett mondani).

²⁰ Alexander Bernát, Előszó a második kiadáshoz. in: Taine, Franciaország klasszikus filozófusai a XIX. században. Az eredetinek negyedik kiadása után fordította Péterfy Jenő. Budapest, 1906. (Franklin) -. Péterfy összes Taine-nel foglalkozó írását ld. Péterfy Jenő, *Válogatott művei*. Válogatta és a jegyzeteket írta Sötér István. Budapest, 1983. (Szépirodalmi)

²¹ Uo.10

²² Uo.12

²³ Uo. 13.

²⁴ Uo. 10.

Az esztétikai tevékenység tehermentesíti a közös Hegel-hatás kérdését is, sőt, megadja Alexandernek még azt a lehetőséget is, hogy frappáns lényeglátással Taine módszerét „*vivisekció*”-ként, Péterfy-nek a „beleérzés” mestereként elért „*vivifikáció*”-ként jellemezhesse.²⁵

Alexander, annak minden pozitív vonását az örökkévalóság előtt méltatva, lassan rátér saját Taine-értelmezésére, amelynek elsődleges szempontja jelen tanulmányunkban saját *filozófia-értelmezésének* felvázolása. A sajátosan alexander-i „nagyfilozófia” egyik elvét már Taine fiatalkorában érzékeli: „...az új gondolatvilág annyira elragadja (Taine-t), hogy ezentúl csak azon fáradozik, miként egyeztesse össze ...Spinoza-Hegelt a tapasztalati módszerekkel, azzal, amit ő ebben a művében analízisnek, francia analízisnek (!) nevez.”²⁶

Formálisan még mindig a Péterfy-elemzés médiumában (ráadásul még az esztétikai tevékenység összefüggésében is), de már jól érzékelhetően önálló *Taine-jellemzésként* (és a szokott sokszoros tükrözésben *önjellemzésként* is) olvashatjuk Alexandernek talán legfontosabb filozófiai szövegét. Először a filozófiáról: „...erős deduktív hajlama, szeretete a rendszer zártágához, az egyetemes eszmék koncepciójához és igazolásához” alkotják e filozófiai alapjait, ehhez társul „uralkodó vonása...a megértés...Ismerte a skeptikus gondolkodás erősségeit, tudta a tapasztalati munka végnélküliségét, természetes befejezetlenségét, de a skepticizmust kivetítette magából...és a tapasztalati tételek viszonylagosságát valahogy megegyeztetette a hegelianizmus abszolút igazságaival.”²⁷

Aligha tévedünk, ha az alexanderi „nagyfilozófia” egyik teljesnek tekinthető önmeghatározását olvassuk ki ebből. Ez a filozófia „a tapasztalati munka végnélküliségét, természetes befejezetlenségét” természetes kiindulópontnak tekinti, a „nagyfilozófia” ebben nemcsak „emlékeztet” a tudományra, de osztoznia is kell annak terheiben és esendőségében. Az alexanderi „nagyfilozófia” továbbá „ismeri” a skepticizmust, keresztülmegy annak ellenvetésein és érvrendszerein, azaz nem „naív”. Ellentétben azonban a skeptikus lehetőségekkel (és természetesen magával Péterfy-vel is) ez a „nagyfilozófia” nem veti el a „tapasztalati tételek viszonylagosságát”-t és nem adja fel azok rendszerré alakításának lehetőségét, anélkül, hogy valamelyik konkrét rendszerben előzetes módszertani reflexió nélkül gondolkodik.

Alexander „nagyfilozófiája” a „pozitív” gondolkodása filozófiája, a *valóságos* problémák *viszonylagos* megoldásait foglalja rendszerbe. A gondolkodás szükségszerűségének elemét nem egy új spekuláció, vagy másképpen meg nem alapozott filozófiai rendszer hivatott ebben képviselni, de az az erő,²⁸ ami le tudja győzni a skepticizmust, miközben azt is tudja, hogy ez a győzelem mindig átmeneti és időleges. Ez – és ez ismét a pozitív filozófiai család gazdagságát mutathatja – az Alexander által jellemezett Taine-től is különbözött („...Taine...mindig anatómiát üzött, és mindent, ami egyéni, egyetemes törvények közömbös témája gyanánt mutatott be!”²⁹). A filozófus lelki ereje, lelki egészsége, mai kifejezéssel tehát *pozitív gondolkodása* arra kell, hogy vállalja a „tapasztalati tételek viszonylagosságát”-ra épülő nem-ortodox rendszerépítést, ebben a nagyvonalú keretben pedig, ha ezt az értelmezés lehetővé teszi - a filozófiai hagyomány nagy rendszereinek elemeit is beépítse. Mint Péterfy példáján szemlélteti, a bátorság és a lelki erő ahhoz szükséges, hogy vállalja az időleges és átmeneti szintéziseket a szélsőséges székszis kritikájának állandó „igazságai” közepette.

Két tűz között harcol az alexanderi „nagyfilozófia”, saját összegezéseinek vállalt is jól ismert *átmenetisége és a mindenkori székszis (adott esetben) természetlen igazságainak* harapófogójában.

²⁵ Uo. 14.

²⁶ Uo. 12

²⁷ Uo.

²⁸ „Taine elméje csak úgy duzzadt az egészségtől, beérte azzal a táplálékkal, ami akadt, megemésztette és megerősödött tőle.” Uo. 12.

²⁹ Uo. 13.

KISS, Endre: Hungarian Modernization – The New Discipline of the Philosophy

(Bernát Alexander's Interpretations of Spinoza)

Bernát Alexander has been the most important representative of the generation, that has founded, *after* this creative and disciplinarily not yet secured transition, the specialized philosophy for the universities and in the context of the academical life. From the beginning of the eighties, he edited with László Bánóczy a representative range of the philosophical writers in Hungarian, between 1904 and 1919 professor in Budapest University. Bernát Alexander's own personal and intellectual fate is absolutely *classical* and ideal-typical for the Hungarian intellectuals, of Jewish origins, born in the fifties of the nineteenth century. For them, it was the extensive integration in the dichotomic Hungary, that indeed did not exclude the critical attitude vis à vis this establishment. Further, this generation was hardly involved in the 1918 and 1919 revolution, what could not prevent its representatives from falling victim to the repressive measures of the twenties, thirties and forties. The fact reveals, in the most clear form, the relatively advanced state of the disciplinary development of the Hungarian philosophy, that the necessity of a philosophy is no longer substantiated with the discourse of the *nation-building* or with the national emancipation as always also accentuated. The necessity appears here already as a clear *philosophical* necessity and it achieves emancipative notes as intellectual necessity to fulfil.

At the first glance, it can be perhaps not completely explained philosophically-systematically, why Bernát Alexander, after such a carefully elaboration of the linguistic-philosophical foundation, still points out that the reader also still perceives Spinoza's "great emotional energies" according to all the mentioned linguistic-hermeneutic problems. The "great emotional energies" becoming so important in Alexander's eyes certainly refer, on the one side, on the Spinoza, who appears in Alexander as man and individual. It is however much more important, that through Spinoza's evocation as individual and as passionate man, the author of the *Ethik* is placed in the main current also of the Hungarian contemporary intellectual movements, thus he is in connection with the emotional creative individualism, that determines the whole modern culture of the country of that time. Because we can assume, without any problem, a creative individualism with its immediate feelings and "great emotional energies" in Spinoza, the new task emerges to the reader, to read Spinoza, being in possession of this assumption and through the "Panzer des *mos geometricus*", on his immediate "feelings". Through the seizing of this creative individualism, related to the time, he rejects any metalanguage about Spinoza, that perceives its function in a reflexive repetition of the definitions of Spinoza's system.

~ ~ ~ ~ ~

NYELVÉSZET

Czeglédi Katalin :

A magyar őstörténet és a nyelv

Előszó

Számos előadást tartottam konferenciákon nemcsak egyetemeken, hanem különböző helyeken az országon belül és kívül érdeklődőknek, akik egyesület vagy alapítvány stb. nevében kértek fel arra, hogy szóljak a múltunkról, nyelvünkéről, nyelvi kapcsolatainkról. Az előadások anyaga részben megjelent írásban, részben nem, ezért a magyar őstörténet és a nyelv témakörébe tartozó anyagot összegyűjtöttem, hogy az érdeklődő olvasókhöz eljuttassam. Azért tartom fontosnak, hogy ezeket a tanulmányokat nemcsak a szakma képviselői, hanem minél többen megismerjék, mert tartalmazzák egyrészt az idevonatkozó forrásokat, kutatói véleményeket és azok kritikáját, másrészt rengeteg tulajdonnévi és közszoói példát, valamint a vizsgálatokból levonható nyelvészeti és őstörténeti tanulságokat is. Ezek a következtetések pedig sok esetben a jelen akadémiai tudós állásponttal ellentétesek. A két fél megállapításait ütköztetni kell, hogy egyre közelebb kerüljünk a megoldáshoz. Csak így tudjuk az egyik szemünket a múlton tartani, a másikat a jövőn, hogy ne tévesszünk irányt. A múltunk és a nyelvünk megismerése nemcsak erkölcsi kérdés, hanem a jelenünk és a jövőnk alapköve és feltétele is egyben. Miután a múltunk benne van a nyelvünkben, a nyelvünk tanulmányozása őstörténetünk kutatásában is nélkülözhetetlen.

Bevezetés

Történelmünk fejezetei közül a legnagyobb nehézséget az őstörténetünk kutatása jelenti. Más szóval, történelmünknek Árpád bejövetele előtti időszakáról nincs egységes álláspont. Bár többféle idegen nyelvű írott forrásban és magyar nyelvű krónikákban szólnak eleinkről, ezek értelmezése sok esetben nem egyhangú, a kutatók különbözőképpen látják a múltunk igen fontos időszakát. Sokan nem értenek egyet azzal sem, hogy egy nép múltja, történelme, hagyományai, szellemi és tárgyi kultúrájának a kialakulása, története, valamint a nyelve kölcsönhatásban van egymással. Az embert nem lehet külön kezelni a tudatától, az életétől és természeti, társadalmi környezetétől valamint a nyelvétől. A nyelv komoly írott és szóbeli forrása őstörténetünknek. A nyelven belül pedig írásos forrásnak számítanak a földrajzi nevek is, mert a különböző korú és nyelvű írásokban, térképeken szerepelnek, hiszen a tájékozódás biztos pontjai. Nemcsak a források említenek gyakran személyneveket, amelyek az uralkodók nevei, hanem ezek érméken is előfordulnak. Az érméken található nevekhez pedig legtöbbször dátum is tartozik, olykor azt is jelzik, milyen néphez, nemzetiséghez, dinasztiahoz kötődnek. Velük együtt címnevek is szerepelnek, amelyek már a közszők csoportjába tartoznak ugyanúgy, mint a népnevek, amelyek szintén előfordulnak. Miután a tulajdonnevek (földrajzi nevek, személynevek) is közszők voltak eredetileg, továbbá egyre több földrajzi névnek alapul szolgált közszo ismerhető fel, megfejtethők a közszők (népnevek, címnevek egyéb közszők), valamint grammatikai morféimák a magyarban és azok nyelvi kapcsolatai. Az írott forrásoknak a magyar őstörténetre vonatkozó nyelvi anyaga is egyre inkább világos lesz, amelyből őstörténeti következtetéseket tudunk levonni. Az alábbi tanulmányok anyaga egyrészt a nyelvi kapcsolatainkra világít rá, másrészt a nyelvünk elemeinek a megfejtését segíti, harmadrészt olyan őstörténeti következtetések tehetők, amelyek összhangban vannak az őstörténetünkre vonatkozó érdemi régészeti, genetikai stb. megállapításokkal.

Az alábbiakban szerepelnek terjedelmesebb tanulmányok, de vannak rövidebb írások is, amelyek megítélésünk szerint bővítik a tudásunkat a nyelvünkről, nyelvi kapcsolatainkról és őstörténetünkről.

Az első tanulmányban (*A magyar nyelv mint történeti forrás az őstörténeti kutatásokban*) nemcsak szólunk róla, hanem példákkel is igazoljuk, hogy a magyar nyelvnek – mint történeti forrásnak az őstörténet kutatásában – jóval nagyobb szerepe van, mint ahogyan azt eddig megítéltük. Nyelvi kapcsolataink időben mélyebbek, területileg kiterjedtebbek. A jelen elfogadott akadémiai tudós állásponthoz képest azokat a földrajzi névi kutatásaim – hangtani, alaktani, mondattani, jelentéstani – eredményeképpen másként kell látnunk. A példák sorát kezdve a névmásokkal, folytatva a törzsnevekkel igazolni látszik, hogy bár a nyelvek családokba sorolása annak idején azért történt meg elsősorban, hogy a világon beszélt kb. 6 ezer nyelvet kezelni tudják, valamelyest el tudjanak igazodni közöttük, ma már egyértelmű, hogy a nyelvcsaládokba tartozás a nyelvek érdemi

kutatását, vizsgálatát nagymértékben akadályozza, olykor lehetetlenné teszi. Mindezek után helyes őstörténeti következtetéseket levonni a nyelvészeti kutatásokból rendszerint lehetetlen. Ezt még csak nehezítik az írott források nem egységes, olykor helytelen értelmezése.

A második tanulmányban (*A földrajzi nevek és a magyar őstörténet*) szólunk arról, hogy az általános és alkalmazott nyelvészetnek egy kicsiny, ám igen fontos területe a nyelvészeti őstörténet, amely őstörténetünket kutatja nyelvészeti megközelítésből. A földrajzi nevek tanulmányozása, a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a tudományos feldolgozása során vált világossá számomra, hogy a földrajzi nevek összehasonlító hangtani, mondattani, alaktani és jelentéstani vizsgálata segíti nemcsak a földrajzi nevek magyarázatát, megfejtését, hanem a nyelvünk és az őstörténetünk jobb megismerését is lehetővé teszi. A földrajzi nevek nyelvtanának első darabja a földrajzi nevek összehasonlító hangtana, amely egyben a magyar nyelv hangtana és a szkíta-hun nyelvek alapja. Jelen dolgozatban egyetlen példán keresztül kívánok bepillantást nyújtani a könyvbe és vele a fenti megállapításom helyességére utalni. Az ma már vitathatatlan, hogy érdemben a földrajzi névi kutatásokat csak a három nyelvcsaládba (uráli, altáji és indoeurópai) sorolt nyelvek bizonyos szintű ismeretében lehetséges végezni. A soknyelvűség a földrajzi nevekben nem gátolja, hanem segíti a kutatást. Számos kérdésben a földrajzi névi anyag maga kínálta és kínálja a megoldást.

A harmadikban (*A földrajzi nevek szerepe a magyar őstörténet kutatásában*) igazoljuk, hogy a földrajzi nevek akkor játszhatnak komoly szerepet a magyar őstörténet kutatásában, ha azokat sikerül megfejtetni. Kutatásaink során a Volga-Urál vidéke földrajzi neveit komplex tényezőhalmaznak tekintettük, úgy jártuk körül sokszor, hogy közben számtalan szempontot vettünk figyelembe. A munkánk módszertani és tartalmi oldalról egyaránt helyesnek és szükségesnek bizonyult, amelyet támogat az a tudós megfogalmazás is, hogy „...a történeti nyelvtudomány és benne a történeti névtan sem térhet ki őstörténetünk írott forrásainak újabb tanulmányozási kötelezettségei alól, az eddigi nyelvészeti eredmények kritikai értékelését és új, behatóbb elemzések igényét egyaránt tekintve.” (BENKŐ 1984/4:390). Világossá vált, hogy a földrajzi nevek etimológiájának elkészítése lehetséges és szükséges egyrészt ahhoz, hogy a nyelvtudományban tovább lépjünk, másrészt nélkülözhetetlen az őstörténet kutatásában is.

A negyedik tanulmányban (*A magyar nyelv keleti gyökereiről*) hangsúlyozom, hogy a földrajzi névi kutatásaim során egyértelművé vált, hogy a magyar nyelv kapcsolatait másképpen kell megítélni, mint ahogyan azt ma tanítják az állami oktatási intézményeinkben. A valódi, nem feltételezett nyelvi kapcsolatoknak alapvetően két magyarázata lehet. Az egyik az ősi, közös gyökérhez tartozás, a másik, az együtt vagy az egymás mellett élés során történő átvétel. Elvileg fent lehet tartani egy egyéb kategóriát is, amelybe beletartozhat a külön nyelvteremtés lehetősége s ez esetben az egyezés okát a hasonló úton való keletkezéssel lehetne magyarázni, másképpen véletlen egyezésnek tartani. A téves nyelvi kapcsolatok megítélésében komoly szerepet játszik az a tény, hogy alapjaiban helytelen a nyelveket családokba sorolni úgy, ahogyan azt tették és teszik. Nem igazolt az uráli nyelvrokonság tétele s alapvető tévedések miatt nem állja meg a helyét a magyar nyelvnek az uráli nyelvcsaládba való tartozása. Ugyanakkor egyértelmű, hogy az urálba sorolt nyelvekkel van kapcsolata a magyar nyelvnek, de a kapcsolat oka egészen más. Nyelvünk gyökerei a szkíta-hun nyelvekhez vezetnek. E nyelvi kapcsolatok pedig csak közös gyökerű gondolkodás, hagyományok, kultúra stb. birtokában lehetségesek, amelyeket nemcsak a nyelvünk tükröz, hanem a társtudományok is igazolnak. Nyelvünk szókészlete, grammatikája közös gyökerű a szkíta-hun utódnépekével, pl. mongol, török.

Az ötödik tanulmányban (*A Kárpát medence földrajzi neveinek keleti kapcsolatai*) László Gyulától vett idézettel indítjuk a gondolatainkat: „...a pekingi ősember... félmillió évvel ezelőtt élt, használta a tüzet, és eszközeit feltört patakkavicsokból készítette... a pekingi ember kavicseszközeinek párjára bukkantak Vértesszőlösön.... Meleg vizű - télen sem befagyó - források közelében telepedett meg az ősember.” (LÁSZLÓ 1999.I:31). Ez azért elgondolkodtató, mert ebből az következik, hogy a földrajzi neveink születését jóval megelőzően a Kárpát medencében élő és Eurázsia másik, a keleti végén élő pekingi ősember tevékenysége között hasonlóság volt. Ugyanakkor úgy látjuk, hogy az emberi tudat megjelenésével - s az eszközkészítés nem lehet csak ösztönökön alapuló - az emberi kommunikáció, a nyelv kialakulása is együtt járt. A kérdés, valóságos kommunikációs kapcsolat létezett-e a Kárpát-medencétől a Csendes-óceánig már ilyen korai időktől kezdve vagy egyszerűen csak a természeti környezet kínálta feltételeknek ez a hasonlóság az egyetlen törvényszerű következménye. A kérdés tehát eldöntendő és egyrészt a kelet-nyugati kapcsolatok eredetére, kezdeteire is adhat választ, másrészt a Kárpát-medence népeinek sorsáról közölne ismereteket. Segítene a válasz megtalálásában számos kérdésre, köztük arra, hogy a Kárpát-medence földrajzi nevei mely keleti területekkel vannak kapcsolatban s időben milyen messze mehetünk el. Az általunk vizsgált Volga-Urál vidéke és a Kárpát-medence földrajzi nevei között egyértelmű a kapcsolat. Kronológiai és nyelvi vonatkozásai azonban tisztázásra várnak.

A hatodikban (*A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek nyelvtana – szkíta, hun nyelvtan -*) szólunk arról, hogy a földrajzi nevek nyelvtana (hangtan, alaktan, jelentés, mondattan) megismerhető, megírható. A szkíta és a hun nyelv nyelvtanát megismerni és megírni nehezebb, hiszen egyrészt szkíta és hun írott források, másrészt a szkíta és a hun utódnépek nyelveinek

az ismerete szükséges. Tény, hogy viszonylag kevés szkíta illetve hun nyelvi forrásról tudunk, még kevesebbet ismerünk, a tudományos feldolgozásról nem is beszélve. A legtöbbről vita folyik, hogy tulajdoníthatók-e azok a szkítáknak vagy a hunoknak. Tudományos körökben hasonlóképpen vitás az a kérdés, hogy mely népek lehetnek a szkíták és a hunok utódnépei. Az is tény, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi nevei, sőt Eurázsia földrajzi nevei különösen a víznevei elsősorban nem a ma élő népek nyelvén születtek, hanem azok elődeinek nyelvén keletkeztek s minden jel arra mutat, hogy köztük voltak a magyarok ősei, a szkíták és a hunok.

A hetedik tanulmányban (*A földrajzi nevek és a magyar őstörténet*) igazoljuk, hogy egyetlen név magyarázata is csak úgy lehetséges, ha már egy terület neveinek az összehasonlító vizsgálatát elvégeztük, a történeti háttér ismeretében az érintett nyelveket bevonjuk a kutatásba s a keletkezett komplex tényezőhalmazt körüljárjuk újra és újra s a nevet mindig más oldalról közelítjük meg. Magyarázatot kell találnunk egyrészt a névben rejlő ellentmondásokra, másrészt az eddigi etimológiák közti ellentmondásoknak az okait is meg kell keresnünk. Tény, hogy a tulajdonnevek megfejtésének az előfeltétele a közszők helyes magyarázata. Számos esetben azonban a közszők etimológiája téves, bizonytalan vagy ismeretlen. Ennek ellenére nem mondhatunk le a további kutatásokról, ilyenkor segít a földrajzi nevek rendszerszerű, sok szempontú feldolgozása. Jelen dolgozat elsődleges célja nemcsak az, hogy felhívjuk a figyelmet a földrajzi nevek fontosságára, minthogy azok az érdemi nyelvészeti és őstörténeti kutatások számára nélkülözhetetlenek, hanem a tulajdonnevek és a közszők kapcsolatának a jelentőségét is hangsúlyozni kívánjuk. Egy tulajdonnév - akár személynév, akár földrajzi név - etimológiája azon áll vagy bukik, helyesen választottuk-e meg az alapul szolgáló köznevet, továbbá hogyan magyarázzuk magát a közszőt. E dolgozat megírására késztetett egyrészt az a felismerés, hogy a földrajzi nevek nélkülözhetetlenek a nyelvészeti és az őstörténeti kutatásokban, másrészt az a tény, hogy hiányzik a földrajzi nevek rendszerszerű, sok szempontú feldolgozása mind a Kárpát-medence, mind a számításba jöhető keleti korábbi szálláshelyek földrajzi neveit, sőt azon népek lakóhelyeinek a földrajzi neveit illetően, ahol a magyarral kapcsolatba hozható nyelveket beszélték vagy beszélik ma is. Tudomásul kell vennünk, hogy a Kárpát-medence földrajzi nevei nem fejthetők meg hiánytalanul a magyarok korábbi lakóhelyein található földrajzi nevek feldolgozása nélkül.

A nyolcadikban (*Kultúrák találkozása a földrajzi nevek tükrében*) egyetlen folyónévből (*Kuma*) kiindulva szólunk arról, hogy a Kaukázus népeit tanulmányozva egyértelművé vált: ahhoz, hogy a valóságot ismerjük meg, első lépésben a szkíták és a hunok kultúráját kell megismerni. Ezt az is indokolja, hogy a szkíta és hun mint szubsztrátum réteg sok más területtel együtt kihatással van nemcsak a Kaukázusra és a tőle nyugatra eső területekre, hanem a Kárpát-medencére is. Következésképp, a magyarság nyelvének, kultúrájának, történelmének a megismerése csak ezzel együtt lehetséges. Az elmúlt négy évtizedben a Volga-Urál vidék földrajzi nevei legrégibb rétegének a nyelvtanát készítettem el. Mára már világos, hogy ez a grammatika alkalmas további, olyan területek földrajzi neveinek a megfejtésére, amelyeknek a névadói ugyanazok illetve nyelvükben, kultúrájukban közös gyökerű népek. Az is bizonyos, hogy a Volga-Urál vidékén a tulajdonnevek és közszők egyrészt összetartoznak hangtanilag, alaktanilag és jelentésánál, másrészt összeköti őket a névadáslogika, a szóteremtés logikája, hagyománya. Ez utóbbi pedig a szóképzéssel és a grammatikai ismérvekkel együtt a szkíta és a hun nyelvekhez vezet el bennünket.

A kilencedik tanulmányban (*A személynévek, népnévek, törzsnevek és társadalmi címnevek kapcsolatáról*) arról szólok, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a vizsgálata során vált világossá számomra, hogy a legelső személynévek a magyar és a szkíta-hun nyelveket beszélőknek közös szellemi terméke. Olyan gondolkodás alapján születtek, amely szerint az embert a vízhez hasonlóan teremtménynek fogták fel, vagyis forráshoz, maghoz, őshöz tartozónak. Ezt a forráshoz, vízhez tartozást elsőként a víznevekben találjuk meg, majd az őshöz, az ősanyához tartozást láthatóan maguk a személynévek is tartalmazzák. Szólni kell a népnévekről, amelyek különböző módon keletkeztek. Közülük a legrégebbiek a dinasztianevekből lett népnévek, ilyen a *magyar* is, emellett számos, a magyarokra vonatkozó népnév tartozik ide. A magyar törzsneveket (*Nyék, Megyer, Kürt, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi*) számba véve világossá vált, hogy a törzsnevek mint tulajdonnevek sohasem léteztek, azok valójában személynévek s az adott személyhez tartozó embercsoport alkotja a törzset. Ez azt jelenti, hogy a népnévek és a törzsnevek vizsgálatakor egyaránt személynévből kell kiindulni. A társadalmi címnevek bár nem személynévi eredetűek, de azok is hasonló módon, hasonló elv alapján születtek.

A tizedik tanulmányt több önállóan is tekinthető írás alkotja. Ezek szorosan összefüggnek, ezért itt mutatjuk be Attila családfájának neveit, a Turul dinasztia neveit, az erdélyi fejedelemség neveit, a hét vezér nevét, az Árpádház leszármazási táblázatának neveit és a törzsneveinket. Közülük részletesebben szólunk *Attila nevéről és a földrajzi nevek kapcsolatáról*, amelyet Benkő Loránd fontos gondolával indítunk: „...a Kárpát-medencében itt-ott később is felbukkannak *Etel* helynevek részben víznévként is, s ez a tény esetleg magyar közszői alaphoz való indulást sejtet.” (BENKŐ 1984/4:405). A nyelvész mindezt *Etelköz* kapcsán fogalmazta meg s több kérdést is rejt magában, amelyekre választ kell keresnünk. Ezek megtalálásához többretű kutatómunkára van szükség. Elsőként az írott források, krónikák üzeneteit, majd a kutatói véleményeket vesszük sorra, továbbá a földrajzi névi adatokat és a hozzájuk kapcsolódó nyelvek tulajdonneveit és közszőit tanulmányozzuk, végül az eredményeinket összevetjük a források, krónikák híreivel és a kutatói véleményekkel.

Többek között a *Horka* társadalmi címnévről is szólnunk. A *karcha*, *horka* nagyon ősi szó. Erről a *Kér* és a *Kürt* törzsnevekről szóló munkámban is írok. A nyelv születéséből, kialakulásának idejéből kell kiindulnunk. Mint ahogyan Bálint Gábor is írta, a *kör* szavunk az egyik legrégebbi. A másik legrégebbi a *túr* és a *teker*. A *kör* és a forrás (víz, életé stb.) összetartozik. A forrás a kiinduló hely, amely meghatározza a belőle születő víz, növény, ember, állat stb. egész sorsát, életét. Ez azt jelenti, hogy irányítja, védelmezi stb. A társadalmi életben az ilyen tisztséget betöltő személy megkapta ezt az elnevezést és nem véletlen, hogy éppen a bíró kapta meg.

Sorra vesszük a vezérneveket, bemutatjuk a forrásokban való előfordulásait s a róluk szóló kutatói álláspontokat. Mindezt összevetjük azzal, hogyan ítéljük meg ezeket a földrajzi névi kutatásainkon alapuló ismereteinkkel. Egy-egy név kapcsán kivételesen nem kívánunk nagyon részletes, sok mindenre kitérő összehasonlító vizsgálatokat végezni, hiszen így is látszik, a nevek hogyan illenek a rendszerbe, a viselőjük pedig a történeti és kulturális hagyományainkba.

A tizenegyedik tanulmányban (*A szekér szavunk és szócsaládja*) szólnunk arról, hogy a *szekér* szavunk és a 'szekér' jelentésű szavak hogyan és miért esnek egybe alakilag más szavakkal, pl. népnevekkel is. Németh Gyulának feltűnt, hogy az orosz *možara* ~ *mažara* szekérnév összefügg a krimi tatár szekérnévvel, ez meg a *magyar* népnévvel. Fontos, hogy a tatárjárásról szóló kínai források a nevet Ma-dža-r -nak írják. A földrajzi névi kutatások fényében ennek az összefüggésnek az okáról is szólnunk. Tény, hogy a kerék feltalálása forradalmasította a szállítást és nélkülözhetetlen része lett számos eszköz elkészítésének. A feltalálását, megnevezését nyelvhez, nyelvekhez kell kötni. Ebben segítenek a földrajzi névi kutatások is. A megoldásnak pedig őstörténeti következményei vannak.

A tizenkettedikben (*Kiremet*) áldozati helyet megnevező szóról írunk, amely megnevezés igen elterjedt a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben.

A tizenharmadik (*Növényneveink és keleti kapcsolataik*) tanulmányban egyetlen gyümölcs névén, a *körte* szón keresztül szólnunk néhány idevonatkozó kérdéssről. A növényneveink egy részét finnugor eredetűnek, a másik részét török eredetűnek tartják s a harmadik csoportba tartozók etimológiája bizonytalan vagy ismeretlen a jelen akadémiai tudós álláspont szerint. A kutatások arra engednek következtetni, hogy a magyarság már számos, különböző növényt ismert a keleti lakóhelyein. A megfejtést segíti, hogy a nevek utalnak arra a természeti környezetre, amelyben éltek elődeink, ugyanakkor hírt kaphatunk arról, hogy kezdetben milyen vadon termő növények vették őket körül és milyeneket termesztettek. A földrajzi névi kutatásaink segítenek a *körte* megnevezésének a megfejtésében.

A tizennegyedik (*A magyar nyelv szerepe őstörténetünk kutatásában I. A magyar-török nyelvviszony*, Mahmud-al Kāšyari török szótárának és nyelvtanának alapján) szólok arról, hogy Kāšyari anyagában közel 1.600 olyan szót találtam, amelynek magyar párhuzama is van. Ebből a készletből mutatok be néhányat.

A tizenötödikben (*A magyar nyelv szerepe őstörténetünk kutatásában II. A magyar és a csagatáj nyelvviszony*) Thury József, A "Behdset-ül-Lugat" című csagatáj szótár, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia 1903. tanulmánya alapján felhívom a figyelmet arra, hogyan lehet kapcsolata a magyar és a középtörök korszakba sorolt csagatáj irodalmi nyelvnek.

A tizenhatodik (*A magyar nyelv szerepe őstörténetünk kutatásában III. A magyar-bolgár nyelvviszony*, Hunok-e a volgai bolgárok?) címmel írt tanulmányban felhívjuk a figyelmet a magyar-bolgár-hun kapcsolatokra a böszörmény, a csuvas népneveken, szavakon, népi hagyományokon és szokásokon keresztül.

A tizenhetedikben (*A magyar nyelv szerepe őstörténetünk kutatásában IV. A magyar-mongol nyelvviszony* Bálint Gábor, A mongol-turáni nyelv c. könyvének adatai nyomán) Bálint Gábor mongol nyelvjárási adatainak magyar párhuzamairól szólnunk.

Ezen tanulmánygyűjtemény teljes terjedelmében (910 oldal) e szám mellékletében olvasható. — Mikes Int. Szerk.

CZEGLÉDI, Katalin: The Hungarian Prehistory and the Language

Seventeen collected of essays on Hungarian prehistory and language are published in the Supplement of this issue.

~ ~ ~ ~ ~

Czeglédi Katalin :

Magyar-török nyelvviszony

— Madárnevek —

"A holló az egyik szemét a múlton, a másikat a jövőn tartja, így soha nem téveszt irányt."

(Indián mondás)

1. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a feldolgozása (Földrajzi nevek szótára, Hangtan, Ősmondattan, Gyökrendszer, Toldalékok rendszere, Szófajok, Jelentéstan) - amelyet az elmúlt 40 évben végeztem - új, az eddigiektől eltérő eredményekre vezetett a grammatika számos területén. Ezek közül számunkra igen fontos a magyar-török nyelvviszony kérdése, hiszen alapjaiban érinti a magyar és a török nép(ek) nyelvének kialakulását, történetét és e népek őstörténetét, egymáshoz való viszonyulásukat. Ezt megerősíti az a tény is, hogy Mahmud al-Kāšyari török szótárában és nyelvtanában közel 1600 olyan szót találtam, amelynek magyar párhuzama van. Újra megvizsgáltam ezeket a szavakat a grammatikai morféimakkal együtt immár a földrajzi névi kutatások tükrében. Az eredmények egyrészt megerősítették, másrészt kiegészítették a földrajzi névi kutatásaim során kialakult álláspontomat, mely szerint: A magyar nyelv a szkíta-hún típusú nyelveknek az oszlopos tagja. A török nyelvek egyértelműen szkíta-hún utódnyelvek. Ez azt is jelenti, hogy a magyar és a török nyelvek közös gyökerűek. Ez az álláspont alapjaiban érinti a jelen formában elfogadott nyelvcsaládok kérdését; a magyar nyelvnek az uráli nyelvcsaládhoz való tartozását; a magyar nyelvben a török, iráni, szláv jövevénynak tartott szavak kérdését stb. Mindezekről az alábbiakban szólok. Bizonyítékképpen Mahmud al-Kāšyari adattárából hozok egy tematikus csoportba gyűjtött példákat - ez esetben a madárneveket - a magyar megfelelőikkel együtt, miközben azt is látni fogjuk, hogy a jelen tudós álláspont számos esetben vagy alapjaiban nem fogadható el vagy pedig módosításra, kiegészítésre szorul.

2. Sok magyar szót ősi örökségnek tartanak az uráli vagy a finnugor vagy az ugor nyelvi egység korából. Bizonyítékképpen olykor egyetlen nyelvből, néha több, az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvből hoznak példákat, azonban az altáji nyelvcsaládba sorolt nyelvekből nem említene adatokat, pedig a legtöbb esetben vannak. Gyakori, hogy az indoeurópai nyelvekben is megvannak a párhuzamos adatok. Ezeknek a számbavétele és együttes kezelése is fontos, mert az eddig tanított nyelvi kapcsolatokat új alapokra helyezi. Ezekről Kāšyarinál mintegy 1600 szó tanúskodik, pl.: Kāšy. *tār-* 'elengedni' < *tā-* + *-r-*. Idetartozik a magy. *ereszteni* 'engedni' ld. *ereget* 'egymás után elereszt'. Ld. még *ered-*, *ereszt-*, *ereszték*, *ereszkedik-*, *erdő* stb. A TESz szerint a szócsalád *er(e)* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *tāart-* 'ereszt, bocsát', (TESz) <¹ vog. *tāär-* (< *tāä-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) relatív szótó + *-t-*: képző. A szócsalád relatív töve nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A szó további török nyelvekben is ismert, vö.: csuv. *jar* 'küldeni, ereszteni, elengedni', ÓT., KB., *yd*, jak. *yyt*, alt. *ys*, *ij* 'elküldeni', tefs. XII-XIII. sz. *ir* 'elküldeni', hak. 'elküldeni'. (JEGOROV 1964) A török adatok fontosak, mert őrzik az eredeti szókezdő mássalhangzót, a *t-t* (vö.: Kāšy. *tār-*) ugyanúgy, mint a vogul (vö.: *tāär-*). A csuvasban ennek a *j-* fejleménye van meg (vö.: *jar*), a magyarban azonban és néhány török nyelvben ennek a 0- (< V- < w- < *δ* < *t-*) fejleménye található (vö.: magy. *er*, *ere-*, ÓT., KB., *yd*, jak. *yyt*, alt. *ys*, *ij*, tefs. XII-XIII. sz. *ir*). A második mássalhangzó eredetijét is megőrizték, amely szintén *-t* (vö.: jak. *yyt*). Az *-r* közvetlen előzménye interdentális zöngés spiráns: *-r* < *-δ* < *-t* (vö.: magy. *er-*, *ere-*, Kāšy. *tār-*,

¹ A < jelet követően a kutatásaink eredményeképpen helyes szerkezeti felépítéseket mutatjuk be.

vog. *täär-*). Máshol az eredeti *-t* zöngésedett (vö.: ÓT., KB. *yd*) vagy megmaradt zöngétlennek és réshangúsodott: *-t > -th > -s* (vö.: alt. *ys*). A *j*- szintén eredeti *t*- fejleménye szó elején (vö.: csuv. *jar*) és szó végén is (vö.: alt. *ij*).

A török és a vogul adatok szemmel láthatóan közel állnak egymáshoz, ezen túlmenően rokonok is. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a magyar szó finnugor eredetű, ráadásul a török adatokról nem beszél a TESz. Fontos figyelembe venni, hogy eleink gondolkodása szerint az 'ereszt, bocsát' jelentéssel elsőként a teremtésnek, a születésnek azt a pillanatát jelölték, amikor az anya méhéből kijön az utód. Ez pedig együtt jár a születéssel, az életet adással, az eleresztéssel, az útra bocsátással. A relatív szótövek (magy. *ere-*, Kāšy. *tār-*, csuv. *jar-*, ÓT., KB., *yd-*, jak. *yyt-*, alt. *ys-*, *ij-*, tefs. XII-XIII. sz. *ir-*, vog. *täär-*) összetartoznak egymással s a magyar nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A továbbiakban a Kāšyarinál is meglévő szavaknak egy tematikus csoportjáról, a madárnevekről szólok: magy. *bagoly*, *fácán*, *fogoly*, *haris*, *héja*, *karvaly*, *liba*, *ölyv*, *sas*, *sólyom*, *szarka*, *turul*, *tyúk*, *varjú*. A névadás indítékát vizsgálva úgy látjuk, hogy a madárnevek egy részének hangutánzó szó szolgált alapul. A madarak másik része a színéről kapta a nevét. A harmadik a többitől eltérő, jellemző tulajdonságáról. A negyedik csoportban azokat a madárneveket mutatjuk be, amelyeknek a közszói jelentése a madaraknak az éles szemével, hegyes karmaival lehet kapcsolatos, amely utal a madár ragadozó tulajdonságára. Eszerint csoportosítottuk a magyarban és a Kāšyarinál is meglévő madárneveket. Megjegyezzük, hogy olykor a magyarban nem a teljes madárnév, csupán a madár nevének a relatív szótöve van meg. Ez azonban a magyar török nyelvi kapcsolatokat ugyanúgy igazolja.

2.1. Hangutánzó szó szolgált alapul a madárnévnek.

2.1.1. magy. *gá-gá* hangutánzó szó, Kāšy. *kūz* 'liba'.

Bár a török *kūz* 'liba' megfelelője nincs meg a magyarban, azonban a neki alapul szolgált hangutánzó szó ismert. A madárnévnek rokona a csuv. *xur* 'liba', MK. *kaz*, kirg., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *kaz*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *gaz*, üzb. *goz*, alt., ojr., tuv. *kas*, haksz *xas*, jak. *xaas* 'liba', perzsa *kaz* 'liba' mong. *xur* 'fajdkakas, nyírfajd (tojó)'. (JEGOROV 1964)

Szerkezeti felépítésük: csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-r*: képző, MK. *ka-* + *-z*, kirg., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *ka-* + *-z*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z*, üzb. *go-* + *-z*, alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s*, haksz *xa-* + *-s*, jak. *xaa-* + *-s* ', perzsa *ka-* + *-z*, mong. *xu-* + *-r*.

Idetartozik az or. *gus'*, germ. *gans* 'liba', rokonuk az ang. *goose* 'liba' is. (SIS) < *gu-* + *-s'*, germ. *gan-* + *-s*, ang. *goo-* + *-se*.

A madár neve onnan lehet, hogy ilyen jellegzetes hangot ad ki. Tehát a névnek hangutánzó szó szolgált alapul. Ennek pedig magyar megfelelője is van, vö.: magy. *gá-gá*. A szó családjába tartozik a magy. *kong*, magy. *kat-kat* hangutánzó szó is. Rokonuk a Kāšy. *kaŋ* 'a liba ilyen hangot ad ki gágogáskor' szintén hangutánzó szó. Megjegyezzük, hogy a magy. *gúnár* (< *gúná-* + *-r*) 'a liba hímje' töve is idetartozik annak ellenére, hogy a TESz középnémet eredetűnek tartja.

Figyelemre méltóak a madárnévnek a török, szláv, német és angol kapcsolatai. Sem a 11. században Kāšyari török nyelvbe, sem a többi török nyelvbe nem kerülhetett a szó a szlávból vagy akár a németből vagy az angoltól. Ezt a perzsa és a mongol adat is lehetetlenné teszi. Az átvétel csakis a török nyelvek és a magyar nyelv egyik őse lehetett.²

² Gyakori, hogy hangutánzó szó szolgált alapul pl. valamely rovar megnevezésének. Ilyen a magy. *szúnyog*, Kāšy. *siŋāk* 'legyet', Kāšy. *siŋak* 'szúnyogok'. < *si-* + *-ŋāk*, *si-* + *-ŋak*.

Itt említjük meg azokat a 'madár' jelentésű szavakat, amelyeknek ugyanaz a hangutánzó szó szolgálhatott alapul, mint a Kāšy. *kūz* 'liba' és társainak, vö.: csuv. *kajāk* 'madár', jeny., ujj., kirg. *kuš*, bask., tat. *koš*, azerb., türkm. *guš*, kazak, k.kalp., nog. *kus* 'madár' (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótő + *-jāk*: képző, jeny., ujj., kirg. *ku-* + *-š*, bask., tat. *ko-* + *-š*, azerb., türkm. *gu-* + *-š*, kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-s*. Ezeknek hangutánzó szó szolgált alapul és rokonságban lehetnek a Kāšy. *kūz* 'liba', Kāšy. *kargā* 'varjú' szavakkal és nyelvi megfelelőikkel.

2.1.2. magy. *károg*, *kár-kár*, Kāšy. *kargā* 'varjú'.

A Kāšy. *kuzgun* 'holló' szótól különbözik a Kāšy. *kargā* 'varjú' szó, mert a varjúnak alapul hangutánzó szó szolgált. Úgy tűnik, mintha ugyanannak a szónak két rokon alakváltozatáról lenne szó. A két elnevezés bár alakilag hasonló, nem ugyanaz. Eleink a hangutánzó eredetével a varjút nevezték meg, a ragadozó tulajdonságra utaló 'kapor, vāj' jelentés pedig a holló szónak szolgált alapul.

A varjú madár a jellegzetes hangjáról kaphatta a nevét. Ezt utánozza a magy. *károg* szó, jelentése '(főleg varjú, holló) sajátos, rekedtes, sikoltásszerű hangon szól'. A szó megvan az or. *karkat* 'károgni' ige tövében is. (TESz) Elvileg alapul szolgálhatott volna a 'fekete' jelentésű szó is (vö.: oszm. *kara* 'fekete'), azonban az adatok a hangutánzó eredet mellett szólnak. Feltehető, hogy a Kāšy. *kargā* forma szerkezeti felépítése eredetileg *kar-*: relatív szótő (ige) + *-gan*: folyamatos melléknévi ige-név volt s a nazális elenyészett a szó végén. Ez esetben a varjú jelentése szó szerint 'károgó'.

Hangtani oldalról a Kāšy. *kargā* 'varjú' és a magy. *varjú* világosan két különböző szó. A magy. *varjú* szókezdője (v-) eredeti t- fejleménye, ezért nem lehet rokona a Kāšyari adatnak. Ugyanakkor a TESz tévesen a magy. *varjú* szót uráli nyelvi egységből származó ősi örökségnek tartja. Bár a k- kezdetű adatok kivételével a hozott nyelvi adatok a magyar *varjú*-val összetartoznak, a k- kezdetű szelk. *kuerè*, *kuereä* 'varjú' adatok tévesen kerültek ide, mert azok a Kāšy. *kargā* 'varjú' szavával rokonok nem a magyar *varjú* szóval.

Ugyanaz a hangutánzó szó szolgált alapul a csuv. *kārak* 'pulykakakas' szónak, mint a Kāšy. *kargā* 'varjú'-nak.

Bár nincs meg Kāšyarinál, de összetartozik a magy. *károg* hangutánzó szóval a magy. *haris* (< *hari-*: relatív szótő + *-s*: képző) és a csuv. *karāš* (< *karā-*: relatív szótő + *-š*: képző) relatív töve. Jegorov szerint a csuv. *karāš* 'haris', mar. *karš*, md. *kersi*, man. *xars*, magy. *haris* összetartoznak. Hivatkozik Räsänenre, aki a csuvas szót a mariból való átvételnek tartja. Maga Jegorov a *haris* névnek olyan hangutánzó szót tesz meg alapul, amely a madár hangját *kar-kar-kar* utánozza. (JEGOROV 1964) Hozzáteesszük, a csuv. *karāš* < *karyš* korábbi alakjával van közeli kapcsolatban a magy. *haris*, amelyről a TESz a következőket gondolja: a magy. *haris* 'fűrj', 'a fűrjnél nagyobb, a galambnál kisebb, harsogó hangú költöző madár', 'szajkó'. Hangutánzó eredetű. Vagy magyar fejlemény vö.: magy. *harsog*, vagy finnugor nyelvi eredetű. (TESz) A TESz tévedése abban gyökerezik, hogy a szócikk írója nem vizsgálta meg rendszerben az idetartozó madárneveket, ezért nem látja a török nyelvi kapcsolatokat, amelyek meghatározóak.

2.1.3. magy. *huhog*, Kāšy. *ūhī* 'bagoly'.

Szerkezeti felépítése: magy. *hu-*: abszolút szótő + *-hog*: képző, Kāšy. *ū-*: abszolút szótő + *-hī*: képző.

Ennek a madárnévnek alapul olyan hangutánzó szó szolgált, amely ismert a magyarban. A TESz szerint a magy. *huhog*, *huhog*, *huhong* 'rosszat mond valakiről, rosszat jósol, (bagoly) sajátos, rá jellemző hangon szól, (szél) süvít, (a hideg miatt a kezére) lehel, stb.' Hangutánzó eredetű szócsalád. Tagjainak hangalakja eredetileg s a jelentések túlnyomó többségében ma is a

bagoly hangját, illetőleg az ahhoz hasonló természeti és emberi hangokat jeleníti meg. Hangutánzó rokonságába tartozik a *buhu* 'bagoly' és az *uhu*. Vö.: or. *uxat'*, *uxnut'*, ang. *hoot* stb. (TESz)

Szerkezeti felépítésük: magy. *hu-*: abszolút szótő + *-hog*: képző, *hu-*: abszolút szótő + *-hong*: képző, *bu-*: abszolút szótő + *-hu*: képző, *u-*: abszolút szótő + *-hu*: képző, or. *uxa-*: relatív szótő + *-t*: főnévi igenév képző, ang. *hoo-*: relatív szótő + *-t*: képző.

Az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t-* volt, annak a fejleményei vannak meg a fenti alakváltozatokban. Lényeges annak a kérdésnek az eldöntése, mikor lehet a *h-* a *t-* és mikor lehet a *k-* fejleménye.

A magy. **huhog**, Kášy. **ūhī** alakváltozata a magy. *bagoly* szótöve a *bago-*. A **bagoly** a TESz szerint 'egy fajta éjjeli ragadozó madár, halálmadár, éjjelező, kisdíák, öregember, ostoba'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *bago-* + *-ly*: képző. A szótő (magy. *bago-*) alakváltozata a magy. *huhog* szónak és rokona a Kášy. **ūhī** 'bagoly' madárnévnek.

A hagyományokból³ ismert, hogy a bagoly Lilidu madara volt és Lilidu Ádám eredeti párja. A sumér Istár istennő - akkád neve Inana - madara. A bagoly a tudás, a műveltség, a tudományok jelképe.

A szláv hagyományokban gonosz boszorkánnyá (or. *baba jagá*) minősítették át, háza egy csirkelábon áll, negatív figurává torzították Lilidut. Rémisztgettek vele, hogy Lilidu bagoly alakjában elviszi az újszülöttet, ezért a kiságy fölé bagoly tollakat helyeztek, hogy ne vigye el a csecsemőt.

Számos népnél, így a magyar hagyományokban is jelkép a madártoll. A kalap, sapka mellé nemcsak virágot, hanem tollat is szoktak tűzni. Ez összefügghet azzal is, hogy a madártoll az indián hagyományokban a szellemiség, a szellem jelképe.

A sas - előtte a kígyó volt - azt jelképezi, ha valaki a földi dolgokon túlmegy, azaz felül tud kerekedni az anyagi dolgokon, akkor kezd szárnyalni. A sas a skorpió lélek fejlődését szimbolizálja.

2.2. A madár tollazatának a színével kapcsolatos a neve.

2.2.1. magy. **fogoly**, Kášy. **tutug** 'fogoly'.

Szerkezeti felépítése: magy. *fogo-*: szótő + *-ly*: képző, Kášy. *tu-*: szótő + *-tug*: képző. Érdekesség, hogy a török nyelvekben nem egységes ennek a madárnak az elnevezése. A csuvasban *xir čāxxi* 'mező tyúkja', *vārman čāxxi* 'erdő tyúkja', oszm. *keklik* 'fogoly' (< *kek-*: szótő + *-lik*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó'). A madárnév a mongolban is ismert, vö.: mong. *jatuu* [*itayu*] 'fogoly' (KARA 1998) < *ja-* + *-tuu*, *i-* + *-tayū*.

A TESz szerint a magy. **fogoly** 'csapatosan élő, ízletes húzáért vadászott madár'. Származékszó, *fog-* alapszava ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *penk* 'császármadár', mdE. *povo*, *pov* mdM. *povíe*, fi. *pyy* 'ua.', észt *püü* 'fogolymadár', lp. *baggoi* 'császármadár', sam. szelk. *pēge* 'ua.'. (TESz) < magy. *fogo-*: szótő + *-ly*: képző.

A magyar szó nem lehet uráli nyelvi eredetű, azonban a nyelvi párhuzamok köthetnek a magy. *páva* madárnévhez. A *fogoly* madár egyaránt kaphatta a nevét a színéről és az ízletes húsról. Ezt támogatják a következő adatok: csuv. **tutāx** 'rozsdásodni, rozsdás, sárgás, vöröses barna', alt., hak. *tatta*, ojr. *tata*, tat., bask. *tutyg*, kazak *tottan*, *tottal*, *tot bas*, kirg. *dat bas*, nog. *totlyg*, k.kalp. *totla*, *tot bas*, ujjg. *datlaš*, kumük *tot bas*, tuv. *dadar* 'barnulni', tuv. *dattyg*, hak. *tattyg* 'sárgás, vöröses barna'. Alapja a köztörök *dat*, *tat* 'rozsdás' (JEGOROV 1964) Lényeges, hogy Jegorov szerint a szó alapja a köztörök *dat*, *tat* 'rozsdás', amelyhez 'valamivel ellátott, valamihez tartozó' jelentésű képző járult s akkor a madár neve 'rozsdás, rozsdával ellátott'

³ A madárnevekkel, madarakkal kapcsolatos hagyományok ismertetésében Tatár Eszter magyarságkutató, költő volt a segítségemre.

vagyis ilyen színű. Ezt világosan szemlélteti a tuv. *dattyg*, hak. *tattyg*, nog. *totlyg* szerkezeti felépítése is: tuv. *dat-*: szótő + *-tyg*: képző, hak. *tat-* + *-tyg*, nog. *tot-* + *-lyg*. A többi adatban eltűnhetett a szótő végső mássalhangzója s csak a képző kezdő mássalhangzója van meg a szó belsejében, vö.: Kāšy. *tu-* + *-tug*, magy. *fogo-* + *-ly*.

A fenti török adatokban a képzők egymásnak alakváltozatai (*-tyg*, *-lyg*). A mong. *-taɣu* képző még a török adatoknál is teljesebb alakot mutat, mert a végső mássalhangzót magánhangzó követi. A képzőnek a végső mássalhangzója eltűnt (vö.: alt., hak. *tat-* + *-ta*, kalp. *tot-* + *-la*, mong. *ja-* + *-tuu*). A mongol adatban a magánhangzó hosszú, amely így őrzi a nyomát a valamikori *-k*-nak. Még tovább változva a magánhangzó is elenyészett és csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg. Ez történt a magy. *fogoly* (*fogo-* + *-ly*) szóban.

Külön kell szólni a magy. *fogoly* és nyelvi párhuzamainak a szótővéről. A magyar szó szerkezeti felépítésével (vö.: *fogo-*: szótő + *-ly*: képző) összehangban vannak a török és a mongol adatok, vö.: Kāšy. *tu-*: szótő + *-tug*: képző, mong. *ja-* + *-tuu* [*i-* + *-taɣu*]. A szótővek alakváltozatai (magy. *fogo-*, Kāšy. *tu-*, mong. *ja-*, *i-*) hangtanilag különböző fejlemények.

A magy. *fogo-*, a Kāšy. *tu-*, mong. *ja-*, *i-* szótővek úgy tartoznak össze, hogy az eredeti szókezdő *t-* volt, amit őríz Kāšyari adata. Ennek fejleménye a magyar szóban az *f-* ($< \varphi < th < t$), amely a mongol adatban *j-* lett ($< 1. d' < t$, $2. \delta < t$) illetőleg eltűnt, $0- (< *V- < *w- < *\delta- < t)$.

A szókezdő mássalhangzót a magyarban *-VgV* triftongus követi, ez a teljesebb alak s a török nyelvekben ez monoftongussá, egyetlen magánhangzóra fejlődött. A képző a magyarban *-ly* (*-l'*), csak a kezdő mássalhangzót őrzi, a török nyelvekben és a mongolban pedig megmaradt a teljesebb forma, vö.: tör. *-tVx*, *-tVg*, mong. *-tuu*, [*-taɣu*].

Kérdés, hogy a 'fogoly' madárnév magával a csuv. *tutāx* 'rozsdásodni, rozsda, sárgás, vöröses barna' szóval és további török megfelelőivel esik egybe szerkezetileg, vagy az csak a 'fogoly'-nak a szótőve.

Ezeknek a török szavaknak a jelentésében a sárga, barna és a vörös színek szerepelnek. Rokonuk a csuv. *tut* 'szeplő, petty', bask. *tut* 'rozsda, folt az arcon', k.kalp., nog., kumük *tot*, kirg. *dat*, ojr., hak. *tat* 'rozsda'. (JEGOROV 1964) $<$ csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-t*: képző, bask. *tu-* + *-t*, k.kalp., nog., kumük *to-* + *-t*, kirg. *da-* + *-t*, ojr., hak. *ta-* + *-t*.

Amennyiben a névadásban a madár hújának az íze is szerepet játszott, úgy idetartozik a csuv. *tutā* 'íz, finom', tefs. XII-XIII. sz., polov. *tatyg*, AFT., gag. *dat*, oszm., tat. *tat*, üzb. *did*, azerb. *dad*, kirg. *tatyk*, hak. *tatyg*, kazak *tatym*, karacs. *tatu*, kum. *tatyv* 'íz'. (JEGOROV 19654) $<$ csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-tā*: képző. Hozzáteesszük, idetartozik a magy. *íz* és az *édes* szó *éde-*tőve.

A fenti adatok és a madár tollazata alapján a sárgás, rozsdabarna, szeplőhöz hasonló alakú és színű pettyes, foltos jelentésű szó szolgált alapul a fogoly madár elnevezésének, de ebben elvileg közrejátszhatott az 'íz' és az 'édes' jelentés is. A kapcsolatok számai pedig világosan vezetnek el a törökség nyelveihez és nem igazolt az, hogy a magyar szó ősi örökség a finnugor korból.

A páva nem azonos a fogoly madárral, azonban a *páva* szó összetartozik a *fogoly* *fogo-* szótővével. A hagyományok szerint Hunyadi Mátyás pávát tartott az udvarában, kedvenc madara volt. A pávatoll rajta pávaszemmel a nemesség jelképe. Indiában a Krisna vallásalapító fejdísz is.

2.2.2. magy. *fehér*, Kāšy. *urun kuš* 'fehér sólyom'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *fehé-*: abszolút szótő + *-r*: képző, Kāšy. *urun* 'fehér' $<$ *u-*: abszolút szótő + *-run*: képző.

Ennek a madárnévnek szó szerinti jelentése 'fehér madár'. Az előtag Kāšy. *urun* összetartozik a magy. *fehér* szóval, amelyet

a TESz bizonytalan eredetűnek tart. A *fehér* alakváltozata a *fejér*, szerkezeti felépítésük: *fehé-*: abszolút szótő + *-r*: képző, *fejé-* + *-r*: képző. A *fehér* szó összetartozik a *sárga* szóval is. A *sárga*, *sári* és a *fehér*, *fejér* nemcsak a jelentésük alapján tartoznak össze, hanem hangtanilag és szerkezetileg is összefüggnek, mert közös az etimológiájuk. Vö.: csuv. *šurā*, *šur* 'fehér', *sarā* 'sárga'. A 'fehér és sárga' jelentésre ld. még ÓT., tuvai, hak., sor, oszm., alt. *saryg*, *sary*, kirg., kazah, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., tat. *sary*, ujj. *serik*, üzb. *sarik*, bask. *hary*, ojr. *sar* 'sárga, világosbarna, szőke', vö.: mong. *šar*, burj. mong. *šara* 'sárga, világosbarna, szőke'. A régiségben 'sárga' és 'fehér' jelentése is volt néhány török nyelvben, így a bulgároknál és a kazároknál. A görögök *Sarkel* nevét 'fehér ház' jelentésben adták vissza. Az orosz évkönyvekben ennek az erődnél a neve *Belaja Veža* 'fehér ház, fehér sátor, fehér nomádsátor, fehér torony'. A mansi *sajr* 'fehér' szó a bulgároktól való átvétel lehet, mansi nyelven a *saragury* jelentése *belaja ugra*⁴ 'fehér ugor' jelentésű. A nyenyecéknél a *s eser*, *sera*, *ser*, *siri* 'fehér' jelentésben van meg. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótő + *-rā*: képző, *šu-* + *-r*, *sa-* + *-rā*, ÓT., tuvai, hak., sor, oszm., alt. *sa-* + *-ryg*, *sa-* + *-ry*, kirg., kazah, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., tat. *sa-* + *-ry*, ujj. *se-* + *-rik*, üzb. *sa-* + *-rik*, bask. *ha-* + *-ry*, ojr. *sa-* + *-r*, mong. *ša-* + *-r*, burj. mong. *ša-* + *-ra*, mansi *saj-* + *-r*, nyeny. *se-* + *-ra*, *se-* + *-r*, *si-* + *-ri*.

A TESz szerint a magy. *sárga* 'sápadt, vértelen (test-, arcszín), (szalma)szőke, olyan színű, mint az érett citrom, szalma stb., rövid szőrzetét tekintve barna, barnás vagy vörhenyes, de nem fekete sörényű és farkú (ló), nagyfokú irigység, gyanús, nem jó, a munkásmozgalmat eláruló (személy, intézmény), a sárga fajhoz tartozó személy, aranypénz, tojás belsejének sárga része (többnyire sárgája alakban), sápadt arcszín, sárga ló'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó család. Vö.: türk. ujj. *sariy* 'sárga, sápadt', oszm., azerb., tat., kaz., kirg., nog. *sari*, türkm. *sāri*, üzb. *sarik*, alt., hak. *sariy* 'sárga, szőke', csuv. *šurā* 'fehér', *sarā* 'sárga', mong. *šara*, *šira* 'sárga', mandzsu *šara-* 'fehéredik, sápadt'. Vö. még magy. *sár*, *sárog*, *sárig* 'sárga'. (TESz) < *sá-*: abszolút szótő + *-rga*: képző, *sá-* + *-r*, *sā-* + *-rig*, türk. ujj. *sa-* + *-riy*, oszm., azerb., tat., kaz., kirg., nog. *sa-* + *-rī*, türkm. *sā-* + *-rī*, üzb. *sa-* + *-rik*, alt., hak. *sa-* + *-riy*, csuv. *šu-* + *-rā*, *sa-* + *-rā*, mong. *ša-* + *-ra*, *ši-* + *-ra*, mandzsu *ša-* + *-ra-*. Nem igazolt az, hogy a magyar sárga jövevényszó a törökből, azonban az adatok mind idetartoznak.

Lényeges, hogy a magy. *fehér*, *fejér* szónak közeli alakváltozata az oszm. *beyaz* (*bejaz*) (< *beya-*: abszolút szótő + *-z*: képző) 'fehér', sőt rokona az ang. *white* (< *whi-*: abszolút szótő + *-te*: képző) 'fehér' is. A szókezdő *f-*, *b-* és *w-* eredeti *t-* fejleménye (*t* > 1. *th* > *φ* > 1.1. *f* > 1.2. **p* > *b*, 2. *δ* > *w*). A *b-* vagy a *p-* zöngésedésével keletkezett vagy egy másik úton fejlődött eredeti *t*-ből: *t* > *δ* > *w* > *b*. A végső mássalhangzóknak (*-r*, *-z*) a közvetlen elődjük közös és eredeti *-t* fejleménye, amelyet az angol megőrzött a *white* szóban: *t* > *δ* > 1. *-r*, 2. *-z*.

2.3. A madárnak a különös jellemző tulajdonságával kapcsolatos a neve.

2.3.1. magy. *tyúk*, Kāšy. *takuk* 'tyúk', Kāšy. *arkak takāgū* 'kakas', azaz 'férfi tyúk'.

A tyúknak, mint tojónak az a jellemző és különös tulajdonsága, hogy női természetű, hiszen ő tojja a tojásokat, amelyekből kikelnek az utódok, a kiscsirkék. A szó megvan a török és a mongol nyelvekben.

Az ojr. *taka*, *taxia* 'tyúk', K-mong. *tak'iya*, *tak'iā*, *tak'ya* a magy. *tyúk*, nyj. *tik* és a *tojó* megfelelője. Idetartozik a magy. *tojik* ige is. A magy. *tyúk* a TESz szerint 'egyfajta házi szárnyas, ennek nőténye, ki nem pattogatott kukorica', ótörök eredetű. Ez azt jelenti, hogy a szó a magyarban ótörökből való átvétel, azonban ez nem fogadható el. A magyar, a mongol és a török adatok közös gyökérhez vezetnek, a szkítákhoz és a hunokhoz. Vö.: csuv. *čāxā*, *čāx* 'tyúk', ÓT. *takug*, MK. *takyk*, ujj. *toxu*, Zamaxš. *taki'a*, Ibn. Muxanna *dakuk* (mong.), üzb., türkm. *tovu*, kirg. *took*, bask., kaz., k.kalp. *tauyk*, tat., nog. *tavyk*, oszm.,

⁴ A megnevezés érdekessége, hogy az orosz *ugra* alakot használ és nőneműnek fogja fel. Mindemellett Kāšy. *ugrak* népet említ, akik az ő (mármint Kāšy.) nyelvéhez hasonlóan, ugyanazt beszélik. Ez azt jelenti, hogy i.sz. 1100 körül Kāšy. körzetében *ugrak* nép élt és török nyelven beszélt, amelynek az *ugra*, *ugry*, *ugor* alakokhoz köze van.

kumük *tavuk*, ojr. *takaa*, karacs. *tauk*, tuv. *dagaa*, azerb. *tojug* 'tyúk', vö.: mong. *taxia(n)*, burj.-mong. *taxjaa* 'tyúk', ere *taxjaa* 'kakas'. (JEGOROV 1964) Az adatok közt figyelemre méltó a burj.-mong. ere *taxjaa* 'kakas' szó, a Kāšy. *arkak takāgū* 'kakas', azaz 'férfi tyúk' párhuzama, alakváltozata. Ez a megnevezés elvileg fakadhat abból, hogy a *taxjaa*, *takāgū* szónak nem érezték a lényegét, amely csak a nő sajátja s így fordulhatott elő, hogy a kakast 'férfi tyúknak, férfi tojónak' fogták fel.

A magy. **toj**, **tojik**, **tojó** a tyúk alakváltozata, szerkezetileg úgy függnek össze, hogy a *-j*, *-jó* és a *-jik* a képző s ezek egymásnak alakváltozatai. A szó megőrizte egyik oldalról az igei jelentést (vö.: *tojik*), másik oldalról a főnévi jelentést (*tojó* < *tojVk*). A magyar *tojó* szó végső hosszú magánhangzójának eredete *-Vk*, magánhangzó és *-k* kapcsolat volt. Ezt a magyar *tojik* és a török *-Vk*, *-Vg* végű szavak közelebből is igazolják, különös tekintettel az azerbajdzsán *tojug* szóra. Mindkettő női természetű, a nőhöz, az anyához, a forráshoz tartozó tulajdonság, természetes hát, hogy magát az anyát, a tyúkot is jelenti. Éppen ezért értelmetlen a közismert kérdés, melyik volt előbb, a tojás vagy a tyúk. Egyszerre volt mindkettő, mert a tyúk önmaga a tojás és fordítva, minthogy a vízcsepp maga a forrás, a víz és a tenger, a tojás és a mag, de ösvíz, ősnő, őanya, ha tetszik, őstyúk is. A *tojó* szó etimológiája a *tyúk* szavunkkal együtt írható meg, ez utóbbinak a párhuzamai pedig a török nyelvekben találhatók. A Kāšyari és a mongol adat azért is érdekes, mert szó szerinti jelentése 'férfi tyúk'. Ez esetben már nem a női, hanem a férfi mag a lényeg. Az orosz *petux* (*pe* + *tux*) 'kakas' is ezt szemlélteti, hiszen az utótag (*-tux*) a *tyúk* szóval azonos, az előtag pedig a férfi bőkö, dugó tulajdonságára, azaz a himvesszejére utal.

Szólni kell még arról, hogy a szemölcs jelentésű szó nem tartalmaz betegség jelentést, ezért az másik szálon vezet el a szemhez, forráshoz. A szavunk nem lehet ősi örökség az uráli korból. A magy. *szemölcsöt* tyúkszemnek és tyúkseggnek is nevezik. Az összetett szó előtagja a *tyúk* mindkét esetben szem jelentésű, ugyanis a *tyúk* és a *tojik* etimológiailag összetartozik, a *tojó* alakváltozata *tyúk* jelentésben ma is használatos, a gyökerekük közös. Következésképp a *tyúkszem* olyan összetett szó, amelynek mindkét tagja ugyanazt jelenti. A *tyúksegg* előtagja (*tyúk*) is szemet jelent, az utótagja (*segg*) pedig a cseremis, finn, karj., lív adatokkal rokon, jelentésük szintén 'szem, mag'.

A hagyományok szerint a kakas a megváltót - Jézust - is szimbolizálja, keleti eredetű szimbólum.

2.3.2. magy. *fácán*, Kāšy. *jazin* 'fácán'.

A magyar *fácán*, alakváltozata a *pácán* a TESz szerint vándorszó, amely a görögben keletkezett egy a Kaukázus déli lejtőjén lévő folyó nevéből, mert annak a mentén élt ez a madár. A TESz szócikk írója nem említi Kāšyari adatát.

Idetartozik az oszm. *sülün* 'fácán', az or. *fazan*. Hangtanilag a szókezdő mássalhangzók eredeti *t*-fejleménylei (*t* > *th* > 1. *φ* > 1.1. *f*-, 1.2. *p*- 2. *s*-). Az eredeti *t*-ből zöngésedés és palatalizáció útján lett *j*- (*t* > *d'* > *j*-). A második mássalhangzó (*-l*-, *-z*-) is eredeti *-t*-fejleményle (*-t* > *-δ* > 1. *-z*- 2. *-l*-). A *-c*- elvileg lehetne *-s*- affrikálódása, de sokkal valószínűbb, hogy a magyarban olykor *-z*- helyett *-c*-t ejtenek vö.: magy. *fűzfa*, *ficfa*.

A csuv. *xir čäxxi* 'fácán' szó szerint 'mező tyúkja' jelentésű, nem tartozik össze a magy. *fácán*, Kāšy. *jazin*, oszm. *sülün*, or. *fazan* 'fácán' szavakkal.

2.3.3. magy. *úr*, Kāšy. *sigiržik* 'császármadár'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *úr*:- abszolút szótő + *-r*:- képző, Kāšy. *sigir*:- relatív szótő (*sigi*:- abszolút szótő + *-r*:- képző) + *-žik*:- képző. A magy. *úr* Kāšyari szavának relatív tövével (*sigir*-) tartozik össze.

Bár a magyarban a császármadár megnevezés használatos s ez a megnevezés nem rokona Kāšyari adatának, mégis köze van hozzá a magyar nyelvnek. Az elnevezéskor fontos volt a madár kinézete, mely szerint 'bóbitás, a fácánnál nagyobb, fajdféle erdei madár' (MÉK). Az értelmezésnél abból kell kiindulni, hogy az uralkodó mindig a csúcson van, legyen az *császár*, *úr*, *tengri* vagy *király*. Ez esetben a császármadár bóbitája motiválhatta a megnevezőket. A Kāšy. *sigiržik* relatív szótöve (*sigir*:- relatív szótó + *-žik*: képző) a *sigir*- összetartozik a magy. *úr* és a török nyelvekben ismert megfelelőekkel, vö.: csuv. *turā* 'isten', jeny. *teŋri*, KB. *taŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. *teŋri*, PK. *taŋry*, kirk. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tenre* 'isten, ég', bask. tat. *tere*, csuv. *turā*, *turāš* 'ikon, alak, forma, ábrázat', burj. mong. *tengeri*, kalm. *tenger* 'ég', sum. *dingir* 'ég', perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) Szerkezetileg ugyanazok, vö.: Kāšy. *sigi*:- abszolút szótó + *-r*: képző 'valamivel ellátott, valahova tartozó, valami mellett lévő', magy. *ú*- + *-r*, csuv. *tu*- + *-rā*, jeny. *teŋ*- + *-ri*, KB. *taŋ*- + *-ri*, azerb. *to*- + *-ri*, csag. *teng*- + *-ra*, ujj. *teŋ*- + *-ri*, PK. *taŋ*- + *-ry*, kirk. *teŋ*- + *-ri*, k.kalp. *tang*- + *-ri*, osm. *tan*- + *-ry*, jak. *tanga*- + *-ra*, bask. *ten*- + *-re*, bask. tat. *te*- + *-re*, csuv. *tu*- + *-rā*, *turā*:- relatív szótó (< *tu*:- abszolút szótó + *-rā*: képző) + *-š*: képző, burj. mong. *tenge*- + *-ri*, kalm. *tenge*- + *-r*, sum. *dingi*- + *-r*, perzsa *tou*- + *-r*.

Hangtanilag a Kāšyari *s*- szókezdőjű (Kāšy. *sigiržik*), a magy. *0*- kezdetű (magy. *úr*) és az 'isten, ég' jelentésű *t*- kezdetű szavak úgy viszonyulnak egymáshoz, hogy a *t*- az eredeti szókezdő mássalhangzó. Az *s*- ennek a fejleménye (*t* > *th* > *s*) ugyanúgy, mint a magy. *0*- (*t* > *δ* > *w* > *V* > *0*-). A magy. *úr* hosszú magánhangzója az abszolút szótó maradványa, több hang fejleménye. A képző a fenti adatokban mindenütt *-r* vagy *-r* kezdetű s az *-r* eredeti *-t* fejleménye (*-r* < *-δ* < *-t*).

Az or. *r'abčik* 'császármadár' képzője (*r'ab*:- relatív szótó + *-čik*: képző) a *-čik* és a Kāšy. *-žik* 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő' egymásnak alakváltozatai. A relatív szótó az or. *repej* 'bogáncs, bojtorján' a hegyes végű szűrös növénnel kapcsolatos. Az összekötő szál az, hogy a hegy és a csúcs közel áll az uralkodóhoz, hiszen az mindig a csúcson van.

2.3.4. magy. *szarka* Kāšy. *sagirgān* 'szarka.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *sagir*:- relatív szótó + *-gān*: folyamatos melléknévi igenév képző.

A *szarkának* két jellegzetes tulajdonsága van. Az egyik, hogy nem egyenes úton jár, a másik pedig a jellegzetes hangja. Innen van az, hogy lop, mint a szarka vagy a szarkához hasonlóan fecseg. Elvileg mindkét jellemző motiválhatta a megnevezést. A TESz szerint a magy. *szarka* 'a varjak családjába tartozó, fekete-fehér tollú, hosszú farkú madár, fecsegő személy stb.'. Szláv eredetű, vö.: blg. *svrāka*, szb.-hv. *svarka*, szln. *srāka*, szlk. *straka*, or. *soroka* 'szarka'. (TESz)

A szerkezeti felépítésük megállapításakor meghatározó lehet Kāšyari adata. Eszerint *sagir*:- relatív szótó + *-gān*: folyamatos melléknévi igenév képző. A magyar és a szláv adatok ennek alakváltozatai, hangtanilag fejleményei. A szóvégi nazális mindenütt eltűnt. Az első magánhangzó (vö.: magy. *-a*, or. *-o*) olyan triftongus fejleménye, amely Kāšyarinál megvan (vö.: *-agi*-). Ennek diftongus változata is használatos (vö.: szb.-hv. *-va*-), olykor ebből csak a *-v*- maradt meg (vö.: blg. *svrāka*), néha még ez is eltűnt (vö.: szln. *srāka*). Látható, hogy a kiinduló, teljesebb alak nem a szlávban, hanem Kāšyarinak a 11. századi adatában van meg, mindenképpen ez az elsődleges. A magyarban a *szarka* szónak alakváltozata a *varga* és az *orv* szó. Nincs okunk a magy. *szarka* szónak a szláv nyelvi eredetétére.

2.4. A madár a ragadozó magatartásra utaló éles, hegyes testrészeiről kapta a nevét.

Az idetartozó nevek olyan madarakra vonatkoznak, amelyekre jellemzőek a következő tulajdonságok vagy azokból egy-kettő. Ilyen az éles szem, hegyes, éles karom és csőr. Ezek a madarak olykor uralkodó, isteni tulajdonsággal is rendelkeznek a hagyományok szerint. A földrajzi névi kutatások az alábbi madárnevek értelmezésében különösen sokat segítettek. Az elágazó

folyó az elágazásnál éles, hegyes, hozzá hasonló a hegy *éle*, az *olló* s a ruhán a *hol*, de ilyen a *szeg*, a *tű* stb. is.

2.4.1. magy. *holló*, Kāšy. *aqilla* 'sas'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *hol*:- relatív szótó + *-ló*: képző, Kāšy. *aqil*:- relatív szótó (< *aqi*:- abszolút szótó 'ág' + *-l*: képző) + *-la*: képző.

Bár Kāšyari orosz fordításában a 'sas' megfelelő szerepel, a Kāšy. *aqilla* névnek 'világosan megfelel a magy. *holló*. Sőt, a magyar nyelvnek egy másik oldalról is kapcsolata van Kāšy. *aqilla* adatával. A relatív szótó a magy. *él* szó rokona, a képző pedig számos magyar szóban megvan, vö.: magy. *szöllő* (< *szöl*:- relatív szótó + *-lő*: képző). A megoldás megtalálásához mindig vissza kell térni őseink gondolkodásához.

Eleink világosan látták, hogy az elágazó víz egy hegyes formát mutat. Ehhez hasonlóan keletkezik a faág és sok más hasonló az élő természetben. A hegyes, éles tulajdonságú élő és élettelen is ezzel a névvel illetik. Kāšy. *aqilla* nevében az abszolút szótónek (*aqi*-) rokona a magy. *ág*, *ék*, *eke*. A relatív szótó (Kāšy. *aqil*-) úgy keletkezett, hogy az abszolút szótó egy *-l* képzőt kapott s azt jelenti, 'az ághoz, ékhez tartozó, azaz ágas'. A relatív szótóhoz újabb *-la* képzőt adtak Kāšyari madárnevében, így a madár jelentése szó szerint 'ágassal ellátott, ágassal rendelkező'. A hollónak pedig a jellemző tulajdonsága az, hogy a karma, csőre és a szeme éles. Kāšy. *aqil*- relatív szótóvével azonban nemcsak a magy. *él* szó tartozik össze, hanem a mongol *aghol*a 'hegy' szó a kelet-mongol ejtés szerint *óla*, kalmük *úla*, mandzsu *alin* 'ua.', ojr. *úla* 'hegy' is. A szó jelentése mindegyik esetben 'hegy', rokona a magy. *él* szónak, amely a TESz szerint 'valaminek a szeglete, csúcsa, valaminek a vékony széle, szegélye, pereme, hegycsúcs, hosszan, keskenyen húzódó hegynyúlvány, szűrő fegyver vagy eszköz hegye, vágószerszám köszörült széle, csatasor, rendezett sereg, haladó csoport eleje, az első vagy vezető hely'. Valószínűleg ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *il'mät*, *il'äm*, *elmi* 'él (késé)' (TESz). A TESz álláspontja nem igazolt, a magyar szó eredetét tekintve azonban az adatok idetartoznak.

A szócikk írója a magy. *él* szót helytelenül ősi örökségnek tartja az ugor korból, miközben egyetlen nyelvből hoz adatot és nem vette figyelembe a mongol megfelelőket. A mong. *aghol*a képzett szó (< *agho*:- szótó + *-la*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott'), a szótóval összetartozik a magy. *ág* szó. A hozzá járuló *-la* képző Eurázsia-szerte ismert képző egyik alakváltozata, amelynek teljesebb alakja a mandzsu *-lin* (vö.: *a*:- abszolút szótó + *-lin*: képző). Az adatok értéke abban is megnyilvánul, hogy a hosszú magánhangzóknak triftongus az előzménye (vö.: *agho*- + *-la*, *ó*'- + *-la*, *ú*- + *-la*, *é*- + *-l*), erre utalnak a szótóvek (*agho*-, *ó*-, *ú*-, *é*-), amelyet megerősít Kāšyari adata (vö.: Kāšy. *aqilla* relatív szótó: *aqil*-).

A magy. *él* és a *holló hol*- relatív tövének összetartozását megerősíti az a tény, hogy a magyarban ismert a *hol*, *hól* 'fentről csúcsban kezdődő rakás a szoknyán, ruha alsó részén'. Valójában ez egy elágazás, amely hangtanilag a magy. *sas* alakváltozata. A szókezdő magy. *h*-, *s*- (*š*-), Kāšy. *0*- eredeti *t*- fejleményei (vö.: *t*- > *th*- > *h*-; *t*- > *t'*- > *č*- > *š*-; *t*- > *δ*- > *w*- > *V*- > *0*-). Hozzáteszük, hogy a szókezdő mássalhangzó a *h*- hangon keresztül is elnémulhatott.

Jelentéstani oldalról lényeges, hogy a mongolban ismert a 'valaminek az eleje, az első vagy vezető hely' jelentés is. Ez természetes, hiszen az *éle* valaminek mindig elől, vezető helyen, fent van. Az is természetes, hogy az 'egy' számnévben is megvan a szó, vö.: magy. *első* töve az *el*-, oszm. *ilk* 'első' töve az *il*-.

A hollóhoz hasonló, de nem ugyanannak a madárnak a neve a magy. *sas*, Kāšyari adatának a relatív tövével (*aqil*-) tartozik össze.

Az or. *or'ol* (< *or'o*:- relatív szótó + *-l*: képző) 'sas' azért érdekes, mert hangtanilag tökéletes alakváltozata, szerkezetileg is megfelel a Kāšy. *aqilla* 'sas' szónak. Az or. *-r*- és a Kāšyari *-l*- előzménye közös (< *-δ*- < *-t*-).

A Kāšy. *aqil*- relatív szótóval számos szó összetartozik, ilyen a magy. *sas*-, az or. *or'ol* szótóve az *or'o*-, a csuv. *ševěr* 'éles,

hegyesvégű', polov. *sürü*, oszm., gag., azerb. *sivri*, kazak *süjir*, k.kalp. *süjri* 'éles, kihegyezett', oszm. *sivir* 'kihegyeződni'. (JEGOROV 1964). Igei megfelelője a magy. **szúr**.

A hagyományok szerint a *holló* a Hunyadiak címerállata. Hunyadi Mátyás jelképe a holló, ezért hívják Corvin Mátyásnak is. A *Corvin* név a lat. *corvinus* 'holló, hollós' szó *corvin* tövével tartozik össze, ennek pedig a lat. *corvus* 'holló' az alapja, amely Apolló jós madara volt. Etimológiailag a lat. *corvus* *corv-* töve nem a magy. *holló*, hanem a Kāšy. **kuzgun** 'holló' szóval tartozik össze.

A hagyományok szerint a kusánok - akik fehér hunok voltak vagy királyi szkíták - címerállata, azaz nemzetségük jelképe volt az oroszlán mellett a holló.

Egy indián mondás szerint: A holló az egyik szemét a múlton, a másikat a jövőn tartja, így soha nem téveszt irányt.

2.4.2. magy. **héja**, **ölyv**, Kāšy. **taṇla kuž** 'héja, ölyv'.

Kāšyari madárneve az orosz fordítás értelmében egyaránt vonatkozhat héjára és ölyvre. Mindkét madárnak a legjellemzőbb tulajdonsága az, hogy hegyes és éles a karma, a csőre, a szeme. Ezért az ilyen kiálló, görbülő és éles tárgyakkal rokon szó szolgálhatott alapul a megnevezésnek. A Kāšy. **taṇla kuž** egy olyan jelzős szó szerkezet, amelynek a második tagja a 'madár' jelentésű szó, az első tagja pedig összetartozik a csuv. *tumxax*, *tumxa* 'halom, domb, bucka', üzb. *tungak* 'tuskó', *dung* 'halom', bask. *tüngek*, tat. *tümgek*, alt. *töngöš* 'tuskó', *töngöšök* 'halom, domb', tuv. *töngelik* 'halom, domb', türkm. *tümmek*, *tömmuk* 'halom, domb', *toṇṇe* 'tuskó'. (JEGOROV 1964) szavakkal s rokona a magy. *dűne* 'domb, halom' is. Szerkezetileg is egymás megfelelői, vö.: Kāšy. *taṇ-*: szótó + *-la*: képző 'valamivel ellátott', alt. *töngö-* + *-š*, *töngö-* + *-šök*, tuv. *töng-* + *-lik*, türkm. *tüm-* + *-mek*, *töm-* + *-muk*, *toṇ-* + *-ṇe*. A türkm. *toṇṇe* adat kulcsfontosságú, mert ennek a segítségével érthető meg a következő adatok szerkezeti felépítése: a csuv. *tum-*: szótó + *-xax*: képző, *tum-* + *-xa*, üzb. *tun-* + *-gak*, *dun-* + *-g*, bask. *tün-* + *-gek*, tat. *tüm-* + *-gek*. Ezekben az esetekben a képzők kezdő mássalhangzójának (*x-*, *g-*) előzménye *ṇ-* volt. Ezeknek a szavaknak az alakváltozata a magy. *dűne*, *domb*, *tönkö*. A fenti madárnév első tagjában ennek az *él* változata van meg, amely utalhat a madár éles szemére, karmaira.

Ennek a szónak sok rokona van. Az ilyen hegyes tárgy stb. megnevezésére használja a csuvas a **sělě** 'zab', ujj., kirg., kum. *sulu*, üzb. *suli*, kazak., k.kalp. *suly*, ojr., hak. *sula*, tat. *soly*, bask. *hölö* 'zab', vö.: kalm. *sul* 'zab'. (JEGOROV 1964) szavakat. A bask. *hölö* összetartozik a magy. *holló* *hol* tövével, de rokona a magy. **ölyv** is.

A magy. **ölyv** a TESz szerint 'a sasok családjába tartozó, a hollónál nagyobb ragadozó madár, héja'. Valószínűleg őtörök eredetű, bár török megfelelőjét sem a török nyelvm emlékekből, sem a mai török nyelvekből nem tudjuk kimutatni. Megvan azonban a mongolban, vö.: középmong. *hele* 'e', *heli* 'e', ir. mong. *eliye* (< **elige*), burját *ilē*, ojrát *elē* 'a sasok családjába tartozó ragadozó madár'. (TESz) < *ö-* + *-lyv*. A TESz álláspontja nem igazolt, de az adatok idetartoznak. Látható, hogy ezek a madárnevek azonos gondolkodás alapján születtek. Minél több adat bevonásával külön összehasonlító vizsgálatok teszik lehetővé, hogy megállapítsuk, melyiknek lehet az eredeti szókezdője *t-* illetőleg a fejleménye és melyiknek *k-* illetőleg a fejleménye.

A magy. **héja** szónak a kezdő mássalhangzója *h-* ugyanaz, mint a *holló* *h-*-ja. A TESz szerint a magy. **héja** 'solyomfélé madarak megnevezéseként, egy fajta ragadozó madár'. Valószínűleg származékszó: alapszava a ragadozó madarak vijjogását utánozó, illetőleg állatúzó szóként, közelebből madárhessegető szóként is használt. (TESz) A mongol adatok értelmében is a Kāšy. **taṇla** és a magy. **héja**, **ölyv** etimológiailag összetartoznak. Szókezdőjük eredeti *t-* illetőleg annak fejleménye a *h-* és a *0-*.

Tovább menve a **héja** és az **ölyv** etimológiailag nemcsak egymással, hanem az or. *sokol* 'solyom', magy. *solyom* szavakkal is összetartoznak.

Fontos megjegyezni, hogy a Kāšy. *taŋla kuž* szókapcsolat második tagja a *kuž* 'madár jelentésű'. A névnek vagy 'héja madár' ill. 'ölyv madár' a jelentése vagy pedig az első tagot 'karmos, csőrös, éles, hegyes, ragadó stb.' jelzőként kell értelmezni. Ez a megoldás jellemző a török nyelvekre, vö.: csuv. *věšen kajāk* 'repülő madár', *šātkān⁵ kajāk* 'ragadozó, rabló madár', *jurlakan kajāk* 'énekes madár', stb.

A második tag (Kāšy. *taŋla kuž*) a 'madár' szó megvan a törökségben, vö.: csuv. **kajāk** 'madár', *kajāk-kěšēk* 'madarak' gyűjtő jelentésben 'szárnyasok', 'vad', *kajāk xur* 'vad liba', *kajāk kāvakal* 'vad kacska', *tisker kajāk* 'vadállat', ÓT. *kajik*, KB., Zol. bl. *kedik* 'gímszarvas, szarvas', ujj. *kijik* 'szarvas, zerge, gazella, hegyi kecske', tefs. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *kijik*, csag. *kiik*, bask. *keek* 'vad állat, ragadozó állat', hak. *kiik* 'vad kecske', tat. *kiek* 'vad (állat), vad madarak', alt. *kijik* 'vad állat', Vö.: jeny., ujj., kirg. *kuš*, bask., tat. *koš*, azerb., türkm. *guš*, kazak, k.kalp., nog. *kus* 'madár'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótő + *-jāk*: képző, *ka-* + *-jāk*, *kē-* + *-šēk*, ÓT. *ka-* + *-jik*, KB., Zol. bl. *ke-* + *-dik*, ujj. *ki-* + *-jik*, tefs. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *ki-* + *-jik*, csag. *ki-* + *-ik*, bask. *ke-* + *-ek*, hak. *ki-* + *-ik*, tat. *ki-* + *-ek*, alt. *ki-* + *-jik*, jeny., ujj., kirg. *ku-* + *-š*, bask., tat. *ko-* + *-š*, azerb., türkm. *gu-* + *-š*, kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-s*.

Megjegyezzük, hogy elvileg idetartozhat az or. **gus** 'liba', a csuv. **xur** 'liba', MK. *kaz*, kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *kaz*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *gaz*, üzb. *goz*, alt., ojr., tuv. *kas*, hak. *xas*, jak. *xaas* 'liba', vö.: perzsa *kaz* 'liba, fajdkakas, süketfajd'. (JEGOROV 1964) < or. *gu-*: abszolút szótő + *-s*: képző, csuv. *xu-* + *-r*, MK. *ka-* + *-z*, kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *ka-* + *-z*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z*, üzb. *go-* + *-z*, alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s*, hak. *xa-* + *-s*, jak. *xaa-* + *-s* 'liba', vö.: perzsa *ka-* + *-z*.

Ez azt is jelenti, hogy a 'madár' jelentésű szavak alapjául hangutánzó szó szolgált. Az abszolút szótő összetartozhat azzal a hangutánzó szóval, amely alapul szolgált a 'liba' jelentésű szónak, vö.: Kāšy. **kaŋ** 'a liba ilyen hangot ad ki gágogáskor', Kāšy. **kāz** 'liba', Kāšy. **kāg kūg** 'liba gágogása'.

A képző pedig eredeti *-t* fejleménye, ilyen az *-š* (< *-č* < *-t'* < *-t*), *-s* (< *-th* < *-t*), *-z*, *-r* (< *-δ* < *-t*), *-d* (< *-t*), *-j*, amely vagy *-δ*, vagy *-d* hangokon keresztül keletkezett, idővel pedig el is tűnhetett az ejtésből.

Megjegyezzük, hogy a törökség ismer *k-* kezdetű szót is a héjára, ölyvre, vö.: csuv. **xālat** 'héja, ölyv', üzb. *kalxat* 'héja, ölyv', sor *kylady* 'héja, ölyv', türkm. *kuladu*, mong. *kuldu* 'héja, ölyv'. (JEGOROV 1964) Az or. **kulada** 'ua.' ennek átvétele.

2.4.3. magy. *turul*, Kāšy. *tugril* 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg', Kāšy. ***tugrīl*** 'sas'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *turu-*: (< *tu-*: abszolút szótő + *-ru-*: képző) relatív szótő + *-l*: képző, Kāšy. *tugrī-*: (< *tug-*: abszolút szótő + *-rī-*: képző) relatív szótő + *-l*: képző.

A magy. ***turul*** a TESz véleménye szerint Árpád törzsének totemisztikus madara volt. Az ösm. mondavilágban a sashoz vagy sólyomhoz hasonló nöstény madár'. ÓT. *toyril* 'vadászólyom', csag. *toyril*, oszm. *toğrul* 'sólyom', perzsa *toğri* 'sólyom'. (TESz) < magy. *turu-*: relatív szótő (< *tu-*: abszolút szótő + *-ru-*: képző) + *-l*: képző, ÓT. *toyrī-*: relatív szótő (< *toy-*: abszolút szótő + *-rī-*: képző) + *-l*: képző, csag. *toyrī-*: (< *toy-*: abszolút szótő + *-rī-*: képző) relatív szótő + *-l*: képző, oszm. *toğru-*: (< *toğ-*: abszolút szótő + *-ru-*: képző) relatív szótő + *-l*: képző, perzsa *toğ-*: abszolút szótő + *-rī-*: képző.

Az abszolút szótő jelentéstartalma a hegyes, éles, tű formájú tárgyakéval tartozik össze s a képzővel ellátott forma pedig 'hegygyel, éllel ellátott' jelentésű. A relatív szótő összetartozik a *tenri* 'úr, isten' szóval is. Természetes, hogy a *turul* madár nemcsak egyszerűen ragadozó madár, hanem 'égi, uralkodó, úr' jelentést is tartalmaz.

A relatív szótő (*turu-*) jelentésbeli rokona, hangtanilag alakváltozata, szerkezetileg pedig ugyanaz, mint a magy. *sas*, *sólyom*

⁵ Vö.: csuv. *šāt* 'nyelés, nyelni'. (JEGOROV 1964) + *-kān*: folyamatos ige képző. Összetartozik a magy. *jöttányi* 'nyelésnyi' *jot-* tövével.

és az or. *sokol'* 'ua.'. Magával a *turul* névvel az or. *or'ol* illetőleg a magy. *holló* tartozik össze etimológiailag.

A ném. *Har* 'madár, turul' etimológiailag csak akkor tartozik ide, ha a szókezdő *h*- eredeti *t*- fejleménye ugyanúgy, mint az *š*-, *s*-.

A *turul* alakváltozata az or. *or'ol* 'sas' (< *or'o*-: (*o*-: abszolút szótő + *-r'o*-: képző) relatív szótő + *-l*: képző), a szókezdő *t*- elenyészett. Az or. *or'ol* csuvas jelentésbeli megfelelője *āmārt kajāk*, ahol a második tag a *kajāk* 'madár' jelentésű szó. Az *āmārt kajāk* 'sas, királysas' jelentésű. Az első tag az *āmārt* Jegorov szerint összetartozik azzal a mitológiai madárral, amit Keleten *simurg*-nak hívnak (*si* 'kutya', *murg* 'madár'). Vö.: tat. dial. *semurg koši* (vö.: ir. nyelv: *karakoš*). Valószínűleg szarmata vagy bolgár örökség, vö.: óujg. *symurka* 'mesebeli madár'. kazak. *samyryk-kus* 'sas', perzsa *si-morg*, *simurg* 'mesebeli madár'. (JEGOROV 1964)

A *Turul* megnevezés nemcsak madár nevében ismert, vö.: Kāšγ. ***Tugril bek***: a szeldzsukok uralkodója.

A hagyományok szerint a magyaroknál a lélekmadár a *turul* volt, de a kereszténység felvétele után ez a galamb lett. Szűz Mária madara, napjainkban a béke szimbóluma a fehér galamb. A *turul* Attila kedvenc madara volt, amelyet *kerecsen sólyom*nak is hívnak. A *turul* Álmos apjának Ügyek nemzetségének a jelképe. Anyja Emese a szarvas nemzetségből való. A fiukban Álmosban találkozott a *turul* és a szarvas nemzetség, benne egyesült, összegződött a két nemzetség jelképe a többi hagyománnyal együtt. Álmos utóda Árpád hozta be ezt a nemzetséget a Kárpát-medencébe.⁶

A magyar honvédség jelképe a mai napig a szálló turulmadár karmai közt egy kard. A magyar nemzetnek tiszteletben tartott jelképe a szarvas mellett a *turul* madár.

2.4.3. magy. *sólyom*, Kāšγ. *žavli* 'sólyom'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *só*-: abszolút szótő + *-lyom*: képző, Kāšγ. *žav*-: abszolút szótő + *-li*: képző.

A TESz szerint a magy. *sólyom* 'a varjúnál nagyobb, vadászatra betanítható ragadozó madár, lószínnévként'. Bizonytalan eredetű. Vö.: Kāšγ. *čapli*, csag., oszm. *čavli* 'fiatal sólyom vagy héja, karvaly'. (TESz) < magy. *só*-: abszolút szótő + *-lyom*: képző, Kāšγ. *čaβ*- + *-li*, csag., oszm. *čav*- + *-li*. A szócikk írója helytelenül bontotta elemeire a szót, mert a képző maga a *-lyom* elem, azaz nem az *-m* a képző, hanem a *-lyom*. Az abszolút szótő a magy. *szeg* és társaihoz áll közel ugyanúgy, mint a csuv. és or. *sokol soko*- töve, ahol az *-l* képző. A magy. *sólyom* és török megfelelőinek rokona tehát az or. *sokol'* 'sólyom'.

Az eredeti szókezdő mássalhangzó *t*- volt, amelyet őriz a magy. *turul* és a különböző török nyelvi megfelelője. A *t*- fejleményei közé tartozik a *ž*- (*t* > *dž*- > *ž*-), *š*- (*t* > *th*'- > *š*-), *s*- (*t* > *th*- > *s*-),

-, *š*- (*t* > *t*'- >

- > *š*-). A képző kezdő mássalhangzója az adatokban *-r*, *-l*, *-ly* is eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-δ* > 1. *-r*, 2. *-l* illetőleg *-t* > *-δ*' > *-l'*, *ly*).

⁶ Ld. Emese álma.

2.4.4. magy. *sólyom*, Kāšγ. *žagrī* 'sólyom', Kāšγ. *suṇkur* 'ragadozó madár neve'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *só-*: abszolút szótő + *-lyom*: képző, Kāšγ. *žag-*: abszolút szótő + *-rī*: képző; Kāšγ. *suṇku-*: abszolút szótő + *-r*: képző. Lényeges, hogy az *-l*, *-ly* kezdetű képzőnek ismert *-r* kezdetű változata ugyancsak 'sólyom' jelentésű madárnévben.

A madár az éles karmairól, hegyes és görbe csőréről, éles látásáról kaphatta a nevét. Az abszolút szótő összetartozik a következő török szavakkal és a magy. *szeg* szóval, vö.: csuv. *sānā* 'kopja, lándzsa, fullánk, kígyónyelv, penge éle', ÓT. (orh. jeny.) *sünüg*, Zamahš., csag. *süngü*, AFT. *sünü*, türkm., kazak, *süngi*, nog. *sun'gi*, kum. *s'ung'u*, tat. *söŋge*, bask. *hongo*, jak. *ünü* 'kopja, lándzsa', oszm., karacs. *süngü* 'szurony', azerb. *sančag* 'gombostű, díszű, hajtű', vö.: ÓT. *san*

'beledöfni, szúrni, vágni', csuv. *sun*

āka, *seněk* (JEGOROV 1964)

A csuv. *sun*

āka 'szigony' szótöve (*sun-*), a csuv. *seněk* 'villa' és többi török megfelelője rokon a Kāšγ. *suṇku-* abszolút szótővel. A szótőhöz járuló képző ez esetben *-r*, a magy. *sólyom* esetében *-lyom*, a Kāšγ. *žavī* névben a *-lī*, az or. *sokol* szóban pedig *-l*.

A szó összetartozik a *turul* madárnév *туру-* relatív szótővével. Vö.: Kāšγ. *tugril*: 'ragadozó madár neve, férfinév is, magy. *turul* 'Attila szent madara, nemzetségnév, eredetiben kerecsensólyom, fekete szürkés, mint a sakktábla a begye, jelkép, lélekmadár', Kāšγ. *urun kuš* 'fehér sólyom' < *urun* 'fehér' (< *u-* + *-run*) névvel és a magy. *sólyom*, továbbá a *sas* madárnévvel.

Az abszolút szótő olyan önállóan is használt szavakkal tartozik össze, amelyek a madár görbe és hegyes karmaira, a ragadozó tulajdonságára utalnak, vö.: csuv. *šak* 'akasztani, felakasztani', azerb. *ček*, türkm. *ček* 'akasztani', azerb. *čekil* 'függeni'. (JEGOROV 1964) < azerb. *čeki-*: abszolút szótő + *-l*: denominális verbum képző.

2.4.5. magy. *sas* (*šas*), Kāšγ. *sas* 'sas'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *sa-* abszolút szótő + *-s*: képző, Kāšγ. *sa-* + *-s*. A TESz szerint a magy. *sas* 'egy fajta ragadozó madár, oszlop, bevéssett gerenda, sasszeg, horog, köröm, hasíték, bemetszés'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *šuz* '(füles) bagoly', lp. *cisku* 'sólyom', *cicka* 'karvaly'. (TESz) < magy. *sa-* + *-s*, zürj. *šu-* + *-ž*, lp. *ci-* + *-sku*, *ci-* + *-cka*. A finnugor nyelvi eredet nem igazolt, ám az adatok idetartoznak. A fenti *-l* párhuzama itt az *-š-*, mindkettőnek (*-l*, *-š-*) *-t-* az eredeti, kiinduló mássalhangzója ugyanúgy, mint a szókezdőnek. Ez a *t-* Kāšyari adatában (vö.: Kāšγ. *aqilla*) elenyészett (*t* > *δ* > *w* > *V* > *0*-), a magy. *sas* szóban *t* > *č* > *š* változás következett be.

Látható, hogy ezt vagy hasonló megnevezést viselnek nemcsak a madarak, vö.: magy. *sas*(szeg) 'elágazó szeg', oszm. *šeše* 'doboz, palack' stb. A magy. *sas* nem lehet finnugor eredetű.

A Volga-Urál vidékén a földrajzi nevekben szereplő *Sos*, *Sis*, *Sys*, *ssas*, *Sas*, *Sus*, *Sösö* formák közös etimológiájúak, egymásnak alakváltozatai. Az orosz használatú *Sos* alapjául a mansi *sos* 'patak' szó szolgált. A komi *Sos'jaju* orosz *Sos'ja* – *Soseju* használatú párhuzamos nevekből kiolvasható, hogy az or. *Sos'ja* a komi *Sos'jaju* névnek a *Sos'ja* elemével tartozik össze, az orosz *Soseju* pedig a komi *Sos'jaju* formának az átvétele. A komi használatú névnek alapul azonban nem komi szavak szolgáltak. A három szóból álló névnek csak az utolsó eleme a *ju* 'folyó' szó való a komiból. A második tag a *ja* 'folyó' a hanti és mansi nyelvekben használatos. Az orosz *Soseju* változatban azonban ennek *-e* felel meg, amelynek az a magyarázata,

hogy itt nem a *ja*, hanem ennek a *je* változata az alapja. Az első tag pedig a mansi sos ‘patak’ szóval tartozik össze. A Sos magyarázatához is sok példánk van, vele a *Sis* és a *Sysna* Sys- töve összetartozik. A csuvas *sysna* ‘disznó’ szónak annyi köze van a névhez, hogy a disznó a vékony sertéjéről, tüskés szőréről kapta az elnevezést, a patak pedig valójában mint forrásfolyó, elágazó víz az elágazásra jellemző keskeny, hegyes, elváló folyó formájáról. A magyar *sasszeg* *sas* előtagja bár nem –sz (-s), hanem –s (-š) mássalhangzókat tartalmaz, de etimológiailag ez is idetartozik, amely valójában olyan kétszárú szeg, amelynek a szára széthajtható. A szónak a *sas* madárnevünk is rokona, amely kaphatta az elnevezést a csőréről, de az éles karmairól is. A csuvas *ssas* forma⁷ kettőzött mássalhangzója a zöngétlen ejtést jelzi írásban. A szó mocsár jelentése arra utal, hogy folyóelágazásnál, folyó, patak, víz mentén a mocsár gyakori, természetes jelenség.

Az 'elágazó' jelentésű szónak van a földrajzi nevekben és a közszókban szókezdő mássalhangzó nélküli változata is, vö.:

Asylykül t. TB.26.: bask. *Asylykül* / *Karatabyn küle* / *Jer Upkan* / *Jer Batkan* / *Ajyrkül* or. *Asylykul'* Davl. tó.

< bask. *Asylykül* < *Asyly* < *Asy* →¼ 1. bask. *asy* ‘keserű, sós’

2. *asa* ‘elágazás’

+ *-ly*: képző

+ *kül* →¼ bask. *kül* ‘tó’.

bask. *Karatabyn* < *Kara* →¼ bask. *kara* ‘fekete’

+ *tabyn*

+ *küle* →¼ bask. *kül* ‘tó’

+ *-e*: birtokos személyjel.

Jer

+ *Upkan*

Jer

+ *Batkan*

Ajyrkül < *Ajyr* →¼ bask. *auyr*, *ajyr* ‘folyó elágazása, mellékfolyó, patak’

+ *kül* ‘tó’

or. *Asylykul'* →¼ bask. *Asylykül*.

Az 'elágazó' jelentést megerősíti a névnek az *Ajyrkül* változata is.

⁷ **Jamanssas** h. Ašm.IV.185.: csuv. *Jamanssas* or. *Jamansas* Ster.u., település neve, NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *Jamanssas* < *Jaman*

+ *ssas* →¼ tat. *saz* ‘mocsár’,

or. *Jamansas* →¼ csuv. *Jamanssas*.

2.4.6. A magy. *karvaly*, Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde'.

Szerkezeti felépítése: magy. *karva-*: (< *ka-*: abszolút szótó + *-rva-*: képző) relatív szótó + *-ly*: képző, Kāšy. *ka-*: abszolút szótó + *-rvī*: képző). A magy. *karvaly* relatív szótóvével (*karva-*) tartozik össze a Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde' jelentésű szó. Ezúttal a magyarban van meg a madárnév, Kāšyarinál csak a neki alapul szolgáló szó.

Fontos tudni, hogy eleink gondolkodása szerint ott, ahol elágazás van, nemcsak hegyes, csúcsos, hanem hajlott, görbe forma is keletkezik. Ennek megfelelően a relatív szótó (magy. *karva-*) és a Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde' szónak alakváltozatai a csuv. *kukār* 'ferde, hajlott, görbe', tat. *kekere*, bask. *kekere*, *kūngyr*, miser *kyŋyr*, karacs, kum. *kyngyr*, ujb., üzb. *kiŋgir*, alt. *kyjyr* 'ferde, hajlott', alt. *kojryk*, *kojruk* 'meghajlított', vö.: mari *kagyr* 'ferde', *kagyr-mygyr* (vö.: csuv. *kukār-makār* 'ferde, hajlott'), udm. *kongro* 'kampó, kapocs, horog', fi. *koukero* 'ferde, hajlott'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kukā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, tat. *kek-* + *-re*, bask. *keke-* + *-re*, *kūngy-* + *-r*, miser *kyŋy-* + *-r*, karacs, kum. *kyngy-* + *-r*, ujb., üzb. *kiŋgi-* + *-r*, alt. *kyjy-* + *-r*, alt. *koj-* + *-ryk*, *koj-* + *-ruk*, mari *kagy-* + *-r*, udm. *kong-* + *-ro*, fi. *kouke-* + *-ro*.

Rokon vele a magy. *görbe*, amely a TESz szerint a 'púpos, hajlott hátú ember, púp, az egyenestől különböző, törés nélkül hajló vonal, hát, grafikon, hajlott, púpos hátú, hajlított, nem egyenes stb.'. Déli szláv eredetű, vö.: blg. *gr̃ba* 'púp', mac. *grba* 'ua.' stb. (TESz) A szláv eredet nem igazolt. Ellenkezőleg, a szlávban átvétel a szó. Szerkezeti felépítése: magy. *gő-*: abszolút szótó + *-rbe*: képző, blg. *gr̃-* + *-rba*, mac. *g-* + *-rba*.

Idetartozik a magy. *kunkor*, amely a *kunkorodik* címszónál található a TESz-ben. Igei változata a *kunkorog* 'tekereg, tekeredik'. A szócikk írója szerint valószínűleg hangfestő eredetű a szócsalád. Helytelenül járt el, amikor nem vette figyelembe a török adatokat.

A szócsalád tagja a magy. *kerek* 'erdő, forgószerű, kör (korong, henger) alakú, körhöz hasonló stb.' szó, amely a TESz szerint származékszó, a *kerül*, *kering*, *kerít* igék *ker-* alapszavából jött létre *-k* deverbális nomen képzővel. (TESz) A TESz állítása nem igazolt. A *kerek* szerkezeti felépítése: *ke-*: abszolút szótó + *-rek*: képző. Az abszolút szótó alakváltozata összetartozik más képzett alakok abszolút szótóvével, vö.: Kāšy. *kuŋur* 'kitépni gyökerestől', Kāšy. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál'. < *kaj-*: szótó + *-lik*: képző. Az abszolút szótó 'gyökér, eredet' jelentésű, vö.: Kāšy. *kuk* 'gyökér, eredet'.

Idetartozik a magy. *kerék* 'központi tengelyen forgó vagy gördülő tárgy, amely rendszerint egy nagyobb szerkezet alkatrészeként szerepel, azt működteti, kerék formájú kínzóeszköz, köralak, körpálya stb.'. Szóhasadás eredménye, a *kerek* szótól különült el. (TESz) < magy. *ke-*: abszolút szótó + *-rék*: képző.

Alakváltozata a magy. *karika* 'kör alak, kerek forma', a magy. *korong* 'kerekerdő, egy fajta kerék mint a vízimalom alkatrésze, vízszintes síkban forgatott, lapos henger alakú eszköz, amelyen a fazekas az agyagot formálja, kerek lap vagy tányér alakú tárgy, tárcsa stb.'. Szláv eredetű, vö.: óe.szl. *krogъ*,⁸ blg. *kr̃g* 'kör, kör alakú térség, hely, tárgy', szb.-hv. *kr̃g* 'kör, korong, tárcsa, kútkáva, gomolyag', szln. *króg* 'kör, korong', *krógi* (többes szám) gyűrű, mint sporteszköz', szlk. *kruh* 'kör, kör alakú tárgy', or. *krug* 'kör, kör alakú térség, karika'. (TESz) A szócikk írója tévedett, a magyar szónak nincs szüksége szláv eredeztetésre.

Rokona a magy. *kör* 'zárt görbe vonal illetőleg ilyen vonal alakjában elhelyezkedő személyek, testek sora, mozgásnak ilyen vonalú pályája, stb.'. A TESz szerint szóelvonás eredménye: a *körül*, *köröskörül*, *körülötte* szavakból jött létre, feltehetően az *alul*, *al*, *fölül*, *föl* szópárok analógiájára. (TESz) Ez az álláspont nem igazolt. A *kör* szerkezeti felépítése *kő-*: abszolút szótó + *-r*: képző. A *körül*, *köröskörül*, *körülötte* szavak a *kör* toldalékolt alakjai.

A magy. *kereng*, *kering* is idetartozik, a TESz a *kerül* szócikknél tárgyalja. Szerkezeti felépítése: *ke-*: abszolút szótó + *-reng*: képző, *ke-* + *-ring*.

⁸ Az -o- nazális ejtésű.

Idetartozik a magy. **horog** 'kampó, (hegyek, dombok közötti) mélyút, szoros'. Ismeretlen eredetű. (TESz). < *ho-*: abszolút szótő + *-rog*: képző. A szó kezdő mássalhangzója *k-* fejleménye.

A fentieknek rokona az or. **krivoj** 'ferde', a ném. **kurve** 'hajlat' stb. Ld. még Kášy. **karmālā-** 'elrabolni' < *karmā-*: (< *kar-*: abszolút szótő + *-mā*: képző) relatív szótő + *-lā*: denominális verbum képző.

Bár a csuvasban a relatív szótő nem 'köröm, karom' jelentésben van meg, de a szó családjába tartozik a csuv. **karmak** 'elágazás, szétágazás, horog', ujj., tuv., kazak, tat. *karmak*, üzb. *karmok*, hak. *xarmax*, azerb. *garmag* 'elágazás, horgász horog', alt. *karma* 'beleakasztani valamibe, elvenni, elkapni, elragadni, megfogni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kar-*: abszolút szótő + *-mak*: képző, ujj., tuv., kazak, tat. *kar-* + *-mak*, üzb. *kar-* + *-mok*, hak. *xar-* + *-max*, azerb. *gar-* + *-mag*, alt. *kar-* + *ma*.

Idetartozik a csuv. *karmaš*, *karmašlan* 'kézzel kapaszkodni', csag. *karmaš* 'összekapcsolódni, csatlakozni, kapaszkodni, fogódzni, összecsapni, összekapni, egymásnak támadni, harcolni, küzdeni', *karmašyb* 'megragadva öt újjal, körmökkel', kirg. *karmaš* 'megragadni egymást, kapaszkodni, fogódzkodni, összecsapni, összekapni', alt. *karman* 'kézzel kapaszkodni, ragaszkodni, kapaszkodni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *karma-*: (< *kar-*: abszolút szótő + *-ma*: képző) relatív szótő + *-š*: igeképző, *karmaš-*: relatív szótő + *-lan*: deverbális verbum képző.

A magy. *karom* a TESz-ben a **karmol** címszónál található. A *karmol* 'körömmel felsért, kapar, vág, mar', (éles, hegyes tárgy, személy ilyen tárggyal) karcolást ejt, horzsol, firkál, (füst, fűszer, ital a torokban) karcoló, kaparó érzést okoz, szid, támadó kritikával illet, (hangszer húrját) körömmel mozdítja, pendíti', **karom** 'éles, hegyes, támadásra, kapaszkodásra alkalmas, erős, horgas állati köröm, elhanyagolt, hosszú emberi köröm'. A szócsalád tagjai magyar fejlemények. A *karmol* alakulásmódja vitatott. (TESz) < *karmo-*: (< *kar-*: abszolút szótő + *-mo*) relatív szótő + *-l*: denominális verbum képző, *karo-*: abszolút szótő + *-m*: képző.

A magy. **köröm** is idetartozik, a szó a TESz álláspontja szerint 'szaruképződmény az ujjak végén, egy fajta szembetegség, növénynevek elemeként', **körmöl** 'karmol, kap valami után, megkaparint, gépiesen ír, másol'. Ismeretlen eredetű szócsalád. (TESz) < *körö-*: abszolút szótő + *-m*: képző, *körmö-*: relatív szótő + *-l*: denominális verbum képző.

A szótóhoz tartozik a magy. **horog** és a **horgászik** *horgá-* töve. Idetartozik az or. **kr'učok** 'horog' szó is, amely átvétel.

A Kášy. **karmālā-** és a magy. **karmol**, **körmöl** alapvetően 'körömmel cselekszik, tesz, csinál valamit' jelentésű, ezért természetes, hogy a fenti igék egymással összetartoznak. Az elrablás, az elragadás egyaránt az ember, az állat, a madár körme illetőleg a foga segítségével történt. Természetes, hogy ezek az igék rokonok egymással, de külön az abszolút, a relatív szótóve és az igeképző is összetartozik, közös gyökerű. Egyik sem keletkezhetett az egyik vagy a másik nyelv külön életében.

Megjegyezzük, hogy a szavak elemeire bontásánál az abszolút szótóvünk a *kar-*, *kör-*, *xar-* valójában a magy. *horog* szóval tartoznak össze és már azok is világosan képzett szavak, vö.: magy. *ho-*: abszolút szótő + *-rog*: képző.

A *horog* szóval összetartozik a következő szavak töve: a csuv. **xurčāka** 'karvaly', Zamahš., tat., kirg. *karčyga*, bask. *karsyga*, kazak, k.kalp. *karšyga*, ojr. *karčaga*, hak., tuv. *xartyga*, üzb. *karčagaj* 'karvaly', alt. *karčyga* 'súlyom, héja, ölyv', mong. *xarcgaj*, *xarcaga*, kalm. *xarcx* 'karvaly'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük ugyanaz, mint a magy. *karvaly* szóé, hangtanilag pedig egymás alakváltozatai: magy. *karva-*: relatív szótő + *-ly*: képző, csuv. *xur-* + *-čāka*, Zamahš., tat., kirg. *kar-* + *-čyga*, bask. *kar-* + *-syga*, kazak, k.kalp. *kar-* + *-šyga*, ojr. *kar-* + *-čaga*, hak., tuv. *xar-* + *-tyga*, üzb. *kar-* + *-čagaj*, alt. *kar-* + *-čyga*, mong. *xar-* + *-cgaj*, *xar-* + *-caga*, kalm. *xar-* + *-cx*⁹.

A *karvaly* madárnévnek alakváltozata, de másik ragadozó madár megnevezésére használatos az or. **koršun** 'héja, ölyv'. Bár nem madárnév, de a tulajdonsága alapján a szócsaládba tartozik a csuv. **xuráš**, **xuršā** 'acél', tat. *koryč*, bask. *koros*, kazak. *kuryš* 'acél'. Másodlagos jelentés lehet, elsődlegesen 'éles'. Vö.: MK. *kurč* 'éles'. *kurč temür* 'acél' ('éles vas'), kirg., alt. *kurč* 'éles', mong., kalm. *xurc* 'éles', burj.mong. *xurca*, *xursa* 'éles'. Óor. *krъ*

⁹ Vö.: magy. *karcol* ige.

ii 'kovács' (JEGOROV 1964) < csuv. *xurā-*: relatív szótő + *-š*: képző, *xur-* + *-šā*, tat. *kory-* + *-č*, bask. *koro-* + *-s*, kazak. *kury-* + *-š*, MK. *kur-* + *-*

, kirg., alt. *kur-* + *-*

, mong., kalm. *xur-* + *-c*, burj.mong. *xur-* + *-ca*, *xur-* + *-sa*, Óor. *krb-* + *-*

ii. Az óorosz adat képzője foglalkozásnév képző, ezért nem tartozik össze a török és a mongol adatok képzőjével. Idekötődik az or. *kuznec* 'kovács' is.

2.4.7. magy. **horh**, **horho** 'vízmosta árok, mélyút, horhos', **kapar**, Kāšy. **kuzgun** 'holló'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *ho-*: abszolút szótő + *-rh-*: képző, *ho-* + *-rho*, Kāšy. *kuz-*: (< *ku-*: abszolút szótő + *-z*: képző) relatív szótő + *-gun*: folyamatos melléknévi igenév képző. Bár Kāšyari *kuzgun* 'holló' szava nem a madárnév kapcsán, hanem a neki alapul szolgált szó révén kötődik a magyarhoz, a magyar-török kapcsolatokat erősíti. A TESz szerint a magy. **horh**, **horho** 'vízmosta árok, mélyút, horhos'. Magyar fejlemény, alakulásmódja azonban nincs kellően tisztázva. (TESz)

A madárnévnek alapul szolgált relatív szótőnek számos képzett alakja ismert, vö.: magy. **horhol**, **horol**, ld. **horzsol**, **korzsol** 'kapar'. A TESz szerint a szócsalád *hor-* töve ősi hangutánzó szó a finnugor korból, vö.: zürj. *kuravni* 'összegereblyél, kikapar', *kuran* 'gereblye', votj. *kurjal* 'lekapar, levakar', finn *karvia* 'vakar, kapar, karcol, gereblyél, horzsol, reszel, csiszol'. (TESz) Nem érthetünk egyet a szerkezeti felépítéssel. A helyes elemekre bontás: *horho-*: relatív szótő (< *ho-*: abszolút szótő + *-rho*: képző) + *-l*: képző.

A magyar szavaknak az alapja az ív alakú karom, amellyel kaparni lehet s a kaparás helyén gödör, árok keletkezik úgy, mint a víz horoló tevékenysége nyomán. Ezt őrzik a földrajzi neveink is, vö.: magy. **Hortifenék** ld. **Hortobágy** 'folyó Hortobágy északi részén'. Valószínűleg elhomályosult összetétel. A *bágy* 'széles felszíni mélyedés, morotva'. Az erdélyi **Hortobágy** 'a Szeben bal oldali mellékfolyója'. (KISS 1980) < **Horti** (< *Hor* + *-ti*) + *fenék*, **Horto** (< *Hor* + *-to*) + *bágy*.

Kāšyari madárneve a *kuzgun* ez esetben nem a magyar hangutánzó szó révén kötődik a magyar nyelvhez, hanem a holló madár legfőbb tulajdonsága, a vájás, a kaparás kapcsán. A magyar *holló* etimológiailag nem tartozik ide, másik szó, vö.: *holló* (< *hol-*: relatív szótő + *-ló*: képző) relatív töve a magy. *él* szóval és nyelvi megfelelőivel tartozik össze és nem a török (vö.: Kāšy. *kuzgun*) *k-* kezdetű szavakkal. A *h-* a magy. *holló* esetében eredeti *t-* fejleménye (*t* > *th* > *h*). A szót összehasonlítva a TESz véleményével látható, hogy az adatok azonban Kāšy. *kuzgun* változatával rokonok, vö.: magy. **holló** 'a varjúnál nagyobb, fényes fekete tollazatú madár'. Ősi hangutánzó szó az uráli korból. Vö.: vog. *kola·x*, osztj. *kōlek* 'holló', szam.jur. *xulli*, jeny. *kuḍuke*, *kuruke*, tvg. *kula*, szelk. *kulé*, *kulli*, kam. *kūli*, ld. még perzsa *kalāy*, *kulay* 'vetési varjú', fi. *kaarne* 'holló'. A magy. szó *-ll-*je magánhangzóközi gemináció eredménye. (TESz) Eszerint a szókezdő mássalhangzó *k-* illetőleg annak a fejleménye a *x-*, ezért ezek az adatok a Kāšy. *kuzgun* 'holló' szavával tartoznak össze. Jelentéstani oldalról megközelítve minket erősítenek meg a hagyományok is, vö.: *Holló vájja ki a szemedet!* vagy *Károg, mint a varjú*. Az elsőben az 'éles' jelentés, a másodikban pedig a hangutánzó szó, a 'károg' dominál.

Amint fent már szóltunk róla, hangtanilag a magy. **holló** a Kāšy. **aqilla** 'sas' szóval tartozik össze. Világosan látható, hogy a magyarban a holló nem azonos a varjúval. Két különböző madár. Kāšyari sem nevezi a hollót varjúnak, arra van másik szava. Ezzel szemben számos nyelvben keveredik a két megnevezés. Ennek az a magyarázata, hogy a *károg* hangutánzó szó és a *horh* hangtanilag közel állnak egymáshoz nemcsak a magyarban, hanem a török nyelvekben is. Ráadásul alakra és kinézetre sincs nagy különbség a holló és a varjú között. Az elnevezés alapjául a hollónak a ragadozó tulajdonsága, a varjúnak pedig a hangja volt a motivációs tényező a névadáskor. Azok a nyelvek, amelyek ezt a különbséget nem érzik, vagy keverik a hollót és a varjút vagy pedig gyakran a holló elé az *él*, *éles* szót teszik jelzőként.

A csuvasban *ula kurak* 'varjú', szó szerint 'éles varjú'. Az előtag összetartozik a magy. *él* szóval, az utótag pedig Kāšy. *kuzgun* 'holló' és a Kāšy. *kargā* 'varjú', valamint az or. *gra*

'vetési varjú' szóval. Jegorov szerint csuv. *ula* 'éles', ÓT., ujb., kirk., kazak, oszm., tuv., hak., alt., tat. *ala*, azerb. *ala-bula*, *ala*

a, üzb. *ola*, azerb., türkm. *ala* 'éles', 'tarka, foltos', Zamahš. *ala karka*, tat. *ala karga*, csuv. *ula kurak* 'varjú', csuv. *ulatakka* 'harkály', mong. *alag* 'éles, tarka, különböző színű'¹⁰. (JEGOROV 1964) < csuv. *u-*: abszolút szótő + *-la*: képző, ÓT., ujb., kirk., kazak, oszm., tuv., hak., alt., tat. *a-* + *-la*, azerb. *a-* + *la*, *bu-* + *-la*, üzb. *o-* + *-la*, azerb., türkm. *a-* + *-la*, mong. *a-* + *-lag*.

A csuvas *ula kurak* utótagja megvan Jegorovnál, vö.: csuv. *kurak* 'varjú'¹¹, *xura kurak* 'varjú', *ula kurak* 'varjú', kirk., kazak *ala karga*, türkm. *ala garga*, *garga*, bask., tat., k.kalp., nog., ujb., üzb., kum., karaim *karga*, oszm. azerb. *garga* 'varjú', bask., tat., k.kalp., nog. *kara karga*, üzb. *kara korga*, azerb., türkm. *gara garga*, oszm. *ekin gargazy*, kirk. *čar garga*, kazak *kuzgyn karga* 'varjú', oszm. *aladža karga* 'csóka'. Hangutánzó szó eredetű. (JEGOROV 1964)

Az oszm. *ekin gargazy* jelentése szó szerint 'vetés varjúja'. A kazak *kuzgyn karga* adat érdekessége, hogy az előtag mint jelző a *kuzgyn*, rokon a Kāšy. *kuzgun* 'holló' szóval. Ez is alátámasztja a szónak az ige + folyamatos melléknévi igenév szerkezeti felépítését.

Érdekesség, hogy az orosz különbözőképpen adja vissza a jelentéseket. Az egyik esetben az or. *gra*

(< vö.: csuv. *kurak*), a másikban az or. *vorona* (vö.: magy. *varjú*), a harmadikban pedig az or. *galka*¹² szóval fordítja le a török alakot. Ez azt is jelenti, hogy valamelyest érzi az orosz a különbséget, gyakran mégis ugyanaz. Ha idevesszük még az or. *ind'uk* 'pulykakakas' szót is, akkor látható, hogy mindegyikkel olyan madarat nevez meg, amely nevének alapul a törökségben olyan szó szolgált alapul, amely vagy a magy. *hór-*, *kar-* (ld. *karcól*, *karmol*) szótővel vagy a *károg*, *kár-kár* hangutánzó szóval tartozik össze. Az orosz ezt a jelentéskülönbséget azonban nem jelzi egyértelműen.

A magy. *hór-*, *kar-* és nyelvi megfelelőinek mint relatív szótőnek alakváltozata a következő nevek relatív szótőve: csuv. *xālat* 'héja, ölyv', üzb. *kalxat* 'héja, ölyv', sor *kylady* 'héja, ölyv (egerésző)', türkm. *kuladu*, mong. *kuldu* 'egerésző ölyv'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xāla-*: relatív szótő + *-t*: képző, üzb. *kalxa-* + *-t*, sor *kyla-* + *-dy*, türkm. *kula-* + *-du*, mong. *kul-* + *-du*. A szótő második mássalhangzója ugyanúgy, mint a képzők kezdő mássalhangzója eredeti *-t-* illetőleg annak fejleménye.

3. A madárnevek vizsgálatának eredményei világosan összekötik a magyar és a török nyelveket. A kapcsolat alapja az azonos gondolkodás.

Előfordul, hogy a Kāšyarinál szereplő madárnévnek az etimológiai megfelelője a magyarban nincs meg, ismert azonban a madárnévnek alapul szolgáló közszó (vö.: magy. *gá-gá* hangutánzó szó, Kāšy. *kūz* 'liba', magy. *károg*, *kár-kár*, Kāšy. *kargā* 'varjú', magy. *horh*, *horho* 'vízmosta árok, mélyút, horhos', *kapar*, Kāšy. *kuzgun* 'holló'). Arra pedig csak egyetlen példánk van, hogy a magyar madárnév etimológiai megfelelője nincs meg Kāšyarinál, azonban a névnek alapul szolgáló szó megtalálható (vö.: magy. *karvaly*, Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde'). Vannak olyan madárnevek, amelyek a magyarban és Kāšyarinál egymásnak etimológiai megfelelői, ugyanarra a madárra vonatkoznak mindkét nyelvben (vö.: magy. *buhu*, *uhu* 'bagoly', magy. *turul*, Kāšy. *tugril*, magy. *sólyom*, Kāšy. *žavlī* 'sólyom', Kāšy. *žagrī* 'sólyom'). Egy harmadik csoportba sorolódnak azok, amelyek bár etimológiailag ugyanazok, azonban a magyarban nem ugyanarra, csupán hasonló madár megnevezésére használjuk (vö.: magy. *holló*, Kāšy. *aqilla* 'sas', magy. *turul*, Kāšy. *tugril* 'sas', magy. *sas* (*šas*), Kāšy. *sas* 'sas'). Természetesen a kutatásnak ezt a részét további vizsgálatokkal tehetjük pontosabbá akkor, ha a helyszínen, a török nyelveket beszélők hazájában, sőt azokon a területeken is vizsgálódunk, ahol ezek a madarak élnek.

¹⁰ A holló és a varjú megnevezésében a 'tarka' jelentés nem játszott szerepet.

¹¹ Az orosz a *gra* szóval adja vissza, amely világosan összetartozik a török szavakkal.

¹² Hangtani alakváltozata a csuv. *kurak* stb. szavaknak. Az *-l-* és az *-r-* előzménye közös (*-r-*, *-l-* < *-δ-* < *-t-*).

A hagyományokban sok a madarakhoz kötődő motívum található, amelyek a magyar és a török nyelveken túl is ismertek. Ezek közül kiemelt helyen kezelendő a magy. *bagoly*, a *holló* és a *turul*. Külön vizsgálat tárgya tanulmányozni azokat a madarakat, amelyek címereken, zászlókon találhatók, mint nemzeti jelképek. A fenti madárnevek származási helye világosan szkíta-hún gyökerekben kereshető és található meg. Tőlük jutott el nyugatra, így a latinba és az angolba is, sőt a szláv nyelvekbe mint a szkíta és hun nyelvekből vett kölcsönszavak.

4. Rövidítések

alt.	altaji
ang.	angol
azerb.	azerbajdzsán
bask.	baskír
blg.	bolgár
burj.mong.	burját mongol
csag.	csagatáj
cser.	cseremisiz
csuv.	csuvas
fi.	finn
gag.	gagauz
germ.	germán
hak.	hakasz
ir.mong.	irodalmi mongol
jak.	jakut
jeny.	jenyiszeji
kalm.	kalmük
kam.	kamasz
karacs.	karacsáj
Kāšy.	Kāšyari
kaz.	kazak
KB.	Kutadgu Billik
kirg.	kirgiz
k.kalp.	karakalpak
K-mong.	Kelet-mongol
kum.	kumük
ld.	lásd
lp.	lapp
mac.	macedon
magy.	magyar
man.	mansi
mar.	mari
md.	mordvin
mdE.	erza mordvin
mdM.	moksa mordvin
MK.	Mahmud al-Kāšyari
mong.	mongol
ném.	német
nog.	nogaj

óe.szl.	óegyházi szláv
Óor.	óorosz
ojr.	ojrot
or.	orosz
orh.jeny.	orhoni jenyiszeji
oszm.	oszmán
osztj.	osztják
ÓT.	ótörök
PK	Perevod korana (XIV. sz.)
polov.	polovec
s.ujg.	sárga ujgur
sum.	sumér
szam.jur.	szamojéd jurák
szam.szelk.	szamojéd szelkup
szb.-hv.	szerb-horvát
szelk.	szelkup
szlk.	szlovák
szln.	szlovén
tat.	tatár
tör.	török
tuv.	tuvai
türkm.	türkmén
tv.g.	tavgi szamojéd
ua.	ugyanaz
ud.	udmurt
ujg.	ujgur
üzb.	üzbég
vog.	vogul
vö.	vesd össze
Zamahš.	Zamaxšari
zürj.	zürjén

5. Források

AFT.	P.M. Melioranszkij. <i>Arab filolog o tureckom jazüke</i> . SPb., 1900.
Fa.	Faszmer, M. <i>Etimologicseskij slovar russkovo jazyka</i> I-IV. Moszkva, 1964-73.
Ibn. Muhanna	Ibn-Muhanna - S. Je. Malov. <i>Ibn-Muhanna o tureckom jazüke</i> . "Zapiszki kollegii vosztokovedov", III, L., 1928.
JEGOROV 1964.	JEGOROV V. G. <i>Etimologicseskij szlovar csuvasszkovo jazüka</i> . Cseboksari.
KARA 1998	KARA György <i>Mongol-Magyar Kéziszótár</i> Terebess Kiadó Budapest, 1998.
Kāšy.	Maxmüd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe <i>Dīvān Lugāt at-Turk</i> , oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
KISS 1980	KISS, Lajos, 1980. <i>Földrajzi nevek etimológiai szótára</i> . Budapest, Akadémiai Kiadó.
MÉK	Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó Budapest 1985.
MNX	Xorezmi. <i>Muxabbat-name</i> . Izdanije i issledovanije E.N. Nadzsipa.1961.

- MORAVCSIK 1988 MORAVCSIK Gyula *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*
Akadémiai Kiadó, Budapest 1988
- SIS N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: *Kratkij etimologiceszkij szlovar russzkovo jazüka*. Moszkva
- tefs. XII-XIII. sz. A.K. Borovkov. *Lekszika szredneaziatszkogo tefszira* XII-XIII. sz. M., 1963.
- tefs. XIV-XV. sz. A.K. Borovkov. *Opüt grammaticsesknoj harakterisztiki jazüka tefszira* XIV-XV. sz.
- TESz BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára* I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Zamaxšari *Mongolszkij szlovar'* I-II. M.L., 1968-1939.
- Zol. bl. *Szutra "Zolotogo bleszka"* (Altun Jaruk) - pamjatnik ujgurszkaj pizmennoszti.

Irodalom

- ARADI 2005 ARADI Éva *A hunok Indiában*. A heftaliták története HUN-idea Kiadó Budapest 2005
- ARADI 2008 ARADI Éva, *Egy szkíta nép: a kusánok*. HUN-idea Kiadó
- BENKŐ 1997 BENKŐ, Loránd, 1997. *A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai* in: Honfoglalás és nyelvészet, Budapest, Balassa Kiadó.
- BÁRCZI - BENKŐ - BERRÁR 1967 BÁRCZI Géza - BENKŐ Loránd - BERRÁR Jolán 1967
A magyar nyelv története, Tankönyvkiadó, Budapest
- BOTALOV 2008-9 BOTALOV, Sz. G. *Az európai hunok* (történeti, régészeti értelmezés)
2008-9. Orosz nyelvből fordította Czeglédi Katalin, in: MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk. *A hunok öröksége* HUN-idea Szellemi Hagyományörző Műhely Budapest 2009
- CZEGLÉDI 2004-6 CZEGLÉDI Katalin *Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba*, Nyelvészeti őstörténeti Füzetek 1-4.
Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet)
2004-2006
- CZEGLÉDI 2006 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek összehasonlító hangtana* Nyelvészeti őstörténet I. Hunsience Kiadó
Esztergom CD.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *A szkíta-hun nyelv őstörténete*
Hangtan Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Szíta-hun nyelv ősmondatai* Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek mondattana* 2007
In: Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 5. Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet).
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, *Nyelvészeti őstörténet I. Szkíta-hun nyelv őstörténete*. *Hangtan*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, *Nyelvészeti őstörténet II. Szkíta-hun nyelv ősmondatai. Ősmondatok, gyökök*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007.
- CZEGLÉDI 2009 CZEGLÉDI Katalin, *A hun nyelv, Ucsiraltu írásaihoz*, in: *A hunok öröksége* szerk. Maráczi László, Obrusánszky Borbála HUN-idea Szellemi Hagyományörző Műhely, Budapest, 2009:455-471.
- CZEGLÉDI 2009-12 CZEGLÉDI Katalin *Nyelvészeti Őstörténet III. A szkíta-hun nyelvek története. Gyökrendszer*. (A magyar és a szkíta-hun nyelvek alapja). Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2009-11. Megjelenés alatt.
- В. Д. ДИМИТРИЕВ, В. А. ПРОХОРОВА ред. 1984. *Болгары и чувашы* Чебоксары 1984.
- GASZIMOV 2010 GASZIMOV Hejirbaj, *A hunok Azerbajdzsán történetében*
in: "Magyarország és Azerbajdzsán: A kultúrák párbeszéde" IV. nemzetközi tudományos konferencia (előadások, cikkek és rezümék) II. kötet (történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet) Budapest 2010:191-200

- GAÁL 1957 GAÁL László *Dentü-mogyer*. Magyar Nyelv LIII. 1957:27-35.
ЕГОРОВ, В. Г. 1971 В. Г. ЕГОРОВ, Современный чувашский литературный язык.
Чувашкнигоиздат – 1971. Budapest 2006.
KARATAY 2003 KARATAY Osman, *In search of the lost tribe KaraM* ÇORUM 2003
MARÁCZ – OBRUSÁNSZKY 2009 MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk.
A hunok öröksége HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely
Budapest 2009
MARCANTONIO 2006 MARCANTONIO, Angela *Azt uráli nyelvcsalád. Tények, mítoszok
és statisztika*. Fordította Imre Kálmán. Kiadja Magyar Ház Kft.

CZEGLÉDI, Katalin: Hungarian-Turkish Language Relationship

In this essay the author provides a detailed analysis of the origin of the Hungarian language based on the Turkish dictionary of Mahmud al-Kāšyarī. The results are in full accordance with the previous field research done by her, namely that the Hungarian language is a descendant of the Schythian-Hunic language, like the Turkish ones.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Mellár Mihály : A lemnoszi sírkő felirata

A kép és facsimile Michael Lahamas, a [Lemnian language](http://www.mlahamanas.de/Greeks/LX/LemnianLanguage.html)¹ című honlapjáról való.

A sírkő feliratát a szakirodalom a “lemnoszi nyelv” emlékeként tartja számon. Szerintem, enyhe túlzás nyelvnek nevezni az 1885-ben Lemnos szigetén, Kaminia közelében talált, i.e. VI. századból való domborműves sírfeliraton és még egy-néhány töredéken található írást.

A lemnoszi domborműves sírkő

A fenti honlapon olvashatjuk a következőket: “A domborműves sírkövet egy kaminiai templom falába építve találták és az athénei Nemzeti Múzeumban őrzik. A VI. századi időzítés azon a tényen alapszik, hogy az athénei Miltiádesz Lemnoszt i.e. 510-ben foglalta el és hellenizálta. A sekély dombormű egy sisakos ember mellszobra és a feliratot a nyugati (“Chalcidi”) görög alfabétához hasonló alfabétával írták. A felirat kétirányú (Boustrophedon) írásmóddal íródott, átírták ugyan de lefordítani nem sikerült, amíg az

¹ <http://www.mlahamanas.de/Greeks/LX/LemnianLanguage.html>

etruszkhoz való hasonlításon alapuló komoly nyelvészeti elemzés, kombinálva az etruszk saját fordításának áttöréseivel, gyümölcsözni nem kezdett.

A felirat 198 írásjelből áll 33-40 szóban elosztva, a szóelválasztást néha egy, kettő, vagy három pont jelöli. A szöveg három részből áll, kettő függőlegesen írva, egy pedig vízszintesen. Érthető az *avis sialchvis* kifejezés ("hatvan éves" a B.3-on) mivel emlékeztet az etruszk *avils maxs šealχisc* kifejezésre ("és hatvan-öt éves").²

Az etruszkhoz való hasonlítás megalapozott, de a megfejtés rossz úton halad, mivel a kutatók az etruszk nyelvet nem ismerik, pontosabban félreismerik. A sok munka és időbefektetés láttán az ember elcsodálkozik, miért állnak itt meg a kutatók, és próbálják az ismeretlent megoldani az alig ismerttel. Mario Alinei professzor bebizonyította, hogy az etruszk "una forma arcaica di ungherese", akkor miért nem a jól ismert, vagy legalább is jól dokumentált és élő magyar nyelvvel kísérel meg a lemoszói (és más rokon) szövegek megoldását? Aki nem fogadja el M. Alinei állítását, az megmutathatná a lemoszói nyelv példáján a professzor tévedését. Mindenképpen kísérletük gyümölcsöző lenne, akkor mégis miért választják a nehezebb útát?

"Herodotosz, az ógörög történész utal Lemnosz görögök előtti népességére mint Πελασγοι 'Pelasgoi' – pelasgokra. Noha Herodotosz valószínűleg helytelenül egy kalap alá vett két különböző nem görög népet. Más szerzők szerint, mint Thucydidesz, Lemnosz görög előtti lakosságát Τυρσηνοι 'Tyrsenoi' (másképpen, Tyrrhenoi) néven nevezték."³ A lényeg a nyelvük lenne, amiről az írásuk tanuskodik.

Az írásrendszer

A felirat az etruszk nyelvű és az öregebb phrygiai feliratok írására használt alfabétához hasonlatos, az euboei írásból fejlődött ki (Nyugati görög alfabéta, Kis-Ázsiai alfabéták).

Az írás keletkezésének idejét a használt alfabéta alapján határozták meg, melyet a betolakodó, hellenizáló görögök hoztak magukkal. Ennek alapján, az ember csak az elnyomók nyelvének hangtanáról vonhat le következtetéseket, a lemoszói nyelv ismerete nélkül nem tudhatja meg, hogy ez az alfabéta milyen jól szolgálja a nyelvet. Feltételezem senki sem vonja kétségbe, hogy az írásrendszer szolgálja a nyelvet és nem fordítva. Az ember nem vonhat le értékes következtetéseket a nyelvről egy attól idegen írásrendszer alapján, különösen nem, ha azt az írásrendszert úgy erőszakolták rá a népre. Mondjuk, hogyan tudna egy nyelvész 3012-ben bármi biztosat megállapítani a csallóközi magyar nyelvről egy fenmaradó szövegből, amikor a XXI. századi EU-ban az elnyomó Szlovák kormány törvénybe foglalja, hogy ez a kisebbség hogyan írja és hogyan nevezze a dolgokat. (Csallóköz a Duna völgyének egy olyan szigete mint Lemnosz az Égei-tengernek, az elnyomó más, de a módszerek egy iottányit sem változtak az elmúlt 3-4 ezer év alatt). Ez a történelmi helyzet része a szöveggörnyezetnek, az embernek ezt szemelőtt kell tartani amikor következtetéseket von le a nyelvről.

² The stela was found built into a church wall in Kaminia and is now at the National Museum, Athens. The 6th-century date is based on the fact that in 510 BC the Athenian Miltiades invaded Lemnos and Hellenized it. The stela bears a low-relief bust of a helmeted man and is inscribed in an alphabet similar to the western ("Chalcidian") Greek alphabet. The inscription is in Boustrophedon style, and has been transliterated but had not been successfully translated until serious linguistic analysis based on comparisons with Etruscan, combined with breakthroughs in Etruscan's own translation started to yield fruit.

The inscription consists of 198 characters forming 33 to 40 words, word separation sometimes indicated with one to three dots. The text consists of three parts, two written vertically and one horizontally. Comprehensible is the phrase *avis sialchvis* ("aged sixty", B.3), reminiscent of Etruscan *avils maxs šealχisc* ("and aged sixty-five").

³ The ancient Greek historian Herodotus referred to the pre-Greek population of Lemnos as the Πελασγοι 'Pelasgoi' (see Pelasgian). However, Herodotus may well have incorrectly lumped two distinct non-Greek peoples together. According to other authors like Thucydides, the pre-Greek population of Lemnos were called Τυρσηνοι 'Tyrsenoi' (alternatively, Tyrrhenoi).

A sírkövön használt írásjelek és szabályok

Α	Β	Γ	Ε	Ζ	Θ	Ι	Κ	Μ	Ν	Ο	Ρ	Σ	Τ	Φ	Χ	Ψ	Lemnoszi jelkészlet
A	B	Γ	E	Z	Θ	I	K	M	N	O	P	Σ	T	Φ	X	Ψ	Görög nagybetűk
α	β	γ	ε	ζ	θ	ι	κ	μ	ν	ο	ρ	ς	τ	φ	χ	ψ	Görög kisbetűk
a	v	l	e	s	θ	i	k	m	n	u	r	š	t	φ	h	χ	Nemzetközi átírás
A	V	G	E	Z	T	I/Ú	K	M	N	O/Ó	R	S	T	P	H	GY	Magyar átírás
Á	B		É	SZ		L			NY	U/Ú		SZ		F			

A szövegben a 't' hangot két betű jelöli, talán mert a θ = t mint szózáró mássalhangzó kiejtve t^h-nak hangzik. Az 'sz' hangnak is két jele van, de ennek az okára nem jöttem rá. Hacsak nem az irlók etimologizálásáról van szó. Csak a viszi igében használja a ζ-t 'sz'-ként, talán víz-ből eredeztetve a szót, a 'viszi a víz' szópárosítás alapján. Az 'i'/'ü' és az 'l' azonosalakúságára sincs magyarázatom, de megfigyelhető, hogy az l jel hangértéke magánhangzó előtt mindig 'l'.

A szöveg, a székely-magyar rovás írásszabályaiból jól ismert, ugratásos módszert alkalmazza, vagyis nem minden magánhangzót ír ki. A magyar nyelvre oly jellemző magánhangzó harmónia feleslegessé teszi, hogy az olyan magánhangzókat is kiírjuk amelyek egyértelműen és félreérthetetlenül esedékesek.

A pontozás minden esetben szóközt jelöl, de nem minden szóköz van jelölve.

Az olvasás megkönnyítése végett, a jobbról balra vésett szavak az alábbi táblázatba tükrözve kerültek be, így a második és harmadik oszlop betűi azonos irányba haladnak. Remélem ez nem okoz gondot a facsimileben való esetleges visszakeresésük alkalmával.

A1a		HÚGA LESi	húga lesi
A1b		NAP ÓTa	nap(ok) óta
A1c		SZóLÁSI	
A2a		MARÁS	marcangolás
A2b		MÁVa'	mai nappal
A3a		ZáLAG-üGYéVE' IS	zálog-ügyével is
A3b		AVVa' IS	avval is
A4a		E'VISZi TÚ'	elviszi túl – a másvilágra
A4b		SZER UNAIT	szer: szeretett rövidítve vagy a szer tagja, rendi (lásd ang. Sir), Unai - tárgyasítva
A5		SZÍVVAL	szívvel
A6a		AKi ÉRi	ami érinti
A6b		TÁVÁRa SZÓLÓ	távozására (halálára) szóló
A7a		VÁNYAGA ZáLAG	vanyiga: nyomorult, hitvány
A7b		SZER UNAI'	szer Unai(nak a)
A7c		MURINYÁIG	murnyáig: morzsalékaig

B1a		HÚGA LESI	
B1b		POKoL A' ZáLAG, E	
B1c		SZER UNAIT	
B1d		E'VISZİ TÚ'	elviszi túlra – a másvilágra
B1e		TUBA/TUVA E RÚNA/RÓNA	tuba/tuva: galamb (ang. dove!), átv. ért: turbékolás; rúna/róna: írás (lám-lám ki-kitől vette át a szót és vele együtt az írást!)*
B2a		[Í]ROM	az első írásjel hiányzik
B2b		HARAGLÓ	haragvó
B2c		SZÍVVAL	szívvel
B2d		ÉRTE SZÓLÓ	
B2e		ARAI	itt: testvéri (Molnár Albert után)
B2f		TÚZ	
B2g		FOKa E	
B3a		SZÍVVAL	
B3b		AVVa' IS	
B3c		ZáLAG üGYéVe' IS	
B3d		MARÁS Má'	marcangolás már
B3e		AVVa' IS	
B3f		A' OMAL	az omol/omlik

HÚGA LESi, NAP ÓTa SZóLÁSI MARÁS, MÁVa' ZáLAG-üGYéVe' IS, AVVa' IS E'VISZİ TÚ'
SZER UNAIT; SZÍVVAL AKi ÉRi, TÁVÁRa SZÓLÓ VÁNYAGA ZáLAG, SZER UNAI'
MURINYÁIG.

HÚGA LESI, POKoL A' ZáLAG, E' SZER UNAIT E'VISZİ TÚ'. TUBA E RÚNA, [Í]ROM
HARAGLÓ SZÍVVAL. ÉRTE SZÓLÓ ARAI TÚZ FOKa E SZÍVVAL, AVVa' IS, ZáLAG üGYéVe' IS,
MARÁS Má' AVVa' IS, A' OMAL.

*Húga lesi, nap(ok) óta szólási marás, mával zálog-ügyével is, avval is elviszi túl(ra) szer Unait; szívvel
ami éri, távozására szóló ványaga zálog, szer Unai(nak a) murnyáig.*

*Húga lesi, pokol az (a) zálog, ez szer Unait elviszi túl(ra). Tuba e rúna, [í]rom haragló szívvel. Érte szóló
arai tűz foka e szívvel, avval is, zálog-ügyével is, marás már avval is, az omol.*

Egy eléggé szokatlan sírfelirat, azonban megoldása mind az etimológiai, mind a belső összefüggésekre
támaszkodó módszernek eleget tesz. A mondatszerkesztés korszerű. A szöveg érthető, ésszerű, helynek és
időnek megfelelő.

A lemoszi sírkő nyelve pontosan ugyanaz mint a minószi és ciprusi szövegeké és ugyanabba a közel
2000 éves időtartamba esik, melynek utolsó felirata az i.e. IV. századi Amathusból maradt ránk.

* RÓNA, (1), mn. tt. róná-t. 1) A székelyeknél jelent ösvényt, vagy utat; Csokonainál is eléjőn: „Sűrű rekettye közt vezet egy róna bé.” 2)
Baranyában am. kerékvágás. 3) Szélesb ért. sík, lapályos, egyenes fölszínű. Róna föld, vidék. ... Véleményünk szerint e szónak gyöke lehet
a magyar ró is, sőt a székely és baranyai értelem szerint a róna nem más mint rovott út, mivel az ösvény és kerékvágás rovatékhöz vagyis
bevágott vonalhoz hasonló. (Hát a francia rue hol vehette magát? melynek egyik értelme a Regnier szótárában: ausgehauene,
strassenähnliche Lücke) CzF

A lemnoszi sztélét többen és több nyelven mély meggyőződéssel tolmácsolják, ezek többsége a világhálón is elérhető, miért higgyek éppen ennek? Hit kérdésében nem vagyok illetékes, de akit a szöveg valóban érdekel, annak ajánlom az alkalmazott módszerek összevetését. Az itt közölt olvasathoz a betűk és a nekik megfelelő hangértékek pontosan meghatározottak, a meghatározások alapján kiolvasott szöveg minden belemagyarázás nélkül értelmes; kissé szokatlan ugyan, mégis beleillik a szövegkörnyezetbe.

De hogyan kerülnek magyarok az ie. VI. századi Lemnoszra? Úgy, hogy ott születtek, csakúgy mint elődeik párezer évre visszamenőleg és a sztéle rovásának pillanatáig még nem sikerült sem kiirtani, sem beolvasztani őket. Lemnosz a civilizációt teremtő, magyarul beszélő, Kárpátia-Egyiptom-Mesopotámia alkotta bűvös háromszög egy szigete.

Tudom, ez olyan állítás melytől még a magyarkodó(!) értelmiségiek is prűszkölni kezdenek mint a bika a piros posztó láttán. **“Nem győzött meg – mondta az egyik. – Ha a képirások között magyarul is érthető szövegek vannak, az annak köszönhető, hogy a magyar nyelv szavainak, szógyökeinek tekintélyes hányada gyermekszó, vagy hang- és mozdulat utánzó szó (etimon).”** Akadémikusunk, úgy látszik, a vita hevében elfelejtette, hogy ő is főleg ezen a *gyermeteg* magyar nyelven publikál, vagy tévednék? Csak úgy tűnik, hogy magyarul írt mivelhogy a magyarban olyan sok az etimon, így az idegen nyelven, idegen szívvvel írott szövegek könnyen magyarnak tűnhetnek!

Miért gondolom, hogy a **Γ** írásjelet ‘g’ mint gugol-nak kell olvasni? – kérdezi egy másik. Mondhatnám, azért mert a jel egy *gamó*, gamós bot vonalas rajza, vagy mert hasonlít a görög **Γ** betűre, az igazság azonban az, hogy ezzel a hangértékkel kapok értelmes olvasatot és ez az érv minden más érvelésnél fontosabb. Had mutassam ezt be egy példán: a magyar helyesírás szemszögeiből semmi jelentősége sincs annak, hogy a ‘C’ betűt az oroszok ‘sz’-nek, az angolok pedig többféleképpen is ejtik, kivéve úgy ahogy mink. Ismeretlen szövegek megfejtésénél az írásjelek hasonlósága egy ismert jelkészlethez nagy segítség, de csak az első értelmes szavak megfejtéséig. Utána sokkal fontosabb az a feltevés, hogy az írás összefüggő, értelmes, a szövegkörnyezetbe illő szöveget tartalmaz és ezt a feltevést követve kell finomítani szóról szóra az írásrendszerrel alkotott kezdeti feltevésünket. Ezért lényeges, hogy a szöveg elég hosszú legyen az alkalmazott írásrendszer kiismeréséhez. Az alkalmazott módszer helyességét egy új lelet is alátámaszthatja és itt a szerencse mellénk állt. Nemrég megtalálták az ókori Efestia szentély oltárának az alapját, melyre egy 26 betűből álló, két soros, kétirányú sorvezetésű (boustrophedon) szöveget vésték a fent bemutatott betűkkel. A leletről facsimile rajzot nem találtam, de a mellékelt képről ítélve, a nemzetközi átírat (**hkaonosi : heloke soromš : aslaš**) elége megbízhatónak tűnik, csak az s és š betűket kellett felcserélni (R. Wallace honlapja erre figyelmeztet is) és az l-t átírní gamónak (Γ-nak), vagyis g-nek.

Felső 1	<i>hkaonoši</i>	HuKa uTA’ UNOSuL	huka/kuka (néma) utal azaz helyre igazít, kioktat; unos untalanul!
Felső 2	<i>hegoke</i>	HEG OKa E	(lelki) sérelem oka
Alsó 1	<i>šoroms</i>	SZÓ ROMoZó	romboló, rom-okozó
Alsó 2	<i>ašgas</i>	ASZaG AZ	szemét, holmi aszott gyimgyom

HuKa uTA’ UNOSuL: HEG OKa E SZÓ, ROMoZó ASZaG AZ.

Huka/kuka utal unosul: heg oka e szó, romozó aszag az.

Sajnos, a sérelmet okozó szó hiányzik a leletről, valószínűleg a talapzatról hiányzó felső részen volt látható.

Különös véletlen(?) folytán mostanában hárman is kifogásolták olvasataim tartalmát, nem a módszerét, hanem az olvasat szövegét. Miért írna le valaki ilyeneket? – kérdezik. Kérdésük összecseng a megfejtéssel kísérletezők gondolatmenetével. A kérdezők valamilyen sablonos, a maiakhoz hasonló, semmitmondó sírfeliratot várnak el, a ‘megfejtők’ pedig ilyeneket vélnek látni is. Ehelyett két nagyon is személyre szabott, egyedi és eredeti felirat-sziporkát látunk.

Az egyik ‘megfejtő’ azon töri a fejét, hogy milyen titulus rejlik a H_K betűcsoportban, mivel előregyártott képletében ott

titulusnak kell lenni. Nem az van. A huka/kuka állapotjelző, mely amellet, hogy jellemzi a halottat (ha egy urna talpazatáról van szó), bevezet egy nagyon frappáns mondanivalót is. Ez a szöveg messze felette áll minden olyan sablonnak amibe a ‘megfejtők’ be akarják préselni.

Néhány érdekes kapcsolódó (angol nyelvű) oldal:

Michael Lahamas, [Lemnian language](http://www.mlahanas.de/Greeks/LX/LemnianLanguage.html) — <http://www.mlahanas.de/Greeks/LX/LemnianLanguage.html>

R. Wallace, [Rasenna blog](http://blogs.umass.edu/rwallace/) — <http://blogs.umass.edu/rwallace/>

Ray Brown, [Lemnian](http://www.carolandray.plus.com/Eteocretan/Lemnian.html) — <http://www.carolandray.plus.com/Eteocretan/Lemnian.html>

MELLÁR, Mihály: The Script on the Lemnos Stela

This writing is a next in the series commenced in the 2012/2 issue. In this the author examines the script of the Lemnos Stela.

~ ~ ~ ~ ~

TÖRTÉNELEM

Bencze Mihály : A pallagkultúra és a Barcaság

A világ számtalan helyén találkozunk a mezőgazdasági teraszokkal. Dél-Amerika különlegessége a Machu Picchu, azaz Öreg-hegy, amely 2500 m magasan helyezkedik el, ez volt az ősi inka birodalom végvára és szentélye, itt maga a Napisten, Vízisten és a Föld anyáisten lakozott. Az inkák itt mutatták be rituális áldozataikat – utoljára félévezreddel ez előtt. A Machu Picchu mezőgazdasági területén a tevékenységek, mesterségesen kialakított teraszokon folytak. Cuzco-ból az inkák szent völgyébe visz az út. Ez a hely teli van romokkal, a két legjelentősebb Pisac és Ollantaytambo, tipikus inka település mindkettő. A magaslatokon erődök és templomok romjai, mellettük mezőgazdasági teraszok. A Fülöp-szigeteki Kordillerák rizsteraszai a világ egyik legfontosabb alapterménye, a rizs termelésének szentelt, kulturális tájak. A teraszok több évezredre visszatekintő hagyományos technológiákat és alakzatokat őriznek. A vidék az ember és a varázslatos szépségű természetes környezet közötti harmóniát szemlélteti, továbbá a hegyvidéki környezetben a természetes erőforrások körültekintő felhasználására épülő, fenntartható gazdálkodó rendszereket mutat be. A Fülöp-szigetek teraszai magasabb fekvésűk (700-1500 m tengerszint feletti magasság) és meredekebb lejtőik miatt térnek el a kontinensen találhatóktól. A magaslati termesztés egy különleges fagyűrő mellmagasságig növekedő rizsfajra alapul, mely 1500 méterig terem, e magasság fölött zöldségeket termesztnek. A rizsteraszok központja Banaue, ezt a kis várost kb. 20 ezer kilométer hosszan veszik körbe a rizsteraszok, ezzel a világ legnagyobb és legrégebbi mezőgazdasági rendszere. Japánban az ország területének alig több mint egy tizede művelhető, ezért a teraszos földművelés vált jelentőssé. A rendelkezésre álló termőterület arányában Japán büszkélkedhet a legmagasabb termés hozammal, a japán termelők pedig a lakosság csaknem felét képesek ellátni hazai termékekkel a kevesebb mint 37 000 km² megművelt földről. Kínában számtalan mezőgazdasági terasz ismert, ezek közül az egyik különleges a guangxi longsheng hátgerinc rizs terasza. Hasonlóan számtalan agroterasz található Koreában, Vietnámban, Indiában és más ázsiai országban is.

Erdélyben megszgye ősi megnevezés mellett, a mezőgazdasági teraszokat a Gyergyó-medencében pallag névvel illetik. Czimbalmas Tivadar, e táj szülöttjeként tanulmányozhatta az erdélyi pallagok világát, és így az ember által épített történelmi táj, a pallagkultúra elmélet megteremtője lett. Ő tanulmányát *Az őshaza* általa forgalmazott csodálatos filmben tárja minden érdeklődő elé (<http://www.youtube.com/watch?v=TCczTonLh-U&feature=youtu.be>). Az erdélyi pallagok legalább 35.000 évesek, és a Teremtő Ősten áldásával az energiakapukon érkező Nap fia építették, azaz a székelyek. A bala sumér nyelven étkezést, a pala hun nyelven szintén étkezést jelent, amik a pallaghoz kapcsolódnak. Az egyik csángó ősmonda szerint a tengerek idején az óriások ruhájukat a barcaszentpéteri dombokon szárították. Ide tartozott a hun mitológia Gal nevű óriása. Az óriások ruhaszárítása összefügg a pallagokkal, hisz ezeken szárították, akár csak a hétfalusi halmokon. Ezzel kapcsolatos a Hétfaluhoz tartozó Paltin hegy (étkező hegy, ebédidő, a név Baltin változata is ismert), a palin hun nyelven étkezni, falni jelentéssel bír, ugyanezt sumérul a bala szó fejezi ki, ami még élő családnév is. A Paltin (1890 m) a monda szerint a Tóth Pál nevű óriás hegye. A pallagokat három kategóriába sorolhatjuk. Az első kategóriában az 1200 m fölötti pallagok tartoznak, egyben ezek a legöregebbek. Ebből az időszakból kevés ember által alkotott mű maradt fenn, de a pallagok mindent túléltek, a ma is aktív energiájuknak köszönhetően. Ebben az időben a Kárpát-medence nagy részét még tenger borította. Érdekes, hogy a pallagok fekvése szerint kimutatható, hogy a Kárpát-medence keletről nem, de délről, és dél-nyugatról védekezett. A Cenk és Fellegvár is Brassó pallag eredetére is utal. Barcaságon a Lovak havasa, Csukás, Nagy-kő-havas, Bucsecs, kőbábjai, kőszentélyei ebben a korban keletkeztek. Akkor az átjárók és a szakrális építkezések a gerinceken voltak, a völgy a hivatlan vendég helye volt. Energetikai mérések igazolták, hogy a pallagok különleges energiái gyógyhatásúak, sok helyen a nem túl mély termőtalaj alatt mészkő, andezit, csillámpala helyezkedik el. Építésük után megszentelték, az áldás annyira hatott, hogy még ma is aktívak az energiák. Két pallag közt helyezkedik el a 45 fokos semleges zóna, a pallag fokától a varázspálca körbeírja a téglalapot, betartva a Bolyai-féle térelmélet és geofizika szabályait. A pallagok hossza 1-30 m, de fél km-es is előfordul, szélessége általában 7 m körül mozog, de van 1-30 m körüli is. Érdekes, hogy a vadállatok szívesen pihennek a pallagokon, itt viselkedésük ösztönös, ellenben a pallagok fókán a fák rendellenesen nőnek. Gyerekkorunkban a Fás-halom pallagára építettük a kalibánkat, télen a Kuti-halom és a Peltán-halom pallagain síztünk. Ezeken a helyeken soha nem veszekedtünk, a 20-30 fős gyerekcsapat egészséges volt, többnyire mezítláb szerettünk a pallagon sétálni, csodálatos virágok, illatos szamócák, zamatos málnák és szedrek igazolták a jó energiákat. A pallagok semleges zónájában ropogós csipkebogyó termett, és késő őszire a kőény is ehető volt. Ismertek az egymásra merőlegesen épített pallagok is, ami a modern matematika lefedési problémáival megközelíthető. Két pallag közti 45 fokos semleges zónát, parlagnak is nevezték. Ezt a helyet kedvelte az egyre értékesebb parlagnál. A Barcaság ezen kategóriájának megfelelő pallagai beerdősödtek, a Brassó körüli hegyek, Garcsin- és a Tatrang völgye, Tatrang, Zajzon és Pürkerec magaslatai, Csukás, Bodzai havasok lejtői, már nehezen mérhetők be. A pallagkultúra is igazolja azt, hogy a barcasági csángóság a székelység előcsapata volt, ők védtek Dél-Erdélyt, és a Havasalföldre benyúló egykori Székely vármegyét (Secuieni). A Dilj és Krndija hegységektől keletre, délkeletre, Szlavónia

síkvidéki területein jó néhány nagyobb vár volt megtalálható. Ha a fent említett hegységektől keletre indulunk el, akkor a Garcsin (Garčin) települést találjuk, melynek közelében egy Gardun-nak nevezett domb tetején, egy hasonló nevű ősi falut találhatunk. Hisszük, hogy itt egy vár állott, még abban az időben, mielőtt a horvátok erre a vidékre érkeztek volna. Állítólag a romjait még 1698-ban is meglehetett különböztetni. Mivelhogy ezen a területen még nem volt rendszeres ásás, így Garcsin (Gardun) váráról semmi biztosat sem lehet mondani. Ám azt tudjuk, hogy a diakóvári püspök, miután Bosznia elesett, ezen a helyen egy kisebb várat emeltetett. Miután Garcsin már 1536-ban a törökök kezére esett, lehetséges, hogy a már említett 1698-as esztendőben, ennek a püspöki várnak a romjait láthatták, így az ősi Gardun vár, ha egyáltalán létezett, már sokkal korábban tönkrement. Ezen a vidéken is érdemes lenne a pallag kultúra felkutatása, hisz a két Garcsin az avarok-hunok vonalán nagyon messzi történelmi időkbe kalauzol.

A Tászkotető (800-1300 m) vízvázalasztó a Gyergyó és a Kelemen havasok között, és itt maradtak meg a rovásírásunk megalitkori emlékei. A Tászkotetőn tanította Isten a székelyeket a pallag építésére, ők hatalmas földtömeget mozgattak meg, a mai napig számunkra ismeretlen eljárással. Innen vitték őseink Ázsiába és Dél-Amerikába a pallagkultúrát. A centrális pallagok egyben szakrális helyek, fénykapuk ég és föld között. A 2000-ben elvégzett Semino-féle, genetikai vizsgálatsorozat, Y-kromoszómás kutatási eredményei szerint: a magyar férfiak 60 %-a az EU-19-es - őskőkorszakbeli - ősapa leszármazottja, a magyar férfiak további 13,3 %-a az EU-18, 11 %-a pedig az EU-7, 4. 8,9 %-a az EU-4 ősapa utóda. Mindez azt jelenti, hogy a jelenlegi magyar férfiak 93,3 %-a négy ősapától ered, és 73,3 %-a már az őskőkorszakban a Kárpát-medencében élt férfiak utódja. 2000-ben, a világ egyik legszínvonalasabb folyóiratában, az USA-ban megjelenő Science-ben, Semino és 16 genetikus munkatársa közös közleményt tettek közzé, mely szerint a magyar nép ősei a napjainktól számított 40-35 ezer évvel ezelőtt Európában elsőnek megjelent európid őstelepeselek között voltak.

A második kategóriába a 800-1200 m közötti pallagok tartoznak. Ebben az időszakban apadt a tenger szintje, de alattuk még bő vizet, és tavak voltak. Ide tartozik a kalotaszegi Feketető, az Orfalu községben lévő Fekete-láp stb. Barcaságra visszatérve, ebből a korszakból való a Csernátfalú és Türkös határát képező Tóvölgye pataka megnevezés, mely a falun alól Rajna pataka nevet kapta, s a Halmoknál egyesül a Hétfalu minden vizeit elvezető Dirbával, valamint ebbe szakad a falu derekán lefutó Cserna (Csernát) patak is. Ezt a folyamatot a (Barca) Szent Péter Lempes hegysége zárja. Ide tartoznak az alacsonyabb pallagok, a Bolnok, Hegyeshegy, Szénhegy, Valláson, Csórahely, Estere, Muszkaasztal, Bodola és Keresztvár magaslatai stb. Erőd, Tatárlaka civilizációi több mint 7500 évesek, itt található az emberiség első írása, persze mindenik környékén pallagok is találhatók. Ebben a korszakban telítődik a Kárpát-medence és a lakosság egy része elindul a világ számos irányába, főként a Folyamközbe, Tarim-medencébe, és délre is. Sokan elfelejtették székely eredetüket, de a szkíták, trójaiak, dahák, pártusok, hunok, avarok, magyarok, jászok, kunok, besenyők mindvégig megtartották. A Pallag egyébként világszerte elterjedt magyar családnév. A következő érdekes Pallag földrajzi nevek ismertek: Pallagao (Fülöpszigetek, Isabela 16° 53' 52" N, 122° 04' 27" E), Pallegoda (Sri Lanka, 06° 28' 37" N, 080° 03' 20" E), Pallegama (Sri Lanka, 07° 54' 37" N, 080° 39' 50" E), Pallagoda (Sri Lanka, 28° 36' N, 080° 04' 06" E), Pallaga (Ghána, 10° 20' 00" N, 000° 48' 00" W), Parlagra (Magyarország, ary Hajdú-Bihar, 47° 38' 00" N, 021° 25' 00" E), Pallagpuszta (Magyarország, Szabolcs-Szatmár-Bereg, 48° 01' 00" N, 021° 37' 00" E), Pallagpuszta (Magyarország, Nógrád, 47° 57' 00" N, 019° 27' 00" E), Pallagpuszta (Magyarország, Pest 47° 44' 00" N, 019° 18' 00" E), Pallagok (Magyarország, Jász-Nagykun-Szolnok, 47° 22' 00" N, 020° 06' 00" E), Pallagdülő (Magyarország, Hajdú-Bihar, 47° 21' 00" N, 021° 17' 00" E), Pallag (Magyarország, Debrecen 47° 36' 00" N, 021° 40' 00" E), Pallag (Magyarország, Hajdú-Bihar, 47° 41' 00" N, 021° 40' 00" E), Pallagua (Peru, Tacna, 17° 44' 37" S, 070° 02' 21" W), Pallagorio (Olaszország, Calabria, 39° 18' 00" N, 016° 54' 00" E), Pallagua (Cerro, Peru, Tacna, 17° 42' 55" S, 070° 03' 08" W), Pállagrundet (Svédország, Skåne Län, 55° 55' 00" N, 014° 27' 00" E), Pallagol (팔라곶, Dél-Korea, Kyönggi-do, 37° 04' 31" N, 126° 46' 20" E), Pallagao (Fülöpszigetek, Cagayan, 17° 59' 02" N, 121° 56' 01" E).

A harmadik kategóriába a 800 m alatti pallagok tartoznak, ebben a korban történt meg a tenger végleges eltűnése. Ezek a pallagok a legfiatalabbak, legteljesebbek és legkiforrottabbak, az utolsó történések időszakáról beszélnek, amikor székely őseink leköltöztek a völgyekbe. A Barcaság lecsapolása is részben ekkor történt. Ide tartoznak: Gyergyószentmiklós, Tekerőpatak (800-850 m), Csíkszentdomokos és Csíkrákos (700-750 m), Nyugati-Kárpátokban Székelyjő (750-800 m), Meregyő (800 m), Torockó Székelykő (750-800 m), és a Barcaságon Bácsfalú, Hosszúfalú, Csernátfalú-Eger, Türkös, Tatrang, Zajzon, Pürkeréc, Bodola, Keresztvár dombjai, és ami nagyon jól kivehető Szentpéter dombjai, a Peltán-halom, Nagy(Kuti)-halom, és a Fás-halom (sajnos mára benőtte a gaz, és a cserje). A pallag, agroteraszként a Barcaságon a tanorokhoz is kapcsolódik. Hétfalu mindenikének megvolt a saját tanorokja, ami falu körüli kerítésként, a faluvégi vagy a mezőre vezető kapuként, vagy irtással keletkezett telepes falvakat kísérő tipikus elnevezésként maradt meg a néphagyományban. Ezek voltak az egykori fénykapuk. Bácsfalú (Abátfalva) pallag részén egykori vár is állott, romjaira épültek a mező felőli házak. Hosszúfaluban a főtér közelében volt a tanorok, kerítéssel körülvéve, hatalmas ácsolt kapuval, s ha ma is hangoskodik valaki, azt mondják rá: „akkora szájad van, mint a tanorok kapuja”

Székelységünk egyértelműen kapcsolódik a pallagkultúrához. Gyegyószék, Csíkszék, Udvarhelyszék, Tordaszék, Aranyószék, Kalotaszék, Mezőség-Feketalak-szék, Nagyszamosvölgye, még elő, vagy részben élő székek, Visó felsőfolyás,

Izavölgye már kihalt székek, Medgyes, Berethalom, és Királyföld kitelepített székek. Ezek az egykori Magyarországhoz tartoztak, most pedig Romániához. Hernád völgye és Vág völgye részben élő, de már Poprád völgye kihalt székek Felvidéken, most Szlovákiában. Balkánhegyközi medencék kihalt székek Bulgáriában, ez az egyik magyar-bulgár testvériséget igazoló történelmi vonulat. A Kézdi, Sepsi és Orbai székek lakossága részben a Szászsebes, Medgyes, Kenyérmező kényszerrel kitelepített székelyei. A Szent István utáni vándorarisztokráciánk így bomlasztja a székely Királyföldet, amit átadnak a szászoknak.

A Szik szent átjárót jelent, tehát a székely nem más, mint a szent átjárót őrző nép. A Barcaságra betelepült székelyeket *kekó* névvel illették. Lehet, hogy az idő folyamán elveszett a *r* betű, és eredetileg *kerkó* volt. A *ker* = *kör* + *kó* = *akó* vagyis valami köralakú hely rövidítése. Ha így olvassuk össze, akkor: *kekó* = *körországi*, Napisten országából való nép. A pallag vanulathoz tartoznak a Magura (Mag Ura, Ra a fény istene) szakrális hegyek. Árvai (1390 m), Liptói (1250 m), Szepesi (1200 m) most Szlovákiában, Tarkői (1491 m), Gutini (1260 m), Nagydisznódi (1200 m), Kalotaszeg-Kékmagura (1640 m), Márgai (1502 m), Kenyérmezei (1250 m) most Romániában, és a Tátrai Magurka (1250 m) most Csehországban. Egyik se maradt Magyarországon, egykori anyaországunk szakrális egységét is feldaraboltak. Közelünkben a feketehalmi Magura (Kotla, 1290 m, innen ered a Codlea név), a Cenk-Magura (960 m), a Garcsin-völgyi Csukjon, a tatrang-völgyi Bacsó-Csukjon, a Szlojér, és a Dong-havas (Taiwan, Tibet, Korea, Vietnám vidékein is előforduló földrajzi név). Érdekes, hogy a Magura olyan mint egy lámpa, szakrális fényével lefedi az illető ősi tájat, és a Magurák összességének fénye lefedi a Kárpát-medencét. Úgy működnek, mint a morfogenetikus mezők. Akik a beépített tájakat készítették valamit nagyon tudtak. Az is érdekes, hogy nagyon sok erdélyi pallag esetén befejezetlen részek is láthatók, lehet, hogy a fénykapuk záródása miatt maradtak befejezetlenek. A precíz mérnöki munka művészettel párosult, mert nagyon kellemes látványt nyújtanak. Föltevéődik a kérdés mi lett ezzel az ősi magas kultúrával. Ők egy minket megelőző lélekcsoporthoz tartoztak, akik már legalább huszonötezer éve befejezték földi pályafutásukat, ugyanakkor megjelentek a mi lélekcsoportunk első képviselői. Ekkor még lelkileg nagyon fejletlenek voltunk hiszen a földnél primitívebb világokból érkeztünk, ki innen, ki onnan. A visszamaradottak segítettek és vezettek minket, hogy beindulhasson a mi civilizációnk, aminek most szépen a végére értünk. Ha előbbiekhöz hasonlítom magunkat, akkor mi szépen visszafejlődtünk a szellemi sötétség állapotába. Gondolhatjátok mekkora erőket vet be most a szellemvilág, hogy mentse ami még menthető és minél többünket megvilágosítva kiragadjon a sátáni erő karmaiból.

Csernátfal, a Nagy (Kuti) halom pallagai

Csernátfal, a Peltán halom pallagai

Hosszúfalu-Alszeg, a Fášalom pallagai (a bal oldalon, sajnos a gaz és a fák benőtték)

Barcaszentpéter, a Lempes pallagai

BENCZE, Mihály: The Terrace Culture and Barcaság

In this paper the author examines the historical and cultural context of the terrace culture in Transylvania, with an outlook to the other similar geographical areas in other parts of the world.

~ ~ ~ ~ ~

Z. Tóth Csaba : „Tropikus” vagy „sziderikus”? – kérdések a zodiákusról

Az asztrológia, a szellemi értelemben kitágított csillagászat, csillagbölcsség alapkérdései között felmerülhet, hogy vajon nem valami másra vonatkozik-e, másból ered-e az, amit látni vélünk az embereknek, eseményeknek az egyes zodiákus-jegyekkel való kapcsolatában? Nem a „tropikus” megszokás miatt „látunk-e bele” dolgokat az egyébként, a földtengely ferdeségéből adódó „billegés” (precesszió) miatt „sziderikusan” már rég, kb. 1800 éve eltérő Föld-kozmosz-ember kapcsolatba? Avagy fordítva: nem a mai, túlzottan „fizikai”, anyagelvű felfogásunkat vetítjük-e rá „sziderikusan” a régi bölcsségkincs maradványaira is? Meg kell vallani, hogy elég sok mindennel vagyunk így manapság, amikor olyannyira eloldódott, lezuhant az ember a valódi megismeréstől, a valóságtól, hogy még a gyakorlat is majdnem teljesen absztrakttá, mechanikussá, szokásszerűvé vált, s a lelki realitásokat, a jelen fejlődési állapotokat nem, vagy alig követi, s legtöbbször csak specializáltan, ki fej-emberként, ki érzés-, meg akarat-emberként. A vágyainkat, megszokott elképzeléseinket vetítjük rá a valóságra, melyet így nem látunk tisztán, se „odakint”, se „idebent”. Innen kell újra a valós megismerések felé lépnünk, világos, önálló, előítéletmentes tudattal, belső magatartással a teljes valóságot keresve, amely nem csak „fizikai”, hanem igazságból és szeretetből, szellemből és életből szövődik.

Ami a tropikus-sziderikus vitát, vagy inkább megközelítési lehetőségeket illeti, a legutóbbi időkig magam is csak tudtam a precesszióról, a 2160 éves nagy kultúrkorszakokról, miközben a tropikus Swiss Ephemeriseket használtam, ha számításokat készítettem, inkább csak a magam öröme. Sokáig bizonytalan volt az is, hogy mennyire vagyunk még a Halak-korszakban, vagy már a Vízöntőben, és ebben az egyik nagy tekintély, Rudolf Steiner sem igazított el, mert ő nem annyira fizikailag, „sziderikusan” vagy „tropikusan” gondolkodott, hanem ezoterikusan. Olykor 1415-től, másutt a 19. századtól számította a Halak-korszakot, holott ma már tudjuk, hogy csillagászatilag a precessziós tavaszpont AD 220 körül ment át a Halakba, és innen számítjuk a Halak-korszakot (jelenleg 24 fok 53 percet kell levonni a tropikus adatokból, hogy megkapjuk a „reális” planéta-zodiákus helyzeti adatokat; a tavaszpont ma a Halak 5 fokánál jár; v.ö. Függ. II., Steiner a zodiákusról, R.S.W. Bobbette). Azután Steiner az Apokalypsisről szóló előadássorozatának 3. előadásában beszél pl. a Föld-fejlődés „Mars és Merkúr” szakaszáról, „sűrűsödési és illósodási” fázisáról, amit inkább „alkímiailag” érthetett, s a Föld-fejlődés „Nap-, Hold-”, stb. megtestesüléseiről szóló közlései sem egészen csillagászatilag, planetárisan értendők. Steiner azt is hozzáteszi itt, hogy régen, ezoterikusan a Merkurt tekintették hajnalcsillagnak, nem is a Vénuszt; tehát *az ezoterikus megismerés is átszínezheti, átirhatja a korrekt, fizikai megfigyeléseket* (ld. még Függelék I., ábrával)

Jómagam 2012. márc. 6-án találkoztam először Robert Powell írásaival az *astrogeographia*-oldalon, és örömmel láttam, hogy az antropolófiával is úgy tűnik mélyebben foglalkozik, s azt is fölveti, hogy illene végre fölnézni az égre, hogy ’ is állnak ott a dolgok ténylegesen, s bizony a zodiákust, a tavaszpont, planéták helyzetét „sziderikusan”, a valós állásoknak megfelelően kell tekintenünk. Jómagam Powellnek köszönhetem, hogy felhívta a figyelmem a sziderikus számításokra, és mindjárt bele is kalkuláltam az adott kutatásaimba, a *Jupiter-Szaturnusz nagy konjunkciókkal*, ezek történelmi távlataival kapcsolatban. Először tropikusan, majd sziderikusan tekintettem át alaposan a Jupiter-Szaturnusz konjunkciókat ez év jan.-febr., aztán márc.-ápr.-ban egy cikkemben, Jézus születésétől a harmadik évezred elejéig (*A Jupiter és a Szaturnusz planéták uralmi együttállásai a magyar és a világ történelmében*, táblázattal, függelékekkel, grafikonokkal). Ezt az írásom először két, számomra ismeretlen tropikus asztrológus inspirálta, Richard Nolle és Mark Lerner, akiknek szövegeit 2008 március elején töltöttem le, de csak mostanában, a pénzügyi világválság miatt vettem elő újra (1998-2004-es szövegek), mivel emlékeztem, hogy a válságot tropikusan „megjósolták” (a planéták fényzögei a zodiákusban elfoglalt helyzetüktől függetlenül azonosak mind a tropikus, mind a sziderikus számításokban). R. Nolle tropikus Jupiter-Szaturnusz konjunkciós-táblázatot is közölt, amit azután átszámoltam sziderikusra, az ayanamsha (precessziós) értékeket levonva. Sajnos, *Powellnél nem találtam semmit a Jupiter-Szaturnusz együttállásokról*, holott ezek döntő jelentőségűek, már ha csak azt nézem, hogy az angyali hierarchiák között a Jupiter-szellemek az „Uraságoknak”, a Szaturnusz-szellemek pedig a „Trónoknak” felelnek meg, tehát magasan az angyalok, arkangyalok, arkhék/korszellemek stb. felett állnak, azaz indítékaikat átadják „lefelé” (ld. Pál apostol megjegyzéseit, tanítvány, Dionysius Areopagites, valamint Scotus Eriugena, vagy Aquinói Tamás műveit az angyali rendekről, v.ö. GA 136/6, a planéták és a szellemi hierarchiák kapcsolatáról).

Az eredmények tropikusan és sziderikusan is meglepőek voltak, mondhatni tökéletes tropikus párhuzamok adódtak, és ugyancsak megdöbbentően érdekes összefüggések sziderikus értelemben, a hagyomány nagy képeivel, nevezetesen az *Apokalypsis könyvével* és egyéb dolgokkal is. Ugyanis a sziderikus Jupiter-Szaturnusz együttállások 1842-2159 között, 1-2 kivétellel sorozatosan a Bak-Szüz-Bak jegyekben található, ami érdekes módon „rimel” a „napba öltözött asszony” (Szüz) és a „fenevadak” (Bak, Bika) alakjára (Apok. 12., 13.). Meg kell jegyezni, hogy Steiner szétbontja az úgy tűnik szabályos időrendben megadott leírásokat, és a „napba öltözött asszony” alakját, szimbólumát, mint apokaliptikus „pecsétet” a távoli jövőre vonatkoztatja (GA 101). Ezt követi az Apokalypsisben Szt. Mihály harca a sárkánnyal, amit Steiner a 19. század végére

helyez (innen számította a kb. 350 éves Szt. Mihály korszakot), majd ennek folytatásaként az Antikrisztus megjelenését (Apok. 13. fej.) a 20-21. századra teszi ($3 \times 666 = 1998$ alapján; a Steiner által megadott apokaliptikus „pecsétek” nem egyeznek teljesen a János Jelenések könyvében leírtakkal, s nincs kifejtve, hogy miért; mindez felhívás a további kutatásra vagy akár pontosításra, amit maga Steiner is elképzelhetőnek tartott a saját kutatásaival kapcsolatban, hiszen ő maga is tisztában volt az új eredmények lehetőségével, ld. még szerzőtől R. Steiner az „őszperzsa” korról, levél a Magyar Antropozófiai Társasághoz; egyébként a sziderikus számítások szinte évre pontosan kijelölték Steiner fellépésének idejét is 1861-1921 között; ld. még a Kaspar Hauser esetét és lehetséges összefüggését az Apokalypsis „napba öltözött asszonyának” leírásával, ennek feltételezhető 19. századi időrendjével, v.ö. T. Boardman: On the esoteric significance of Kaspar Hauser). A sziderikus számítások érvényesek tehát, de a „tropikus” asztrológiát is igazzá teszi valamilyen összefüggés, amit úgy tűnik már (és még) nem értünk elég tisztán.

Miről is van itt szó? Az asztrológia és a szellemi világszemlélet rég elhanyagolt alapjairól, alapkérdéseiről, *hogyan kapcsolódunk a kozmoszhoz*, a naprendszerünkkel és a Földdel, nemcsak fizikai, hanem ún. *éteri, asztrális* értelemben, a magasabb, angyali hierarchiák hogyan vesznek részt, hogyan kapcsolódnak ehhez az egész csodálatos összefüggésrendszerhez, körtáncokhoz, ami az Élet, a Nagy és Kis Valóság, mikro- és makrokozmosz együtt, fent és lent, kint és bent (ld. ábra a tanulmány végén, és a régi analógia-tan, mely mindennek meghatározta a lérendjét, szerves összetartozását, az ásványoktól, a növényeken, színeken, állatokon, emberi szerveken át a planétaszellemekig; az analógiás, szerves szemlélet megtalálható a homeopátiás gyógyításban). Arról van szó, amit ma már (még) nem vesz komolyan az emberiség: hogyan olvashatjuk le a csillagírásból az emberi élet, történelem menetét, múltját, jövőjét, hogyan ismerhetjük meg ezáltal önmagunkat, világunkat. Azt írtam a Jupiterrel és a Szaturnusszal kapcsolatban a sziderikus dolgok respektálása mellé, hogy a tropikus asztrológiának valószínűleg az adja az érvényességét, hogy *minden tavaszi napjegyenlőség, tavaszpont, függetlenül a Nap valós, „sziderikus” helyzetétől, „Kos-jellegű”, minden őszi napjegyenlőség „Mérleg-jellegű”* és így tovább, jegyenként, vagyis mintha *évszak-jellegekről* lenne szó a zodiákussal kapcsolatban, melyben keverednek más, szellemi-érzékeletti jelenségek, folyamatok. Mintha a Nap és a planéta a „jegyekben” nem mást jelentenének, mint az *asztralizációt* (főként a naprendszerünk) és a Föld élő, *éteri* szférájának találkozásait, együvértartozását, *analógiás és közvetlen értelemben!* A földiségbe, testiségbe, lelkiségbe a teremtés által „belerejtett” éteriség és asztralizáció szimpátia vagy antipátia erővel „válaszol” a kozmikus lezajló párhuzamos történésekre, változásokra – mintha ez lenne a csillagbölcsesség alapja! A szellemtudományos világképben nem is kap helyet a zodiákusnak az állócsillagokkal való összekapcsolása, csupán a precessziós kultúrkorszakok esetében, de nincs adatunk arról, hogy régen a precesszió alapján korszakoltak volna, nagy távlatokban (v.ö. az indiai yugák négy korszakát, melyek 432 millió évig tartanak, és Platón „nagy évét”, melynek ideje változó a forrásokban, 15 ezer, 36 ezer vagy 26 ezer év). A szellemi világszemléletben csupán a planétákat azonosítják az angyali hierarchiákkal, s a „legfölső” Szaturnusz-szféra (Trónok) után nem a „zodiákus-jegyek”, hanem a Kerubok és Szeráfok következnek, a Harmónia és a Szeretet szellemei, és a „Primum Mobile”, maga Isten (ld. függelék, ábra; v.ö. az Apokalypsis számszerű adatai: az Élet *Hétpecsét*es Könyve, Isten *hét* lelke, *hét* harsona, *hét* pohár, *négy* lelkes lény, *huszonnégy* vén, és angyalok tízezrei, de a híres 12-es nem szerepel önálló, isteni entitásként, kivéve, hogy a „napbaöltözött asszony” fején 12 csillagból lévő korona, illetve a mennyei városnak 12 kapuja van, ld. uo. 21,12-21).

Powell angol nyelvű írásaival való találkozásom után sziderikus anyagokat kerestem a neten, és találtam egy figyelemreméltóbb cikket, egy *Vic DiCara* nevű, magát az indiai asztrológia alapján állónak tekintő fiatal olasz kutatótól, aki a tropikus és sziderikus zodiákus kibékítéséről ír (*Reconciliation of the Tropical and Sidereal Zodiacs*, 2012). DiCara továbbgondolta a sejtéseim, és volt néhány alapvető felvetése: így pl. nagyonis megfontolandó, hogy *mit is tartottak a régiek „állatövi, zodiákus jegyeknek”?* Vajon nem arról van-e szó, hogy amit zodiákusnak nevezünk (Kos, Bika, Ikrek stb.), az lényegében a Nap-út, a Nap-Föld viszony régi, tisztánlátó észlelése, *asztrális-éteri imaginációja* volt (mint ezt már korábban is feltételeztük, bár ezeket a zodiákus csillagképeire vonatkoztattuk), *egy metamorfózis-folyamat állomásainak szimbolikus kifejeződése?* És ebben a folyamatban az állócsillagok nem csupán egy „mértékegység”-szerepet játszanak-e, annál is inkább, mivel ezek az állócsillagok egymástól is sok száz- és ezermilliárd km-re, fényévekre lévő csillagokból állnak, melyek *csak a Földről nézve látszanak* egységes csillagképeknek? (hasonló a helyzet a planéták „együttállásaival”, bár itt közvetlenebbnek mondható a rejtett analógia-hatás). Nem arról van-e szó, hogy voltaképpen az egész „körtáncnak”, planetáris színháznak *csakis* ebben a Nap-Föld, ill. naprendszer (= tropikus, ekliptikus) viszonylatban van jelentősége? És nem arról van-e szó, hogy a földi megtestesülése felé közeledő emberi lélek ebbe a viszonyrendszerbe *öltözik bele*, ebbe az asztrális-éteri ruhába, jelmezbe, és a naprendszerünkön kívüli csillagoknak legfeljebb tér-idő jelző, „vonalzó”, „díszlet” funkciójuk van? Vagyis a sziderikus állócsillagokhoz, „zodiákushoz” mérhetjük ugyan a planéták mozgását, az *időt és teret*, és így is értelmezhető a kozmikus „nyelv”, de a földi élet számára nem lényegesebb és közvetlenebbül ható-e a „tropikus” viszonylat? Avagy egy időbeli-érzékeletti „egymásutánról”, *egymásba helyezettségről* is beszélnünk kell (mint az orosz „matryoska babáknál”), miként a földön, a születés és halál között az emberben együtt létezik éteri és asztrális, lelki és szellemi valóság?

Mit jelent tehát a „Nap a Kosban van” kifejezés? Nem azt jelenti-e, hogy a Nap (vagy egy planéta) a „Kos-folyamatban” van, amely az *erről* elnevezett állócsillag-csoportosulás *előtt* zajlik, és nem fordítva? A zodiákus 12 jegye közül csak kettő ábrázol emberalakot, az Ikrek és a Szűz, egyikük félembert, a Nyilas, és egy tárgy, a Mérleg, a többi nyolc mind állatalak, ami az asztrális-isteni világ és a földi állatvilág bensőséges kapcsolatát fejezi ki (ld. pl. az egyiptomi állatfejű istenségeket). Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a precesszió következtében többször is nagy éghajlatváltozások zajlottak a Föld történetében, pl. 7000 éve a Szahara még virágzó hely volt, gazdag növény- és állatvilággal, hatalmas tavakkal, de mintegy 200 éven belül elsivatagosodott. A tavaszpont kb. 1800 éve „téli” jegyekbe megy át, ma a Halakban van, aztán hamarosan átmegy a Vízöntőbe, de ez nem azt jelenti, hogy a csillagok miatt változik a tavasz, nyár, ősz, tél ideje, „folyamata”. A népi csillagneveink is arra mutatnak, hogy a csillagok nagy részét, ősi pásztornéphez illően a földi, természeti körülményekről, évszakokról nevezték el, és nem fordítva (ld. Schalk Gyula: Az ősmagyarok csillagos ege, 1973, csillagásztörténet.csillagaszat.hu, vagy Wigand Ede: Öreg csillagok; a népmesékben találhatunk mélyebb, ősmítológikus elemeket). Figyelemreméltó, sőt perdöntő lehet, hogy Babilonban a „zodiákusra” eredetileg a mezőgazdasággal kapcsolatos jelképeket használtak: Mező, Eke, Bika, Napszámos, és csak a termékenységistennő, Anunitum jelent meg isteni lényként, a mai Északi Halakkal azonosíthatóan (ld. J. H. Rogers: The origins of the ancient constellations, I., The Mesopotamian traditions, Journal of British Astronomical Association, 108, 1, 1998, fig. 7., az i.e. 2800 körüli babiloni csillagképek; Babilonban egyébként az égboltot három szférára osztották, az istenek felső/északi, középső/egyenlítői, és alsó/déli „útjára”, s a mai zodiákus elődei egyaránt kerültek a három szféra valamelyikébe). Steiner egy ízben a zodiákus Halak-Szűz-Ikrek-Nyilas jegyeit „reggeli, déli, esti, éjféle folyamatoknak” is nevezte (ld. Füg. III. Kiegészítések), ill. a zodiákust a 12 érzékkel hozza kapcsolatba (GA 170).

DiCara megjegyzi, és ez már sokaknak feltűnt, hogy a zodiákus „jegyek” az égbolton legtöbbször *nem is hasonlítanak* állat- vagy egyéb alakokra, nem származhatnak a csillagok fénypontjainak összekötőgetéséből, és a kiterjedésük sem egyformán 30 fok, hanem egymásba nyúlnak, sokkal kisebbek, vagy az ekliptikától északra és délre is kiterjednek, ill. nem is 12, hanem több jegyet kellene belevenni a zodiákus-rendszerbe, több csillagkép is érintkezik a Nap és a planéták útjával (erre vannak már modern példák is, ld. Stephen Schmidt, Walter Berg 13-as és 14-es zodiákusát). Tehát az a matematikai „egzaktág”, precizitás, amit sziderikusan megkövetelünk az asztrológiában, épp a kozmikus valóságban, az égbolton nem létezik. DiCara rámutatott arra, hogy sok mindent *sziderikusan is* önkéntelenül tropikus alapon, nap-föld vonatkozásban kezelünk, ill. fordítva, pl. az indiai naksatra-rendszer, a holdállomások teljesen sziderikusak, nem a nappályához mérik őket, hanem a hold-zodiákus viszonyhoz, míg más esetekben kifejezetten tropikus elemeket találunk az indiai asztrológiában (mely egyébként azonos állatövi jegyeket használ, mint a nyugati, míg pl. a kínai zodiákus elnevezései köztudomásúlag teljesen eltérnek a nyugatitól; Babilonban luniszoláris, 17 vagy 18 jegyű zodiákust használtak, de ez viszonylag későn, i.e. 600 körül alakult ki, részben korábbi alapokon). A régiek *az ekliptikától távol eső állócsillagokat is* elnevezték, megszemélyesítették, tulajdonságokkal ruházták fel, mint pl. Orion, Kocsihajtó, Nagy Medve, Lant, stb., tehát azokat is, amelyek nincsenek kapcsolatban a Nap útjával, de ezek is részben szellemi látásból fakadtak, *innen, a földről nézve*. Érdekes etekintetben, hogy pl. a görög mítoszok *előbb* elbeszélnek egy történetet, tehát előbb van a látás, majd *azután* helyeződnek a csillagok közé az egyes szereplők, isteni, félisteni alakok, mint pl. Andromeda, Heraklész, Orion stb. mítoszaiban, bár ez lehet, hogy csak utólagos, mesei fordulat: „nézzetek csak föl az égre, ma is ott láthatók a szereplők”. Sajnos vajmi keveset tudunk arról, hogy *miért* épp az illető nevekkal, tulajdonságokkal jelölték az állócsillagokat; egy részük elnevezésébe biztosan belejátszottak földi („tropikus”) vagy tengeri navigációs szempontok is az évezredek során. DiCara végkövetkeztetése az, hogy *a tropikus és a sziderikus megközelítések egyetlen valóság két oldalát jelentik*, és meg kell még érteni, hogy ezek hogyan kapcsolódnak egymáshoz, meg kell találni a közös alapjukat, ami történeti kutatásokat is igényel, hogyan gondolkodtak, számoltak ténylegesen a mezopotámiaiak, indiaiak, perzsák, görögök, hogyan vették át egymás számításait és alakították a saját fejlődési szintjük és az aktuális kozmikus helyzet szerint (ld. még a kétféle számításról, a babiloni, egyiptomi, indiai, görög asztrológiáról a neten: Mul.Apin, Dendera zodiac, Tropical and Sidereal Zodiacs, stb.; Egyiptomban pl. mindig újratájtolták, újraépítették a templomokat az adott csillaghelyzetnek megfelelően, és Babilonban is követték a változásokat).

Számunkra, emberi lények számára *minden az emberi lélek felől* nyer értelmet, bár ez nem azt jelenti, hogy atavisztikus módon csak szubjektíve láthatjuk a dolgokat, kényünk-kedvünk szerint, hanem azt, hogy a lelki-szellemi világnak megfelelő megismerés, a *közvetlen élmény* kihagyhatatlan minden megismerési folyamatból, saját magunkat nem zárhatjuk ki a megismerésünkből. A régi felfogás is ezért volt „geocentrikus”, emberközpontú, amellet, hogy pl. a perzsa származású indiai Varahamihira már az AD 6. században leírta a *Pañcasiddhantiká*-ban: „*A föld kerek labdája, mely öt elemből áll, az űrben a csillagok szférája között van, mint egy darab vas, felfüggesztve a mágnesek között*”, tehát tisztában volt a tömegvonzás jelenségével, amit aztán a nyugat újra felfedezett, és azt hitte, hogy ő ismerte meg először, a régiek pedig mind „ostoba geocentrikusok” voltak. Tény, hogy bár a Napot rangja, fénye, életadó ereje nyomán mindig középponti, „főisteni” jelentőségűnek tartották, sokáig nem tudták, hogy a Föld kering a Nap körül és nem fordítva; talán a sziderikus asztrológusok is ugyanúgy tévednek bizonyos fokig, mint a régi geocentrikusok, amikor a zodiákust kizárólag az állócsillagokhoz akarják kapcsolni, holott itt az *éteri-asztrális életfolyamatok képeiről van szó* a Föld körzetében, közvetlen analógiák, erők, sőt

erőtartományok hatásából fakadóan. A Kos, Bika stb. nem csupán egy fizikai, csillagászati jelentést hordoz, hanem egész jelentésbokrót, analógia-hálózatot, aminek középpontjában az életjelenségek állnak, nem távoli, hidegfényű csillagok. Az állócsillagok egyoldalú fizikai, „sziderikus” kutatása révén a szellemi felé törekvő megismerési folyamat megakadhat, ahogyan megakadt, megfeneklett, elidegenült az embertől már az úrfizika is. Nem árt felnézni az égre, a csillagászati távcsőbe, de ezt össze kell kapcsolni mindenekelőtt egy filozófiailag, ismeretelméletileg megalapozott felfogással, amire a fenti kérdésfeltevésekkel utalni próbáltam.

Kialakulhat tehát bennünk, hogy az asztrológiában nem lehetünk kategorikusan „sziderikusok” vagy „tropikusok”, hanem *számolnunk kell mindkét megközelítéssel*, összevetve a kettőt, hogy egy magasabb-mélyebb megismerésben, a valóságos csillagmegfigyelésekkel együtt, *élő imaginációkká* oldjuk a megismeréseinket. Ez teremthet szerves rendet a rendkívül összetett, sokoldalú problémák között, melyekről nem elég csak spekulálni (az asztrológiában számos körülményt kell *egyszerre* látni, mérlegelni, ahogy persze mindenütt). Ezek az imaginációk, ha jól figyelünk, „felelnek” a kérdéseinkre, hitelesítik vagy elutasítják a következtetéseinket. Az antropozófiai megismerés, a figyelmünk, világos gondolkodásunk megerősítése, elmélyítése korszerű módon segítségünkre lehet (ld. Steiner a koncentrációról, ztothcsaba.hu, Asztalfiók, és szerző morálfilozófiai összefoglalása). Még sok kutatnivaló, megismernivaló, kérdeznivaló van, minden nemzedék újra felteszi a lényeges kérdéseket, és örömdetes, hogy mindig továbbléphetünk, s mindig vannak, akik a maguk szellemi kincseiből új impulzusokat, sokoldalú lendületet adhatnak ezekhez a kutatásokhoz, mint amilyen Robert Powell és mások inspiráló hozzájárulása is.

Függelék I.

1. Rudolf Steiner: Előadások a János Apokalypsisről, Nürnberg, 1908. jún. 17-30., GA 104 (részlet a 3. előadásból, az egyiptomi-káldeus kor és a csillagismeret összefüggéseiről)

„A harmadik Atlantisz utáni kultúrkorszakban, az egyiptomi-káldeus korban, az ember még közelebb került a külső, érzékleti valósághoz: ez már nem egyszerűen ellenséges hatalom számára, melyet le kell győznie. Az ősi indiai ember felnézett a csillagokra, és magában így szólt: ‘mindaz, ami ott fenn van, mindaz, amit külső tekintettel látok, csupán látszat, tévedés, máya.’ A káldeus papok tanulmányozták a csillagok pályáját és helyzetét, majd így szóltak: ‘Amikor megállapítjuk a csillagok helyzetét, és figyelemmel követjük pályájukat, egy nagy írást látunk, amiből kiolvashatjuk az isteni-szellemi lények akaratát. Mert abból ismerjük fel, mit akarnak az istenek, amit már megcselekedtek.’ A harmadik kultúrkorszak embere számára már nem máya volt a fizikai-érzékleti világ, hanem írás: ahogy az emberi írás az emberi akarat kifejeződése, úgy ami a csillagos égen látható, ami a természet erőiben megfigyelhető: mind-mind isteni írás. És az ember szeretettel közeledett a természethez, hogy földerítse titkait. Így jött létre az a bámulatos csillagismeret, amelyhez foghatót nem ismer a mai ember. Mert amit ma asztrológiának neveznek, a dolgok félreértésén alapul. A csillagírás mélységes bölcsessége nyilatkozott meg a régi káldeus papok asztrológiájában, azoknak a jelenségeknek a titka, amelyeket az ember a két szemével láthatott. Mert a jelenséget a belső, a szellemmel teli valóság megnyilatkozásának tekintették.

És mi volt a föld az egyiptomi ember számára? Itt csak a geometria feltárására kell utalnunk, hiszen az ember a tér törvényei, a geometria szabályai szerint osztotta fel a földet. Tehát ismerte már a máya törvényeit. Legelőször az ősi indiai kultúrkorszakban kezdték felszántani a földet, de a földnek a tér törvényei szerinti felosztása az egyiptomi-babiloni kultúrkorszakban kezdődött el. Törvényeket kutatott fel az ember, de még egyebet is cselekedett. Ugyanis ezt mondta magában: ‘Nem szükségtelenül hagytak hátra írást az istenek a csillagokban, nem szükségtelenül tudatják akaratukat a természeti törvényekben. Ha az ember azt akarja, hogy a két keze munkája üdvösséget hozzon, akkor mindazt, amit a földön létrehoz, annak képére kell megformálnia, amit a csillagokban olvas.’ Ó, ha mind bepillantánánk az egyiptomi beavatottak műhelyébe! Másféle munka volt az, mint amit ma végeznek a tudomány területein. Akkor a beavatottak voltak a tudósok. Ők tanulmányozták a csillagok útját, ők kutatták ki a csillagok pályájának és helyzetének törvényszerűségeit, továbbá azt is, hogy a csillaghelyzetek milyen törvények szerint hatnak a földön végbemenő dolgokra. Azt mondták: ha ilyen vagy olyan konstelláció van az égen, akkor itt lenn az államéletben ennek vagy annak kell történnie, és ha egy másféle konstelláció alakul ki, akkor itt lenn is másféleképpen kell megtörténnie. Egy évszázad múltán ilyen meg olyan konstellációk lesznek, mondták, ennek megfelelően majd erre meg arra a cselekedetre lesz szükség. És már évezredekkel előre meghatározták, mi lesz a teendő. Így keletkeztek az úgynevezett szibillai könyvek is. Ami bennük olvasható, az nem öröklés; gondos megfigyelések után a beavatottak évezredekkel előre leírták, hogy miknek kell végbemenniük, és az utódaik tudták: mindezt be kell tartaniuk. Semmit nem cselekedtek, ami ezekben a könyvekben ne lett volna leírva évezredekkel előre, a csillagok futása szerint. Azt is mondhatjuk: mindebben az a lényeges, hogy kialakult valamilyen törvény. Régen nem úgy határoztak, mint mi: szótöbbség

alapján, hanem előhozták a szent könyveket, és elolvasták, minek kell itt, a földön megtörténnie, hogy a föld a tükre legyen annak, ami a csillagokban van megírva. Ami tehát a könyvekben állt, végrehajtották. Az egyiptomi pap meg volt győződve, amikor a könyveit írta: utódja majd elvégezteti, amit leír. A harmadik kultúrkorszak embere mélységesen hitt a törvények szükségességében.(...)

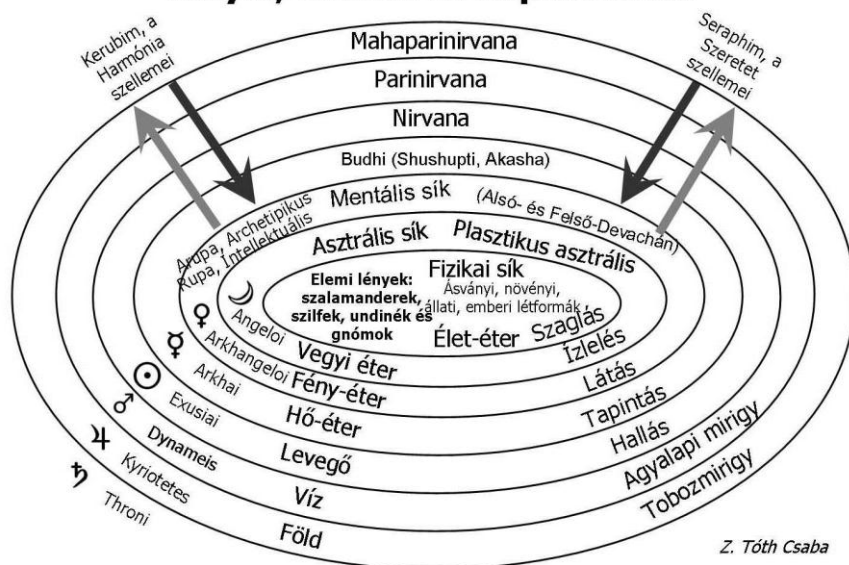
‘Aki győz, és mindvégig megtartja az én cselekedeteimet... annak adom a hajnalcsillagot.’ Mit jelent itt a hajnalcsillag? Tudjuk, hogy a Föld áthalad a Szaturnusz-, a Nap-, a Hold-, a Föld-, a Jupiter-, a Vénusz- és a Vulkán-fejlődésen. Ezt így szoktuk mondani, és ez így is van rendjén. De már rámutattam, hogy a földfejlődés Mars-időszakra, és Merkúr-időszakra tagolódik, mert a Föld titokzatos módon összefügg a másik kettővel, mégpedig a földállapot első felében a Marssal, a második felében pedig a Merkurral. Ezért a negyedik fejlődési állapotot a ‘Föld’ helyett a ‘Mars’ és a ‘Merkur’ is jelölheti. A Föld tehát áthalad a Szaturnuszon, a Napon és így tovább. A földfejlődés második felének az uralkodó csillagzata, vezérlőereje: a Merkúr. A Merkúr jelképezi az irányadó erőt, amely fölfelé mutat: az embernek erre kell elindulnia. Ezzel odáig jutottunk, hogy el kell mondanunk egy kis titkot, amit tulajdonképpen csak ebben a körben szabad megtennünk. Az okkultizmus úgy védekezik azokkal szemben, akik csak visszaélnének a szellemtudománnyal, illetve úgy védekezett azokkal szemben, akik régen visszaéltek volna vele, hogy a dolgokat, tényeket mintegy álarccal fedte. Az ember nem fejezte ki magát közvetlenül, hanem olyan nyelvet használt, amely elleplezte a közlés valóságos tartalmát. A középkori ezoterika sem nyúlhatott máshoz, csak durva eszközökhöz. A Merkúr Vénusznak nevezte, és a Vénuszt Merkurnak. Az igazat megvallva, ha az ezoterika nyelvén szeretnénk beszélni, egy nyelven az Apokalypsis írójával, akkor a Merkúr kellene hajnalcsillagnak neveznünk. ‘Neked, az énednek, irányt mutattam fölfelé, a hajnalcsillag, a Merkúr felé.’ A tényanyaghoz valóban hűséges középkori könyvek egy bizonyos része a bolygórendszerünk külső tagjait így sorolja fel: Szaturnusz, Jupiter, Mars, majd Föld, de ezután nem Vénusz és Merkúr következik, ahogy jelenleg felsorolják, hanem fordítva: Merkúr és Vénusz. Tehát eszerint kell értenünk a szavakat: ‘...adom annak a hajnalcsillagot.’”

**2. Rudolf Steiner: Kozmogónia, előadás, 1906. jún. 16, Párizs
(GA 104a angol kiadásának függeléke, részlet)**

„Összehasonlítva a mai lelki-szellemi felépítésünket például a káldeusokéval, könnyen láthatjuk, hogy mit kaptunk és mit veszítettünk el az idők során. Amikor a káldeus mágusok az égboltot kutatták – ami nekünk ma nem több, mint egy asztrofizikai probléma –, teljesen más elképzelésük, teljesen más érzésük, mondhatni, teljesen más élményük volt, mint nekünk. Ahol a mai csillagász csupán lélektelen fizikát lát, az ősi papok az égi harmónia mélységeiben eleven, isteni lényiségeket észleltek. Amikor megfigyelték a Merkúr, Vénuszt, a Holdat vagy a Napot, nem csupán a fényét látták ezeknek az égitesteknek, hanem észlelték a planéta-szellemek élő lényét, melyek a planétákhoz tartoznak, és érezték a saját lelkükben a kapcsolatot az égbolt e nagy lényiségeivel. Érezték az égitestek befolyását, amely vonzotta vagy taszította őket, érezték az áramló, hullámzó isteni akarat csodálatos összhangját; és a kozmikus szimfónia úgy hangzott fel a mágusok között, mint az emberi mikrokozmosz harmonikus visszhangja. Ílymódon a szférák zenéje valóság volt, ami az emberi lelkeket egyesítette az éggel.

A mai kutatók előtérbe helyezik a fizikai világ, az anyag megismerését. Jól tudjuk, hogy a szellemtudománynak alá kellett szállnia a fizikai síkra. Az anyagba való alászállás szükséges volt az Ötödik kultúrkorszak embere számára, hogy betöltse küldetését. Az asztrális és szellemi megismerésnek homályba kellett borulnia, hogy az emberi intellektus kifejlődjön az érzéketlen világ területén, a fizikai világ részletekbe menő, matematikai megfigyelése révén. Most azonban a természettudományhoz hozzá kell kapcsolnunk a szellemtudományt, újra foglalkoznunk kell az asztrális sík megismerésével a tisztánlátás, érzékfeletti tapasztalás segítségével.”

A szellemi és kozmikus-földi világ létsíkjai, lényei, elemei és kapcsolatuk

(vázlat, v.ö. R. Steiner, GA 93a, 27, 31. előa., és GA 145, 152)

Függelék II.

R. S. W. Bobbette (1997)

Rudolf Steiner közlései a zodiákusról

Sokat írtak és beszéltek már a zodiákus-jegyekről, és ezeket mindig összekapcsolják a csillagokkal, melyek előtt a nap áthalad éves körútján. A különböző zodiákus-jegyek értelmezése meglehetősen zűrzavart okoz a téma tárgyalásában.

Rudolf Steiner igazán megdöbbentő beszámolókat adott a csillagok által jelzett teremtmény, szellemi lények e körének múlt-, jelen- és jövőbeli jelentőségéről, azonban jómagam nem találtam a műveiben a zodiákussal való következetes összekapcsolásukat, bármennyire is kerestem. Másrészt számos tény, melyekről beszámolt, lehetővé teszi a zodiákus-jegyek meghatározását úgy, ahogyan ő beszélt róluk. Az alábbiakban szeretném bemutatni e tények legjellemzőbbjeit, időrendi sorrendben.

Az első utalást a zodiákusra egy 1905. szept. 26-i előadásban találtam, amikor Steiner közölte, hogy a 12 tudatszint kapcsolatban van a zodiákus 12 jegyével; majd okt. 3-án, amikor közvetlen utalást tett a kultúrkorszakok és a tavaszi napéjegyenlőség precessziója közötti kapcsolatra, ahogy 1918. jan. 8-án is (ld. alább); és 1905. okt. 8-án, amikor arról beszélt, hogy a tavaszi napéjegyenlőség a Kos (Aries) csillagképébe lépett i.e. 800 körül, majd a Halakba (Pisces) AD 1800 körül, és egy kultúrkorszak periódusát 2600 évben határozta meg (angolul Foundations of Esotericism, GA 93a).

1906 júniustól kezdve Steiner pontosította az egyes zodiákus-periódusok értékeit 2160 évre, és említette az egymást követő korszakokat, az i.e. 800-ban kezdődő Kost, és előtte a Bikát (Taurus), az Ikrek (Gemini), és a Rák (Cancer) korszakot (An Esoteric Cosmology, GA 94). Aug. 25-én, megismételte az Ikrekre, Bikára és Kosra vonatkozó korszak-adatokat (At the Gates of Spiritual Science, GA 95).

A 12 zodiákus-jegy időmérő szerepét először 1907. ápr. 22-én említette: „A lemuriai kor előtt a nap, a hold és a föld még egyetlen égitest volt, és a zodiákuson keresztül haladt. Az idő e mozgás alapján volt mérhető. Ezért a tizenkét zodiákus-jegyét úgy lehet jellemezni, mint egy égi órát... Egy planéta átváltozik a pralaya, vagy kozmikus éjszaka, és a manvantara, egy kozmikus nappal között, épp úgy, ahogy mi is átmegyünk a nappalon és éjszakán. A planéta átmegy a zodiákuson a pralaya és manvantara folyamán; ezért a zodiákus 12 jegyét kétszer kell számolni, épp úgy, ahogy mi is kétszer tizenkét órával számolunk a 24 órában. Az órák szimbolizálják a zodiákus-jegyeket.” (Reading the Pictures of the Apocalypse, GA 104a; ld. még a „24 vén” alakja a Jelenések könyvében; a „pralaya” ügyszólván a földfejlődés nem-fizikai, magasabb szellemi „mag”-állapota).

1908. szept. 10-én Steiner a Kos-jegybe való átlépés időpontját kb. i.e. 747-re pontosította (Egyptian Myths and Mysteries, GA 106). Ez az adat azután szokásossá válik nála. 1909. ápr. 15-én a Bika-korszak kezdetét kb. i.e. 3000-ben adta meg, a Kos-korszakot pedig kb. i.e. 800-ban.

Dr. Steiner ritkán hozott kapcsolatba egyes csillagokat a zodiákus-jegyekkel. A néhány utalás egyikét egy 1910. dec. 18-i előadásában találtam: „Vegyük például a hét szent Rishit. A Nap-misztériumba való beavatás szimbóluma a Nap a Bikában jelképe. Amikor a Nap a Bika jegyében áll, az égen lévő látvány a Rishik meghatározott beavatásának misztériumát jeleníti meg. Ez a beavatás a hét személyiségen keresztül gyakorol hatást, akik a hét szent Rishivel voltak azonosak. Ezt fejezi ki az a tény is, hogy a Plejádok, a hét csillagból álló csoport (Fiastyúk a Bikában) az égbolt ugyanazon térségében ragyog fel. És ez az a térség, ahol az egész naprendszer belépett az univerzumba, melyhez tartozunk.” (Background to the Gospel of St. Mark, GA 124).

1915. jan. 19-án Steiner kifejezetten azt állította, hogy „az az időtartam, mely a napnak szükséges ahhoz, hogy egyik zodiákus csillagképtől a másikig haladjon, kb. 2160 év, és ez jelentőségteljes dolog.” (The Destinies of Individuals and Nations, GA 157).

Steiner 1916. szept. 17-én előadta, hogy az Atlantisz utáni negyedik kor kb. i.e. 747-ben kezdődött, és kb. AD 1413-ban ért véget, és hogy az ötödik kor Atlantisz után újabb 2160 évig tart AD 1413 után. Ezt megerősíteni látszott 1917. jan. 15-én: „A kultusz és hierarchia egyházi eleme, amely az ősi Róma átkerülését jelenti a római katolicizmusba, mely beáradt Európába, az impulzusok egyikét jelenti, melyek visszahúzó impulzusokként folytatják tevékenységüket az egész, Atlantisz utáni ötödik periódusban, de különösen ennek első harmadában. Hozzátehetem, hogy önök utána járhatnak, meddig tart ez. Önök tudják, hogy egy ilyen periódus kb. 2160 évig tart. Ennek egyharmada 720 év. Így 1415-től kezdve az ötödik periódus [első harmada] 2135-ig fog tartani.” (The Karma of Untruthfulness, II., GA 174).

Ugyanez év jan. 28-án kifejtette: „Önök tudják, hogy a nap helyzete az ekliptikán a tavaszi napéjegyenlőségkor mindig előrehalad a zodiákuson keresztül. Tudják, hogy ezt a pontot azóta, amióta csak az emberiség gondolkodni kezdett, a napnak a zodiákusban elfoglalt helyzete szerint jelölték. Így a Golgotai Misztérium előtti kb. 8. századtól a Golgotai Misztérium utáni kb. 15. századig a nap a tavaszi napéjegyenlőségkor a Kos jegyében kelt, noha nem mindig ugyanazon a ponton. Ezidő alatt a nap áthaladt a Kos jegyén. Azután a tavaszi napéjegyenlőségi nap már a Halak jegyében kelt fel.” (The Karma of Untruthfulness, I., GA 173).

Steiner ismét utalt a tavaszi napéjegyenlőségre 1917. febr. 13-án: „Tudjuk, hogy jelenleg a nap a Halakban kél. A 15. századig a Kosban kelt...” (Cosmic and Human Metamorphosis, GA 175).

1917. márc. 13-án Steiner szavai fényt vetnek arra, hogy ő a csillagképekre nem úgy hivatkozott, mint „pontok összekötésére”, ahogy általában a zodiákust tekintik. Az ősi emberről szólva, aki még egy atavisztikus tisztánlátással rendelkezett, Steiner ezt mondta: „[az ember] valójában nem a fizikai csillagokat látta a külső tekintetével, hanem a fizikai csillagok szellemi részét a szellemi látásával. Ma már nem arra tekintünk, ami az ősi csillagbölcseességgel volt kapcsolatban azáltal, hogy a régiek felnéztek a csillagokra és mindenféle gyönyörű szimbólumokat és képeket hoztak létre.” (Cosmic and Human Metamorphosis, GA 175).

1917. szept. 18-án a Görög-Latin korszak időtartamát i.e. 747-től AD 1413-ig adta meg.

1918. jan. 5-én Steiner azt mondta az Osiris-mítosz beavatottairól, hogy „számukra a régi élet az imaginációban eloszlott, amikor a nap ősszel a Skorpíó 17. fokán állt, s vele szemben a telihold a Bikában, vagy Plejádokban kelt.” (Ancient Myths, GA 180).

Az Atlantisz utáni kultúrkorszakok és a precessziós napéjegyenlőségek közötti megfelelésről részletesen beszélt 1918. jan. 8-án. Az Ósindiai kort a precessziós Rákkal azonosította, majd „azután a nap belépett az Ikrekbe a tavaszi napéjegyenlőségkor. És amíg a tavaszi napéjegyenlőségi pont az Ikrekben volt, addig tartott az Atlantisz utáni második kor, az Ósperzsa kor... Azután jött a harmadik, amikor a nap a tavaszi napéjegyenlőség idején belépett a Bikába... Majd jött a Görög-Latin kultúrkorszak, az Atlantisz utáni negyedik kor. A nap belépett a Kosba a tavaszi napéjegyenlőség idején... De gondoljanak a nagy fejlődésre, ami azután a 15. századdal kezdődött, amikor a Kos-kultúrát felváltotta a Halak kultúrája. Ami

a Halak erőit jelenti a makrokozmoszban, azok az erők az emberben a lábakkal vannak kapcsolatban. Van egy átmenet a fejtől a lábakig; az átalakulás egy óriási dolog.” (Ancient Myths, GA 180).

Steiner 1918. jan. 11-én arról beszélt, hogy „a 2160 éves periódusok alatt, melyek a nagy atlantiszi katasztrófát követték, az emberiség mondhatni egy teljesen más módon tudott fejlődni, mint ahogy később volt lehetséges.” Két nappal később megjegyezte: „Tizenkét korszakkal ezelőtt a nap ugyanabban a helyzetben volt, úgyhogy a lemuriai kor vége felé a miénkhez hasonló feltételek voltak.” (Ancient Myths, GA 180). Az utóbbi napon megismételte, hogy i.e. 747 volt a Görög-Latin korszak kezdete. Az erre a korszakra vonatkozó adatokat megismételte okt. 11., 13. és 18-án.

1918. okt. 19-én Rudolf Steiner ezt a jelentős kijelentést tette: „A francia forradalom mint szimptóma rendkívül érdekes. Megjeleníti – a rendszertelenül és válogatás nélkül a teljes emberre alkalmazott jelszavak formájában – azt, aminek fokozatosan ki kell alakulnia a tudati lélek korszakában, 1413-tól a 3573. évig, az ember minden szellemi erejével együtt. E korszak feladata a testvériség elérése a fizikai síkon, a szabadság elérése a lelki síkon, és az egyenlőség elérése a szellemi síkon.” (From Symptom to Reality in Modern History, GA 185, magyarul: Történelmi szimptomatológia). Okt. 25-én ismét kijelentette, hogy a tudati lélek korszaka 1413-ban kezdődött, és nov. 2-án azt mondta, hogy ez volt az Atlantisz utáni ötödik korszak kezdete.

Egy terjedelmes megbeszélésen 1920. ápr. 16-án Steiner rámutatott a jól ismert tényre, hogy a nap visszafelé halad (éves útjához képest) a csillagok előtt, kb. egy fokot 72 évenként. Végig úgy beszélt erről, mint aminek alapja a nap áthaladása a zodiákuson keresztül, de ez az első, részletes említése ennek, amit találtam. 1920. máj. 8-án a Görög-Latin korszakot i.e. 747 és AD 1413 közé helyezte.

1921. nov. 24-én a görög kort azonosította a precessziós Kossal, majd hozzátette: „A nap helyzetváltozása a zodiákus csillagképekben a különböző korszakokon keresztül tart, ami a különböző erőket jelzi, melyek leáradnak az emberre az állócsillagok világából.” (Self-Consciousness: The Spiritual Human Being, GA 79).

1923. aug. 29-én kihangsúlyozta: „A nap 2160 év alatt áthalad ez egyik zodiákus-jegyből a másikba.” (The Evolution of the World and of Humanity, GA 227).

Az első kifejezett adatot a napnak a zodiákus jegyekben való mozgásáról 1923. dec. 1-i előadásában találtam: „Őnök tudják, hogy márc. 23-án a nap belép a Halak jegyébe. Korábban már említettem önöknek, hogy a tavaszi napéjgyenlőség ma a Halak jegyében van. A nap ebben a jegyben marad ápr. 20-ig, majd átmegy a Kos jegyébe... Május elején a Kos teljes erejében működik; a hónap végén a nap már a Bikában van.” (Méhészet, kilenc előadás a méhekről, GA 348). Minden korábbi és következő megjegyzése, amit elértem, mutatja, hogy az időpontokat és a zodiákus jegyeket valószínűleg tévesen írták le, mint ahogy maga a közlés értette – a nap belépése márc. 23-án a Halakba már a tavaszi napéjgyenlőség után van.

1924. jan. 20-án visszatérünk az ismerős alapokhoz: „Most feltekinthetnek a zodiákus tavaszpontjára, ahol a nap minden tavasszal kél. Ez a pont nem állandó, hanem előrehalad. Az Egyiptomi korszakban például a Bika csillagképben volt. Majd áthaladt a Bikán és a Koson, és ma a Halak csillagképében van; és azután mindig továbbhalad...” (Anthroposophy and the Inner Life, GA 234).

Az utolsó két említést, a platonikus nagy év leírásával együtt, az 1924. szept. 17-i előadásában, és a következő, határozott közlésében találtam: „Ha a jelenlegi korszakban az égnek arra a pontjára tekintünk, ahol a nap felkél március 21-én, a nap mögött a Halak csillagképét találjuk. A nap évszázadok óta ebben a meghatározott csillagképben kel, de mindig egy másik ponton. Ha visszamegyünk néhány száz évet, azt találjuk, hogy az a pont, ahol a nap felkelt tavasszal, még ugyanabban a csillagképben volt, de ha visszamegyünk egészen AD 1200-ig, azt látjuk, hogy a nap a Kos-csillagképben kelt.” (The Evolution of the Earth and Man, GA 354).

* * *

Ezzel végződik az áttekintésem Dr. Steiner zodiákussal kapcsolatos kijelentéseiről. Világossá válhat, hogy ő a zodiákust nem kapcsolta össze a csillagok valamilyen összekötéséből származó mintákkal. A zodiákus-jegyek viszonylag egyenlő periódusokat képviselnek, melyeket a csillagok mögötti szellemi lények 12 különböző kórusának erői kormányoznak. E lények léteznek, és folytatják működésüket a Föld és a naprendszer fizikai létezésén túl is. Erőiket a nap közvetíti, mind az éves útján az évszakokon keresztül, mind pedig a tavaszpont precessziójának platonikus évében, tizenkészer 2160 év, azaz 25.920 év alatt.

A tavaszi napéjgyenlőség a korszakok nagy meghatározója, és a Steiner által gyakran ismételt adatokból kiszámíthatjuk a körülbelüli időpontokat, amikor a nap áthalad egyik jegyből a másikba az éveken keresztül. Ha elfogadjuk, hogy a tavaszi

napéjegyenlőségi pont kb. AD 1413-ban lépett a Halakba, akkor ennek minden hetvenkét évben egy fokot kellett elmozdulnia 584 év alatt (1997); ez kicsivel több, mint 8 nap márc. 21-étől. A nap éves útján ma márc. 29-én ér a Halakba. Ha ezeket az adatokat középértékeknek vesszük, használhatjuk a Steiner által közölt egyenlő zodiákus-korokat (2160-at 72-vel elosztva 30 napos precessziós mozgást kapunk) és kiszámíthatjuk a napnak az egymást követő jegyekbe való átlépését minden hónap kb. 29. napjára: Kos kezdete: márc. 29., Bika: ápr. 29., Ikrek: máj. 30., stb.

A csillagok és a nap, melyek ezeknek az adatoknak a középpontjában állnak, együttesen jelentik a zodiákus jegyeket, melyeket Dr. Steiner úgy ír le, mint amelyeket lények és erők képviselnek, s amelyek lényegi feltételeit a nap természete határozza meg, úgy, hogy „Kos-napról”, vagy „Oroszlán-napról”, stb. beszélhetünk. Az olvasók, akik megszokták a zodiákus népszerű meghatározásait, észrevehetik, hogy mindez egyaránt drámai és kifinomult különbségeket jelent. Mindazonáltal, amennyire tudtuk, csupán teszteltük a számos tényt, melyeket Steiner adott a zodiákussal kapcsolatban, a saját műveiből összegyűjtve és összehasonlítva, mit is mondott ő a zodiákusról.

Az eredeti utolsó frissítése: 2008. máj. 14.

Fordította: Z. Tóth Csaba

Forrás: rsarchive.org, Related Articles Section

Függelék III.

Kiegészítések R. S. W. Bobbette cikkéhez

Z. Tóth Csaba, 2012.

Rudolf Steinernek a zodiákussal kapcsolatos látszólagos pontatlanságait valószínűleg az adja, hogy Steiner nem a valós, „sziderikus” csillagászati adatokat vette figyelembe, mert akkor arról kellett volna beszélnie, hogy a tavaszpont AD 220 körül ment át a Kos-jegyből a Halakba. Steiner korában még nem voltak ismertek a pontos adatok, de ma már a valós csillagászati adatok alapján számolhatunk. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az egyes korszakok nem mindjárt a kezdetükkor fejtik ki hatásukat, és Steiner utalásai az „1415-ben” kezdődő Halak-korszakra úgy tűnik arra vonatkoznak, amikor a Halak-minőség mintegy a kulminációs pontjához ért, kb. a 2160 éves korszak felénél (erre már mások is utaltak, pl. Terry Boardman). Steiner ezt a kulminációs pontot tekinthette a Halak „kezdetének”. Ma, 2012-ben a Halak 5 fokán jár a precessziós tavaszpont, tehát már a Halak vége felé, és 2380 körül lépünk át a Vízöntő-korba, melynek kulminációja ismét későbbre tolódik. Mr. Bobbette felhívta a figyelmet, hogy Steiner a zodiákus alatt nem annyira a fizikai csillagképeket értette, hanem sokkal inkább a „mögöttük” rejlő szellemi lényiségeket, összetett folyamatokat, és Bobbette helyesen veti fel, hogy „Kos-napról”, „Oroszlán-napról” stb. kellene beszélnünk. Amellett, hogy teljes mértékig figyelembe kell vennünk a zodiákus és a planéták valós, sziderikus helyzetét, nem mindegy, hogy mit tekintünk zodiákusnak, és valóban inkább „Kos-folyamatról”, „Bika-folyamatról” beszélhetünk, lényegében tropikus, a földi étellel összeszövődött, egyszerre éteri és asztrális értelemben (ld. Z.T.Cs.: *„Tropikus” vagy „sziderikus” – kérdések a zodiákusról*, és: *A Jupiter és Szaturnusz planéták uralmi helyzetei és jelentőségük a magyar és a világtörténelemben*, 2012). A zodiákus kitágított, nemcsak sziderikus értelmezését megerősítik Steinernek azok a közlései is, melyeket Mr. Bobbette nem idézett, de amelyeket jónak láttam a gyűjtéséhez csatolni. Érdekes még felidézni a Biblia közléseit a csillagokról, bár ott, főként az Ószövetségben, már megfigyelhető a kozmikus világrendtől való eloldódás „modern” tendenciája, majd a Jelenések könyvében ismét megjelenik a „hajnalcsillag”, mintegy új, „megváltott” jelentőségében, utalva a jövőre (ld. 4. függ.).

Rudolf Steiner: Krisztus újramegjelenése az éterikus világban

(angol kiadás: The Reappearance of Christ in the Etheric,
GA 118, és a GA 178, GA 182 kötetekből, rsarchive.org)

VIII. előadás, 1910. máj. 10.: „Van egy másik fontos jegy, amelyik lehetővé teszi az emberiség számára, hogy elkerülje egy üstökös romboló hatását; ennek a jegynek az erői erősebbek, mint az üstökösé. Ez a jegy a **Halak** tavaszi jegye, melyben századok óta tartózkodunk; Krisztus idején a tavaszpont a **Kos**-csillagképben volt. Így a nagy szellemi erőknek ebben a jegyében vagyunk, amely tovább hordoz bennünket. Ezeknek az erőknek a megértése révén kifejleszthetjük azokat a képességeket, melyeket a **Halaknak** ebben a korszakában szerezhetünk meg.”

XII. előadás, 1917. nov. 25. (ibid., GA 178-ből): „Az emberi tudomány majd megkísérli, hogy a kozmikus felé haladjon, de ezt más-más módon fogja tenni. A jó, gyógyító tudomány feladata lesz, hogy megtalálja bizonyos erőket, amelyek a két kozmikus áramlat együttműködése révén képesek lesznek felemelkedni a földről. Ez a két kozmikus áramlat a **Halaké** [reggeli folyamatok] és a **Szűzé** [esti folyamatok]. A legjelentősebb dolog lesz felfedezni annak misztériumát, hogy az, ami a Halak irányában hat a kozmoszba, mint a **Nappal elegyedő erő**, hogyan működik együtt azzal, ami a Szűz irányában hat. A jó az lesz, hogy valaki felfedezze, hogy a kozmosz két irányából a reggeli és esti erők hogyan állíthatók az emberiség szolgálatába: egyik oldalon a Halak irányából, a másik oldalon a Szűz irányából...”

„A szellemi misztériumok, amelyek a szellemiséget a kozmoszból tovaáramlani engedik – a magnetizmus kettős erői, a pozitív és negatív pólus segítségével – az **Ikrek**ből áramlanak az univerzumba; ezek a **déli** **erők**. Tudták már az antikvitásban, hogy ennek valami köze van a kozmoszhoz, és tudják ma is a külső tudományban, hogy a zodiákus Ikrek-jegye mögött rejlik valamiképpen a pozitív és negatív mágnesség. Egy kísérletet fognak tenni [a nyugati titkos testvériségek], hogy megbénítsák, ami a kozmoszban a dualitás megnyilatkozása révén jelentkezett, megbénítani ezt egy materialisztikus, egoisztikus módon azon erők által, melyek különösen az Ikrek-ből áramlanak az emberiség felé, és teljesen a 'kettős' [doppelgänger] szolgálatába állítsák. Más testvériségeknél [keleten, Indiában], melyek szintén a Golgotai Misztériumot szeretnék megkerülni, a lényeg az ember kettős természetének kihasználása. Az embernek ez a kettős természete, aki emberi mivoltában belépett az Atlantisz utáni ötödik korszakba, magában foglalja az embert, de az emberen belül az alsóbb, állati természetet is. Az ember bizonyos mértékben valóban egy kentaur; magában hordja ezt az alsóbb, állati, asztrális természetet. Embersége mintegy lovagol ezen az asztrális állatin. A kettős természet együttműködése révén az emberen belül van az erők dualizmusa is. Az erőknek ez a dualizmusa az, amit inkább a keleti, indiai áramlat egoisztikus testvériségei fognak használni, azért is, hogy félrevezessék Kelet-Európát, melynek feladata az Atlantisz utáni hatodik periódus előkészítése [Vízöntő- vagy Szláv-korszak]. Ezért ezek a **Nyilasból** [Sagittarius] eredő erőket veszik használatba. [ezeket nevezi Steiner 'éjféli folyamatoknak']

„...ismertté válik majd, hogy különböző szubsztanciákat lehet előállítani attól függően, hogy ezeket **reggeli** és **esti folyamatokkal** készítették elő, illetve **déli**, vagy **éjféli folyamatokkal**. Ismertté válik, hogy ezek a szubsztanciák teljesen másképp működnek az Isten, erény és halhatatlanság hármasságában – és az arany, egészség, élethosszabbítás hármasságában. Annak együttműködéséből, ami a **Halakból** és **Szűzből** származik, az ember nem lesz képes semmilyen káros dologra... Ezzel szemben számos kísérletet tesznek, hogy az elhunytak lelkeit mesterséges módon vezessék az emberi létezésbe. Az **Ikrek** kerülőútján az elhunyt lelkét oly módon vezetik az emberi életbe, hogy az emberi rezgések egy bizonyos módon visszaverődnek, és egy gépi, mechanikus működésen belül folytatják a rezgésüket. A kozmosz fogja mozgásba hozni a gépeket annak kerülőútján, amit előbb jeleztem.” (eredeti cím: Das Ereignis der Christus-Erscheinung in der ätherischen Welt, Sechzehn Einzelvorträge zwischen dem 25. Januar und 13. April 1910 in verschiedenen Städten, a tájékozódáshoz ld. még Steiner műveinek katalógusát, Katalog des Gesamtwerks a neten is; v.ö. a jövőbeli gépekkel kapcsolatban a mai, még kezdetlegesebb kísérleteket, melyekben mozgássérült egyének az agyukba épített chipek segítségével az akaratukkal működésbe hoznak robotokat, melyek így kiszolgálják őket; ld. még a robotika, a nanotechnológia és a genetika ilyen irányú fejlesztéseit, és az életünket mára túlzottan átható, elektromosságot, rádióhullámokat kibocsátó eszközöket).

Ld. még R. Steiner az állatövről, ember és kozmosz kapcsolatairól: GA 93a, 102, 110, 119, 137, 151, 156, 170, 201, 208, 230, stb., rajzai Heft 37/38, v.ö. G.A. Balastèr, Der eurythmische Tierkreis, Heft 117 (GA-számok: Katalog des Gesamtwerks a neten)

Függelék IV.

Csillagok a Bibliában

Összeállította: Z. Tóth Csaba

ÓSZÖVETSÉG:

1.Móz. 1,14-17.:

14. És monda Isten: Legyenek *világító testek* az ég mennyezetén, *hogy elválasszák a nappalt az éjszakától* (héb. jom, lajlah), és legyenek *jelek, és meghatározói ünnepeknek, napoknak és esztendőőknek.* (héb. l'osos ul'moadim vö-l'jamim vö-sanim, gör. semeia, kairous, emeras, eniautous)

15. És legyenek világítókul az ég mennyezetén hogy világítsanak a földre. És úgy lőn.

16. Teremté tehát Isten a *két nagy világító testet*: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjjel; és a *csillagokat*.

17. És helyezteté Isten azokat az ég mennyezetére, hogy világítsanak a földre;

Uo. 37,9. (József álma):

Más álmot is álmodék, és elbeszélé azt az ő bátyjainak, mondván: ímé megint álmot álmodtam; ímé a *nap* és a *hold* (gör. elios, selene), és *tizenegy csillag* (gör. endeka asteres) meghajol vala én előttem.

4.Móz. 24,17.:

Csillag származik Jákóbból (gör. asteron ex iakob, képletes utalás a Messiásra)

5. Móz. 4,19.:

Se szemeidet fel ne emeld az égre, hogy meglásd a *napot, a holdat és a csillagokat*, az égnek minden seregét, hogy meg ne tántorodjál, és le ne borulj azok előtt, és ne tiszteljed azokat, amelyeket az Úr, a te Istened minden néppel közölt, az egész ég alatt.

Jób 9, 7-9.:

7. Aki szól a *napnak* és az fel nem kél, és bepecsételi a *csillagokat*. 8. Aki egymaga feszítette ki az egeket, és a tenger hullámain tapos. 9. Aki teremtette a *gönczölszekeret*, a *kaszás csillagot* és a *fiastyúkot* és a délnek titkos tárait.(héb. ksil, kijmah, chdri)

Görögül (Septuaginta, LXX, ccat.sas.upenn.edu):

7 ο λεγων τω ηλιω και ουκ ανατελλει κατα δε αστρων κατασφραγιζει 8 ο τανυσας τον ουρανον μονος και περιπατων ως επ' εδαφους επι θαλασσης 9 ο ποιων πλειαδα και εσπερον και αρκτουρον και ταμειια νοτου

Latinul (vatican.va, Nova Vulgata): 7. Qui praecipit soli, et non oritur, et *stellas* claudit quasi sub signaculo. 8. Qui extendit caelos solus et graditur super fluctus maris. 9. Qui facit *Arcturum* et *Oriona* et *Hyadas* et interiora austru. (gör. *Plejádok*: Fiastyúk a Bikában; *Esperon*: lat. Vesper, Hesperus, az esti Vénusz; a régiek külön névvel illették az esti és a hajnali Vénuszt, akárcsak a magyar pásztorhagyomány, ld. hajnali Vénusz: Hajnalcsillag, esti Vénusz: Ökörkereső, Vadlegeltető, melyek még a nomád kor emlékét őrzik, vagy Szerelömcillag, ill. később biblikusan Zsidócsillag; *Arcturus*, a Bootes, az Ökörhajcsár legfényesebb csillaga; a Hyadok a másik csillaghalmaz a Bikában, az Orion a magyar nép nyelvén a Kaszás csillag, ld. Ipolyi, Lugossy, Wigand, Herman, Mándoki)

Uo. 38,31-33.:

31. „Összekötheted-e a *fiastyúk* (héb. kijmah, gör. pleiados, lat. nexus stellerum Pleiadum) szálait; a *kaszáscsillag* (héb. ksil, gör. orionos, lat. funiculum Arcturi) köteleit megoldhatod-e? 32. A *hajnalcsillagot* (héb. mazaros, gör. madzouroth, lat. Coronam) előhozhatod-e az ő idejében, avagy a *gönczölszekeret* forgathatod-e fiával együtt?” (héb. banejha sanchem, gör. esperon, esti Vénusz, lat. Ursam cum filiis, Nagy Medve, Göncölszekér). Gör.:

31 συννηκας δε δεσμον πλειαδος και φραγμαον ωριωνος ηνοιξας 32 η διανοιξεις
μαζουρωθ εν καιρω αυτου και εσπερον επι κομης αυτου αξεις αυτα

Ésaiás, 14,4., 12.:

4. E gúnydalt mondod Babilon királya felett, és szólsz:... 12. Miként estél alá az égről *fényes csillag*, *hajnal fia*!? (héb. hjlal ben-sachar, gör. eosphoros, másutt phosphoros, „fényhozó”, lat. lucifer, a hajnali Vénusz hellenisztikus neve, azért fényhozó, mert a nap előtt kel, v.ö. alább, Ján. Jel. 2,28., 22,16)

Uo. 47,13.:

...no álljanak elő és tartsanak meg az *égnek vizsgálói* (héb. ha-hozim b'kokavim, gör. astrologoi), akik a *csillagokat* nézik, akik megjelentik az újholdak napján, hogy mi jövend reád.

Ámos, 5,8.:

Aki a *fiastyúkot* és a *kaszáscsillagot* (héb. kijmah, ksil) teremtette; aki reggellé változtatja a homályt és a nappalt éjszakává sötétíti; aki hívja a tenger vizeit és kiönti azokat a földnek színére: az Úr annak a neve. (a Septuagintában ezen a helyen nincsenek csillagképek)

Uo. 5,26.:

Majd vizítek hát Szikkútót, a ti királyotokat és Kijjunt, *a ti képeiteket*, *a ti isteneitek csillagát*, a melyet ti csináltatok magatoknak. (v.ö. Ap. Csel. 7,43.)

Dániel, 12,3.:

Az értelmesek pedig fénylenek, mint az égnek fényessége; és akik sokakat az igazságra visznek, miként a *csillagok* örökkön örökké.

ÚJSZÖVETSÉG:**Máté, 2,2., 9.:**

2. Hol van a zsidók királya, aki megszületett? Mert *láttuk az ő csillagát napkeleten*, és azért jövénk, hogy tisztességet tegyünk néki.

9. És ímé a *csillag*, a melyet napkeleten láttak, előttük megy vala mind addig, a míg odaérvén, megáll a hely fölött, a hol a gyermek vala.

Uo. 24,29-30. (apokaliptikus jövendölés):

Mindjárt pedig ama napok nyomorúságai után a *nap* elsötétedik, és a *hold* nem fénylik, és a *csillagok* az égről lehullanak, és az egeknek erősségei megrendülnek. 30. És akkor feltetszik az ember Fiának jele az égen. És akkor sír a föld minden nemzetsége, és meglátják az embernek Fiát eljöni az ég felhőiben nagy hatalommal és dicsőséggel.

Lukács, 21,25.:

És lesznek jelek a *napban*, *holdban* és *csillagokban*;

Ap. Csel. 7,43.:

Sőt inkább hordozták a Molok sátorát, és *a ti isteneteknek, Remfánnak* (héb. Ramfan, gör. Rephan) *csillagát*, *a képeket*, melyeket csináltak, hogy azokat imádjátok.(v.ö. Ámos, 5,26)

1.Kor. 15,40-41.:

És vannak *mennyei testek és földi testek*; de más a mennyeiek *dicsősége* (héb. k'vod, gör. doxa, lat. gloria, claritas), más a földieké. 41. Más a *napnak* dicsősége és más a *holdnak* dicsősége és más a *csillagok* dicsősége; mert csillag a csillagtól különbözik dicsőségre nézve (a művelt Pál az, aki az apostolok között ismerte az angyali rendek ősi tanát, a „hatalmasságokat, uraságokat, erőket”; ezeket az ismereteket vitte tovább tanítványa, Dionysius Areopagites, majd a 9. században Scotus Eriugena elevenítette fel; a hagyományban a 9 angyali rendet összekapcsolták a planétaszellemekkel, -szférákkal).

2.Pét. 1,19.:

...és *hajnalcsillag* (héb. kokav ha-nogah, gör. phosphoros, lat. „et *lucifer* oriatur in cordibus vestris”) kél fel szívetekben (itt a hajnali Vénusz görög neve szerepel)

Ján. Jel. 1,16., 20.:

Vala pedig a jobb kezében *hét csillag*;

A *hét csillag* a hét gyülekezet *angyala*....

Uo. 2,28.:

És adom annak a *hajnalcsillagot*. (héb. kokav ha-sachar, gör. astra ton proionon = korai csillag, lat. stella matutina; a hajnali Vénusz, mely görögül már nem a régi eosphoros vagy esperon néven szerepel)

Uo. 8,10-11.:

...és leesék az égről egy *nagy csillag*, égve, mint egy fáklya... 11. A csillagnak neve pedig *üröm* (gör. Apsintos, lat. Absinthium)

Uo. 9,1.:

...egy *csillag* esett le az égről a földre, és adaték annak a mélység kútjának kulcsa.

Uo. 12,1.:

És láttaték nagy jel az égben: egy asszony, aki a napba vala felöltözve, és lábai alatt vala a hold, és az ő fejében *tizenkét csillagból* korona;

Uo. 22,16.:

Én Jézus küldöttem az én angyalomat, hogy ezekről bizonyosságot tegyen néktek a gyülekezetekben. *Én vagyok* Dávidnak ama gyökere és ága: *ama fényes és hajnali csillag*. (héb. kokav nogah ha-sachar, gör. aster lampros o proinos, lat. stella splendida et matutina, ld. ibid. 2,28, , Jézus a hajnalcsillag, Aki a „Lucifer”, a bukott angyal által megrontott fény eredeti áramlását helyreállítja)

A csillagokat teremtő Isten alakja, Chartres, 13. sz.

Z. TÓTH, Csaba: “Tropical” or “Sidereal” — Questions about the Zodiac

In this paper the author provides thorough background information to his article published in the previous issue of our periodical, entitled *'The Power Positions of the Planets Jupiter and Saturn and their Importance in Hungarian and World History'*.

~ ~ ~ ~ ~

NÉPRAJZ

Balázs Lajos : „MINDEN IMPRESSZIÓ...”

A halottal együtt érző természet

A népi halálkultúra és halálélmény különös jelenségeiről, mélységeiről próbál szólni ez az írás. Különösek, mert nem tartoznak szorosan a rítusok körébe, az emberek tudatában egyike-másika csak lappang, de adott helyzetek reaktualizálják. Mások talán megdöbbennek, összerезzennek fölöttük, de mert nem tartoznak a halálélmény fő vonulatához, át is lépnek rajtuk, aztán vannak, akiknek szóhasználatában szólásmondásként rögzülnek.

Hiedelmek vagy narratívumok? Egy kicsit mind a kettő, de inkább az első, mert hagyományozódó, olykor sztereotip, racionálisnak tűnő ok és okozati rendszerben működő megítélései mindig egy aktuális halálesetnek. Narratívumok olyan értelemben, hogy illusztrálják az öt érzékszerv fölötti érzékelését a halálnak, különösen finom percepcióját az elmúlásnak.

A csíkszentdomokosi halálkultúráról írt monográfiában¹ ezeket a halálhoz kötődő hiedelmeknek minősítettem.

A síró harangok

A halál hírül adtának Szentdomokoson ma is csaknem kizárólagos eszköze a harangszó. Gyászjelentést (szomorú jelentést) nem nyomtatnak, az újságban az utóbbi időben lehet látni egy-egy helyi halálesetet. A harangokat a haláleset bejelentésétől számított első déli harangszó után húzzák meg, a faluban egységesen értelmezett kód-rendszer szerint. A szaggatás, merthogy így nevezik az első hírüladást, első „versére” azért figyelnek oda, mert abból megtudják a halott korát és nemét. Ez így történik csaknem mindenhol, viszont Csíkszentdomokoson a harangszó sokkal több, mint pusztá híradás egy halálesetről. Ezt a többletet pedig nem a család „rendeli” a harangozótól, hanem a közösség hallja bele vagy hallja ki a harangszóból. Az adatközlők sokaságának vallomásaiból úgy tűnik, hogy a szaggatás idején, közvetlen utána valami különös borzadály-kíváncsiság-talány keveredése, pszichés tünete fut át a falun. A közösségi lelki állapotot összegező kérdő mondat: „Vajon ki halt meg?”

A harangszó, a hallott és vélt hangszín interpretációja a képzettársítások, találgatások sorát indítja el. Csíkszentdomokosi adatközlők vallomásaiból idézek:

„A harangszó megkülönbözik. Hogy a Jóisten akarja-e, nem-e, hogy-e, de amikor a harangok erőst sírnak, zúgnak, azt mondják, hogy fájdalmas halott van. Az, hogy nagyon fáj a hozzátartozóknak, s aki meghalt, annak es fáj az elválás. Azt édesanyám es mindig mondta – közel laktunk a templomhoz –, hogy »Istenem, Istenem, hogy sírnak a harangok! Nem tudjuk ki halt meg, de valaki olyan halt meg, hogy keserves«.”

„Amikor sírnak a harangok, akkor azt mondjuk, hogy valaki fájó halt meg – fiatal –, vagy valaki ártatlan, akiért sírnak erősen a harangok. Az egy olyan jel, ami a falu felé szól. A falu még nem es tudja talán, hogy ki halt meg. Ha a mezőn vagyunk s úgy halljuk, mondjuk, valaki olyan halt meg, hogy sírassák a harangok.”

„Ha szomorúan szól a harang, örökké azt mondjuk, »Ej, jó ember vót, met a harangok es sírassák«. Kérdejük: »Mét szól olyan szomorúan, olyan búsan, olyan zúgva?« Van úgy, hogy vígabban szól, mint a tegnap es, például.”

„Ha fiatal halt meg, mondják, »Halljátok-e, hogy sírassák a harangok! Még azok es sírassák!«”

„Mikor egy olyan szülő hal meg, hogy apró gyermekek maradnak árván, vagy erősen sajnálják, akkor úgy sírnak a harangok. Erre örökké felfigyelnek az emberek: »Hallod-e, hogy sírnak a harangok?«”

„Mikor szomorúan zúg a harang, azt mondják, közelebből megint halott lesz. Akinek nincs hozzátartozója, mondják, hogy »ne hogy sírassák a harangok, látszik, nincs aki megsírassa«.”

A hiedelemszövegek a harangok különös megszemélyesítéséről, érzékenységről, kommunikáló képességéről szólnak, hiszen képesek különbséget tenni halott és halott, halál és halál között. Képesek érzékelni, hogy a halott, akiért szólnak,

¹ Balázs 1995.

ártatlan, fiatal, „fájdalmas”, árvái maradtak, magányos stb. Empátia képességüknél fogva képesek a halott affektív állapotának megfelelő regisztert beállítani maguknak. Úgy is mondhatnám, önszabályzó képességgel rendelkeznek. „Van úgy, hogy vígabban szólnak, mint a tegnapi es...” – idézem kiemelten egyik adatközlőm értelmezését.

Érdemes felfigyelni arra, hogy az ilyenfajta lineáris, ok és okozati interpretációt nem ingatják meg a kivételek sem. A hiedelem, illetve az a szemlélet, hogy a harangok fogékonyak az ember elmúlására, és hogy megszólalásuk alkalmával, hangszínük minőségével jelzik a halál tragikumfokát, nem sérülhet. Ha úgy esik, hogy a halott „nem siralmas”, a harang akkor is igazat beszél, mert egy „siralmas” halálát anticipálja:

„Figyeljük a harangokat. Van úgy, hogy nem siralmas halt meg, de mégis úgy sírnak, hogy azt mondjuk, a következőben valaki siralmas hal meg. Valaki olyan hal meg, akit a harangok má előre siratnak. Olyan síró hangon szólnak. De nem mindenkor...Csak ha a következőben olyan hal meg, aki siralmas lesz.”

Ismereteim szerint sem a népszokásaink világában, sem a népköltészetben nem található ehhez mérhető szubjektív fónia.

A különleges jelenség minősítést tovább bizonyítandó, azt is megállapíthattam, hogy a halotti harangszó hagyományozódó hang (egy korábbi tanulmányomban a lakodalom szintén hagyományozódó sajátos hangjairól írtam), aminek abban mutatkozik meg a specifikuma, hogy – bármennyire is furcsának tűnik – belülről is hallott hang. Közösségi és közösségileg értelmezett hang, mivel azok, akik hallják, hasonló jelzőkkel, megszemélyesítéssel közlik: „sírnak a harangok”, „fájólag szólnak.” Az ilyen kijelentéseket senki nem vonja kétségbe, és így a harangszó belső, egyéni hallásában csaknem egységes közösségi hanggá színeződik. Úgy gondolom, hogy ez egy egészen különleges folklórjelenség, aminek a működtetője – a közösségi konszenzus – a közmondásokéhoz hasonló.

A harangszó közösségi érzékelése egyben a halott társadalmi és emberi minősítése is. Ha sír a harang, akkor „fájdalmas halott” van, vagyis gyermek, fiatal, vagy élete teljében levő ember, aki után árvák, kiskorúak maradhatnak, aki különleges megbecsülésnek örvend.

Nem kívánom túl értelmezni ezt a több mint hiedelmet, de átsiklani sem tudok fölötte, mert izgat a harangszó eme különös interpretációja. Mert a szimbolista – impresszionista költészetet juttatja eszembe, és nem tudok ettől a gondolatától szabadulni.

A harangszó úgy hat, mint egy impresszionista költemény: a hangok vélt színe, szubjektív érzékelése, mint említettem, azonnali eszme-, illetve képzettársításokat indít el. A harangszó itt nem pusztán hírközlő jel (abban igen, hogy milyen sorrendben húzzák meg). Többet jelent önmagánál, akárcsak egy szimbolista költemény szavai (Szentdomokoson a szaggatáskor sorra megszólaltatott harangok hangját „vers”-nek nevezik: „Húztak egy verset”). A harangszó érzelmét, hangulatot, sejtelmet gerjeszt.

A harangszó, noha a fülnek szól, mentális szinten indít el egy másfajta belső, evokatív hangot, hallást, aminek már nincs fizikai csak spiritualizált valósága. A fonikus élmény egyéni és közösségi élménnyé alakul, majd alkotás lesz belőle. Talán az andersen-i mesevilág megszemélyesített, érző tárgyaira is gondolhatok: az állhatatos ólomkatonára, a szerelmes porcelánhercegnőre és porcelán stb. kéményseprőre², hogy eljussak a magyar falusi világ harangjai érzékenységéhez, sajátosan a csikszentdomokosi három haranghoz, melyek képesek azokért is sírni, „akit nincs ki megsírasson”. Tehát a harangok vállalják fel a hiányzó hozzátartozók („siralmasok”) rituális feladatát.

Úgy tűnik, mintha a dolgoknak valami rejtett, eredendő összefüggése volna.

Méhek, kutyák, lovak gyásza

A parasztember gazdaságát lélekkel bíró és lélek nélküli lények, dolgok népesítik be. Lélekszempontú státuszuk ellenére összetartozó életet képeznek. „Kulturális szempontból dinamikus kötődésben léteznek egymás mellett és egymással”, jegyzi meg Kligman is. Amikor meghal valaki, nemcsak az élő család tagjai gyászolnak, hanem a dolgok, tárgyak is: sír a kert, a ház, az udvar stb.” (2005. 29).

A halott és környezete közötti szoros, misztikus viszonyt a magyarság hiedelmeiben nemcsak az érzékeny harangszó fejezi ki. Kevés időeltolódással, de a siralmas, fájdalmas halottat megérik a méhcsaládok, a kutya, a ló, az elhunyt más kedvenc állata. Az elköltöző gazda és az állatok viselkedése a népköltészetből ismert bujdosás előtti búcsúmotívumokra emlékeztetnek.

² Vö. Szerb 655. Szerb Antal Andersen-t a tárgyak költőjének, az impresszionisták előfutárának nevezi.

A megszemélyesítés szemlélete és módja igencsak szokatlan gesztusokra, cselekvésekre készíti a hiedelmek világában/valóságában gondolkodó és érző embert, sajátosan a méhekkal való viszonyában. (A méh, a néphit szerint, lélekkel felruházott állat. Ezért, kivételesen, a méh is meghal, mint az ember, és nem megdöglik, ahogy a többi állat pusztulását nevezik.)

Pócs Éva említi azt az elterjedt nézetet, hogy „a halott az élőt magával viheti”³. Ez a hiedelem Csíkszentdomokoson sem ismeretlen, hisz védekeznek is ellene (pl. mihelyt felemelik a koporsót, a ravatalterítőket azonnal „felvetik”, összehajtják.⁴ viszont itt azt is vélik és hiszik, hogy a halott ilyen természetű képessége az állatok felé is hat.

Nem mesehelyzetekről, nem fikciós alkotásról van szó:

„A méhek, biza, elmennek a halott gazdájuk után. Ez saját tapasztalatunk. Például a vejem bátyjának volt 40 család méhe. Az erdőn. Ágoston Pistának. Ő oda ültetett 50 gyümölcsfát, épített színt. Mind meghaltak a gazdájuk után... Úgy tarcsuk, hogy akit szeretett az az ember, aki gondozta, s meghal, az es elmenyen utána. Még más állat es, nemcsak a méhek. Van úgy, hogy a legkedvesebb állat posztul el, mikor meghal a gazdája. Például, itt az utcába meghalt az ősszel egy ember: nagy gazdaság vót, lovakot tartottak a fíjával, böcsön jártak. Most két hónapja, hogy meghalt, s a legkedvesebb lova má elment utána. Megdögölt. A múlt héten nyúzták meg. Mondtam éppen, ezt Ágoston elvitte. Pedig eleget orvosolták.”

„A méheknek, hogyha valaki meghalt, akkor oda kell menni s bé kell szólni nekik, hogy »Tudjatok róla, gazdátok meghalt!« Hanem mind megdögölnek. Egy kicsit megveregessük csendesesen a kaptárt, hogy ne ijedjenek meg, s beszólok, s mondom nekik szó szerint, hogy »Meghalt gazdátok, Áron, tudjatok róla!« Sokan mondják, hogy a méhek mind meghaltak, mert nem adták hírül nekik, hogy a gazdájuk meghalt. Ezt még sokan mondták nekem.”

„Mikor indítsák ki a halottat, hol méhek vannak, egy valaki megérinti a kaptárokat, met azt tartás, hanem elhalnak. Akik visszamaradnak a háznál, azokból megkérnek egyet, hogy érintse meg s kopogja meg a kaptár oldalát, hogy ne, tudják a méhek, hogy a gazdájuk meghalt s elment a háztól. Minden kaptárt úgy csendesesen, me amúgy a méheket nem nagyon lehet zavarni. De hírt adnak nekik.”

Csíkszentdomokosi adataim és Gunda Béla adatai alapján arra lehet következtetni, hogy a méhészet a magyarság ősi, mitikus műveltsége volt. Az Ő feljegyzéseiből is idézek: „Szeged vidékén figyelmeztetik a méheket, hogy ne sirassák gazdájuk elvesztését. A bakonyi falvakban bekiabálnak a kasokba, hogy »meghalt a gazdátok!« Ha ezt nem teszik, a méhek elpusztulnak. [...] Az Ormánságban, a Rába mentén Göcsejben, amikor a gazda koporsóját viszik ki az udvarból, a méhkasokat, a kaptárakat megemelik, megrázzák.”⁵

A gyászoló idő

Ezzel a hiedelemmel a halott gyásza kozmikus méretűvé teljesedik ki, illetve a halott leélt emberi minősége más dimenzióba kerül:

„Azt mondják, melyik halottnak a temetésin esik az eső, az azt jelenti, sajnálta, hogy ő meg kell haljon. Szeretett vóna még élni, sajnálta a hozzátartozóit. Amikor a férjemet temettük, egész nap esett az eső. Nem olyan borzasztóan, de végtől végig esett az eső. De neki az utolsó szava az volt, hogy Leventéék jönnek-e? Ez a leányomnak a fia – egyetemen van most Kolozsváron; az onokákat erősen várta, hogy jönnek-e. Hogy sajnálta ő az életet, s bántotta, hogy meg kell haljon. Ez biztos. Ugye, szilikózisos vót, gyógyíthatatlan. Mikor nem vótam itthon, ült a kapuba oda ki, s a szomszédasszonyoknak örökké mondta, úgy sajnálja... ő tudja, közeledik neki a halál..., de hogy szeretne még élni. Úgyhogy van aki sajnálja az életet, s meg es jelezte ezt az idő: esett.”

„Ha valakit temetnek, s rossz idő lesz, azt mondják, hogy kárhozott lélek. Rossz idő van, met rosszul viselkedett életibe. Például itt volt egy, úgy hívták B.F., egy nagy komonista volt, s meghalt, s olyan rossz idő lett, hogy a ravatalról es mindent szedett le, s a háztetőkről es szedte le a cserepet. Amikor eltemették, megszűnt a rossz idő.

Közismert az akasztott halála, temetése és a szokatlanul erős szélvihar ok és okozati összefüggésbe való hozatala, értelmezése. Az akasztásos öngyilkosság és a szélvihar között olyannyira erős az összefüggés hiedelme, hogy egy szélvihar mindenkor jelnek bizonyul, mert csaknem automatikusan feltételezi az öngyilkosság tényét vagy bekövetkeztét, bárhol a

³ Pócs 1990. 635.

⁴ Bővebben Balázs 1995. 139-140.

⁵ Gunda 1989. 47-48.

környéken, függetlenül attól, hogy van-e erről vagy nincs akár szemernyi információ. Petőfi igen jó ismerője volt ennek a hiedelemnek és érezte általános erejét. Igen érdekes és egyben az adott korra jellemző az a szentdomokosi szemlélet, mely szerint a „komonista halottat” is, aki „Istent nem ismert”, az öngyilkosok kategóriájába sorolja. Az ilyenek temetése idején, többek emlékezése szerint, éppen olyan szélvihar volt, mint az öngyilkosokén. A folklórisztika, az irodalomesztétika szerint a népmese az a műfaj, amelyben a rosszat megbüntetik. A szokásfolklór ezt nem tagadja, viszont jelzi, hogy a népi igazságtétel erkölcsi parancsa más területeken, például a hiedelmekben is érvényesül. Ez is egy impresszió! És nem akármikor bukkan fel, hanem akkor, amikor a közösség szemében vétkes egyén a közösségi érdeklődés fókuszába kerül.

Záró gondolatként azt mondanám el, hogy a fenti hiedelmek, értelmezésem szerint, mintha egy hangulatkultuszt tartanának fenn, amire szüksége van a közösségnek akkor, amikor egyik vagy másik tagja végleg távozik soraiból. Azt érzékeltetik, hogy az ember nemcsak társadalmi környezetéből válik ki, hanem humanizált világából is, melyhez legalább olyan mély, ha nem mélyebb és intimebb kötődések fűzik. Azt érzékeltetik, hogy a természet közelében élő ember elmúlása nemcsak emberi környezetének fáj, hanem tárgyi, dologi környezetének, meteorológiai világának is. Ez utóbbi szemlélet bibliai példával is analóg, ha Krisztus halálára gondolok. Én ezeket parasztságunk halálkultúrája szellemi vagyonaként, egyféle paraliturgikus áhítataként tartom számon. A halállal, a halottal kapcsolatos eme spirituális és lelki látásmód súlyosabbá, drámaibbá, összetettebbé teszi a halál megélésének eseményét, egyik vagy másik ember társadalmi megítélését, de a társadalmi összefogás érzését is fokozza. És mindezt nem a verbális kommunikáció eszközével teszi, hanem a hiedelmek érzelmekre ható effektusával.

A hiedelmeket a hűvös, lélektelen, racionalizált szemlélet visszautasítja. Számomra viszont a megismerés sajátos, olykor nehezen kifürkészhető és érthető lehetőségei. Az itt bemutatott összefüggések áttételesen a paraszti lelki élet és -világ kórtanának sajátos és árnyalt tükröződései, egy történelmileg, társadalmilag, gazdaságilag, vallásilag viszonylag könnyen leírható emberi közösség lelki mélységeinek, bonyolultságának sejtetései.

Irodalom

BALÁZS Lajos

1995 *Menj ki én lelkem a testből*. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Csíkszereda, Pallas-Akadémia.

GUNDA Béla

1989 Egy magyar varázsigé múltja. In: *A rostaforogató asszony*. Múzsák Budapest. 85-99.

PÓCS Éva

1990 Néphit. In: *Magyar néprajz VII.*, Budapest, Akadémiai Kiadó. 527-693.

SZERB Antal

é. n. *A világirodalom története*. Magvető, Budapest.

BALÁZS, Lajos: “All Is Impression...”

Nature's Compassion for the Dead

The study deals with the depth of such special, inner and spiritual phenomena like the culture of death and death experience of the folk: mythically coloured beliefs, narratives. These, based upon my research work in Csíkszentdomokos, illustrate the gentle perception of death that goes beyond human senses.

One example would be the interpretation of the tolling bells: here, in the Szekler-Hungarian region the tolling bell is not a mere sign. Although it is meant for the ear, its intonation and subjective perception initiate a series of associated notions. Bells “always toll in a different way” depending on who the dead person is, in which manner he/she died. The phonic fact is only a code, which if decoded, will turn into an individual and communal experience. In other words, belief rendering texts deal with the special sensitivity, empathy and communicational ability of the bell, since they are capable of distinguishing between dead persons and the manner of the death. They are capable of perceiving whether the dead, for who the bell tolls, was innocent, young, “in pain”, left behind orphans, was lonely etc. In my interpretation this has the effect of an impressionistic poem.

In the Hungarian beliefs the sensitive tolling of the bell is not the only means to express the tight and mystical relationship between the dead person and his/her environment. With a slight delay the bees, the dog, or other favourite animals of the

deceased are able to sense the death of their owner. Their behaviour reminds us of their parting before they set of to wander, as we know from folk literature.

The weather is also mourning. Thus, the dead person's sorrow becomes of cosmic size; his/her past human quality gets into a new dimension.

These beliefs and their spirit suggest that the passing away of people living close to nature, does not only hurt his/her social environment, but also the humanized micro-world of the material surroundings.

~ ~ ~ ~ ~

IRODALOM

Bendur István : Idehaza

Mesélj a gyönyörű hazádról,
A tájról, amely felnevelt,
A terménytől terhes határról,
Hol tavasztól őszig énekelt

S tanított látni a világot
Sok rokonod és ismerősöd,
S lelked kamráit megpakolta
Ezer kincsével minden őszöd.

A tisztességet itt tanultad,
A munka, ember becsületét,
Szárba szökkent szavad, szerelmed,
Itt formálta gondjaid a lét.

A sejtjeidbe beszivárgott
Szülőföldednek dala, tánca,
Gyógyító vizét, tüzes borát
Neked adta Kárpátok láncá.

Lelkednek itt varrta szárnyait
A világ-bekalandozta ész,
Megtanultad, hogy mit jelenthet
Szívet ölelő baráti kéz,

Öröm, bánat, veríték, könnyek,
Imádkozások, káromkodások,
Akkor nyert értelmet életed,
Ha köréd sorakoztak mások,

És számon tartották perceit
Minden napodnak küszködésén,
Lelkedbe vésve reményeket
Bitangolt elmék tévedésén.

Ide jöttél a végtelenből,
Hazád örökre magára ölt,
Csak itt lelheted meg nyugtodat,
Ha egyszer csitít az anyaföld.

Szomorú szívvel tudatjuk, hogy Bendur István, hosszantartó, súlyos betegség után az idén nyáron 66. életévében elhunyt. Számos diákja kísérte a kitűnő tanárt, költőt és igaz embert utolsó útjára. — Mikes Int. Szerk.

~ ~ ~ ~ ~

Szente Katalin : Biciklis balesetek

Évekkel ezelőtt rászoktam, hogy biciklivel járjak be a városba vásárolni és egyéb ügyeket elintézni. Előtte is szoktam kerekezni, de csak alkalmanként és minden cél nélkül, csak az időtöltés kedvéért. Egy idő után annyira megszokottá vált, hogy már a napi sportként tekintettem rá. Kicsivel hosszabb távok megtételét hetente beiktattam, de napi szinten megvettem a szokott útvonalat, amennyiben az idő engedte. Van szobabiciklim is, azt télen szoktam használni, amikor a szabadban végképp nem lehetett két keréken közlekedni. Kissé unalmas tekerni egy helyben, csak úgy sikerült teljesíteni a kitűzött időtartamot, hogy a TV-ben néztem valami olyan műsort, ami lekötötte a figyelmem. Amúgy is nehezen viseltem el a teleket, alig vártam, hogy újból nyeregbe lehessen ülni

Így voltam ezzel a tavalyi télen is, délután megtartottam a szokásos edzést a szobabiciklin vagy a többi tornagépen. Esténként a számítógép képernyője előtt ültem és a különböző portálokat, híreket, közösségi oldalakat nézegettem. Az internet jóteknony hatása által találkoztam egy férfival, Lacival, aki bevallása szerint szintén szeretett biciklizni. Szépséghibája a dolognak az volt, hogy nem szokott, illetve nagyon ritkán, akkor is csak célirányosan, rövidtávon, mert kissé lusta volt. Ezt a tényállást virtuális úton meg is konzultáltuk, és hogy a tavasszal ő is csatlakozni fog hozzám, mert egyedül nem szeret menni, azért is kerekezett ritkán. Ez az információ a leghitelesebb forrásból származott, egyenesen őtől.

Húsvét előtt megbeszéltük, hogy személyesen is találkozunk és teszünk egy tiszteletkört a városban, amit le is bonyolítottunk egy órás kis kiruccanás keretében. További, gépi segítség által folytatott beszélgetések után arra az elhatározásra jutottunk, hogy kicsivel hosszabb távot teszünk a város körül. Ezt tett is követte, a következő vasárnap délután, haladtunk az úton, forgalom sem volt, nem kellett a kocsik mellett lapulva tekerni. Ő ment elől, én tisztes távolságban követtem, mikor is láttam, hogy megborult a biciklivel, mert nekihajtott a járdaszegélynek, miközben már én is odaértem a tett színhelyére. Ezt a jól koreografált mutatványt úgy tudta véghezvinni, hogy hátrafordult és közben nem vette észre, hogy vésszen közel került a járda betonjához. Ez az akció elég nagy hanghatással járt, mert a közeli házból kifutott egy hölgy, hogy mi történt, és hogy szükség van-e segítségre. Megnyugtattuk, hogy semmi probléma, ez csak bemutató volt, hogy nem szabad leszállni a kerékpárról. Feltápázkodott, akkor látszott, hogy elég nagyot esett, mert annyira kiszakadt a nadrágja, hogy csak rövidgatyaként funkcionálhatott tovább. Ez még a kisebbik bajok egyike volt, de társult hozzá egy jelentős horzsolás, vérzéssel párosítva, mind a térdén, mind a könyökén. Ekkor tisztán látszott, hogy a tervezett út ugrik, mint béka a vízbe, mert a sérüléseket el kell látni. Ezért bicikli utunk befejezéseként elkísértem haza, ahol is segítettem ellátni a sebeket. Előkerültek a közőző pólyák, ragtapaszok és egyéb ilyen jellegű felszerelések. A végeredmény nem sikerült a legszebben, bár a célnak megfelelt. Nem vagyok egy kötőző nővérfajta, az elsősegélynyújtásnak ez a része sosem volt az erősségem. Miután lebonyolítottuk ezt a technikai részt, beszédbe elegyedtünk a világ dolgairól és a sajátunkról is ejtettünk egypár mondatot. Elmeséltem, hogy ez idáig csak egyszer estem ilyen járművel, az is már nagyon régen történt, de akkor jelentősen átváltozott a fejem és a bicikli külalakja is. A munkahelyemen az utat felszörták durva murvával és a fék sem volt a legjobb állapotban. A lejtős részen tisztességesen megindultam és esély sem volt rá, hogy úgy tudjak megállni, ahogy az a nagy könyvben le van írva. Ezt tetézte, hogy a vasúti sínek átszelték ezt az amúgy is lehetetlen útszakaszt. Az első kerék megcsúszott a síneken, miközben kanyarodni akartam és a biciklivel együtt bekúsztam az asztalos műhely mellett felhalmozott palatáblák közé. Kissé konkáv fejjel és eltekeredett vázzal megúsztam ezt a kis közjátékot. Utána gondolkodtam, hogy ha ellenkező irányba kanyarodom, akkor lett volna rá esély, hogy a tűzi vízmedencében landoljak, ami sokkal kellemesebb lett volna a rekkenő hőségben.

Végül megállapodtunk abban, ha már a kezdet kezdetén ilyen nagyszerű eredményt ért el a drót számár használatát illetően, akkor ezt tovább kell fejleszteni, csak az ilyen jellegű mutatványokat kell a nullára redukálni. Utána nagyon sokat bicikliztünk együtt, jó barátokká váltunk és azt az elvet is be sikerült tartania közel egy évig.

Amikor már majdnem mindenhol elolvadt a hó, úgy gondoltuk, hogy nem csak a betonúton fogunk biciklizni, hanem útba ejtünk egy föld utat is, rövidítve kicsit az útvonalat. Különösebben nem látszott rajta, hogy eléggé megviselte volna az olvadás, tehát nem volt sáros. Ez csalóka látszat volt, mert helyenként nagyon nehezen tekertem, azt néztem meredten, hogy hogyan kerülgessem ki a sárosabb szakaszokat. Ezért nem is előre nézegettem, hanem a talajt pásztáztam, hogy bele ne huppanjak egy jóképű sárteknőbe. Nem mintha ennek az eshetősége távol állna tőlem, gyerekkorom kedvenc szórakozása volt a pocsolyákba való beleugrás, de az mindig a nyári időszakokra vonatkozott. Valami sugallatra felnéztem és láttam, ahogy Laci ismét közeli kapcsolatba került a földdel, de olyan formán, mintha a müzzein szólította volna imára. Az imával nem is volt probléma, azt maradéktalanul elmondta, megemlegetve az összes szenteket. Repetát is tett hozzá, megtoldotta egy-két keresetlen szóval, pedig ez nem jellemző rá. Ezt annak a tiszteletére tette, hogy megint elszakadt a nadrágja és véresre horzsolta térdét, bár közel sem olyan mértékben, mint az előző esetben. Mérgében azonnal ki is fejtette, hogy ő bizony többet nem jön biciklizni, mert már nincs ilyen jellegű nadrágja és különben is elege van, mert a varrás nem az ő erőssége és nincs is hozzá megfelelő eszköze. Én meg vigyorogtam, mert ilyen utakon attól félek, hogy bele fogok fejelni a talajba és ezt a félelmemet most ő váltotta valóra.

Fájdalomdíjként megígértem neki, hogy beszerzek a részére egy rongyhegesztő kézi készüléket, úgy is mondhatnám, hogy egy adag varrótűt, ami által használhatóvá teheti az ominózus melegítő alsót a következő ilyen alkalomig. Javaslatot tettem arra vonatkozólag is, hogy talán fejleszteni kellene a ruhatárat egy félbevágott medvével, ami a mackó alsó és a mackó felső kifejezést egyesíti. Sőt a pulóvert be kellene írni az egyetemre is, mert szerintem fontos a felsőoktatás. A bosszúság végül is nevetésbe torkollott, kocogtunk egy kicsi lelkiileg. Megállapítottuk, hogy mi azért biciklizünk akár „tökön-babon” keresztül is, mert nem vagyunk elég intelligensek a TV nézéshez.

Nem mindig vesszük igénybe a bicikli utak áldásos meglétét, mert azt tartjuk, hogy aki minden szabályt betart az minden mókát elszalaszt.

~ ~ ~ ~ ~

MŰVÉSZET

Plájás Ildikó Zonga : Egy másfajta művészettörténet-lecke

Impresszionizmus: érzet és ihlet
*Válogatás a Hermitage gyűjteményéből*¹
2012. június 16. – 2013. január 13.

Amint a párizsi *Café Guerbois* ajtaja kitárul, egy pillanatra fény borítja be az asztalnál ülő művészek arcait: a sűrű dohányfüst fellazítja a kontúrokat, és a színárnyalatok hirtelen világosabbá válnak. Az 1860-as évek végét járjuk, és amint az abszint lassan fogy a poharakból, a vita egyre hevesebbé vált ...

Az amszterdami Hermitage Múzeum jelenlegi kiállítása az impresszionizmus Párizsban kibontakozó *történetét* meséli el, egy olyan izgalmas és megragadó történetet, amellyel nem csak a műértő közönséget kívánják megcélozni. A kiállítás nem kíván sem kimerítő sem reprezentatív lenni, mégis sikerül megragadnia ennek az igen gazdag időszaknak a *megihlető impresszióját*. Mindezt pedig teszi a történelmi és kultúrtörténeti kontextus gazdag bemutatása révén.

De térjünk csak vissza egy pillanatra a *Café Guerbois* törzsasztalához! Az Édouard Manet körül összegyűlő művészek legnagyobb gondja ismét a *Párizsi Szalon* közelgő kiállítása. A francia művészvilágot nagyban befolyása és ellenőrzése alatt tartó Szépművészeti Akadémia, az Académie des Beaux-Art, az évről évre megrendezésre kerülő *Salon de Paris* kiállítása révén jutalmazta az akadémiai stílushoz hű művészek munkáit. A Manet körül ülő fiatal művészeknek viszont ez alkalommal sem sikerült bejutniuk a Salon de Paris-ba. De vajon miben különböztek ennyire az akadémia elvárásaitól?

A képek kiállítótérbe való didaktikus elhelyezése, akárcsak a hozzájuk kapcsolt kiegészítő narráció, közelebb visz bennünket a válaszhoz. Vessünk például egy pillantást az alábbi két festményre, hogy maradjunk egyelőre a portrénál, amely az akadémiai festők és az impresszionisták számára is elfogadott műfaj volt.

¹ Impressionism: Sensation & Inspiration *Highlights from the Hermitage*, 16 June 2012 – 13 January 2013.

(1) Carolus-Duran (Émile A. Charles Durand):
Anna A. Obolenskaya hercegnő portréja, 1887.
 The State Hermitage Museum, St. Petersburg.

(2) Renoir, Pierre-Auguste:
Jeanne Samary színésznő portréja, 1878.
 The State Hermitage Museum, St. Petersburg.

Ameddig Carolus-Duran Anna A. Obolenskaya hercegnőt ábrázoló portréja sok érmet nyert, Renoir hiába kereste a Jeanne Samary színésznőt megörökítő festményével a Szalon elismerését. Habár az akadémiai stílus és az új, feltörekvő stílus szín- és ecsetkezelése közötti különbség egyértelműen látszik a két festményen, a két munka közül egyike sem vegyítiszta példája az általa képviselt stílusnak.

Carolus-Duran a francia művészetszázad elismert tagja volt, ugyanakkor jó barátja Manet-nak is, akinek a hatása az idő előrehaladtával egyre inkább megjelenik a festményein. Habár Anna Obolenskaya portréja hagyományos, akadémiai stílusban készült, komor színek, éles kontúrok, láthatatlan ecsetvonások jellemzik, mégis a virág Anna Obolenskaya kezében könnyed ecsetvonásokkal festve és a múlandóság hangulatát árasztva némiképp impresszionistának hat.

Renoir másrésről, az impresszionista stílushoz híven informálisabb környezetben, a színház csarnokában, ábrázolja a modelljét, a kvázi valósághű beállítás pedig természetes fényviszonyokkal és impresszionista ecsetkezeléssel párosul. A képen ennek ellenére érződik egyfajta elkeseredett próbálkozás az akadémia kegyeinek megnyerésére, hiszen Renoir ekkor már súlyos anyagi gondokkal küszködik, így a Párizsi Szalon elismerése és az ezzel járó pénzjutalom is sokat segített volna a helyzetén. A kép fogadtatása sajnos ez alkalommal sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

A kiállított alkotások szervezőelve, az *ellenpontozás*, úgy tűnik, szinte az egész kiállításon végigvonul. Az impresszionista alkotásokat úgy helyezték el a kiállítóterben, hogy az akadémiai stílusban készített festményekkel feleljenek. A képek és szobrok tematikus elrendezése ilyen módon a 19. századi művészettörténet egy igen izgalmas történetét meséli el.

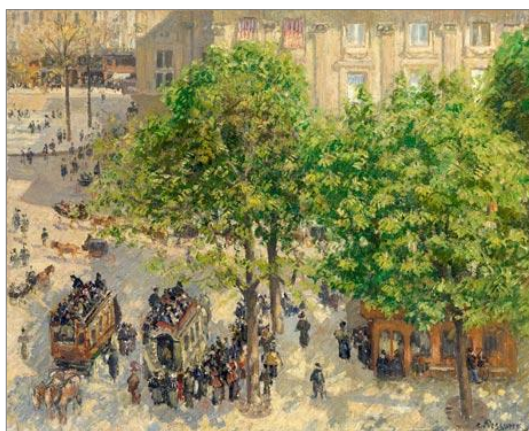
A francia akadémiai stílus és az impresszionisták munkái közötti különbséget számos tendenciózusan elhelyezett ellentétpár példázza. Az Edmond-Georges Grandjean által 1878-ban festett (3) *View of the Champs-Élysées from the Place de l'Étoile in Paris* például Pissarro (4) *Place du Théâtre Français, Paris, 1898* című festményének közvetlen szomszédságában látható. Az

ehhez a részhez tartozó narráció pedig így hangzik: „A különbség azonnal szembetűnik: a látszólagos realitás és a valóság impressziója, a precízió és efemer között húzódó feszültség.”

3. Edmond-Georges Grandjean: *A Champs-Élysées a Place de l'Étoile felől nézve, Párizsban, 1878.*

The State Hermitage Museum, St. Petersburg.

4. Pissarro: *Place du Théâtre Français, Paris, 1898.*

The State Hermitage Museum, St. Petersburg.

Grandjean nagy figyelmet szentelt a nézőpont kiválasztására, kompozíciója az arany szabály szerkesztéselvét követve szimmetrikus. A festmény kivitelezése is minuciózus, a legkisebb részletek is jól kivehetők, vagyis a kornak és a francia akadémia elvárásának megfelelően „valóság-hűek”. Pissarro ezzel szemben, fittyet hányva a korabeli elvárásokra, szobát bérel a párizsi Louvre szállodában, és egyszerűen kinéz az ablakból. Egy, a fiának címzett, levelében a következőket írja: “Lehet, nem annyira esztétikus, de nekem nagy örömömre szolgál, hogy megfesthetem ezeket a párizsi utcákat. Az emberek általában azt mondják róluk, hogy csúnyák, pedig annyira ezüstösek, vibrálnak és világítanak akárcsak a napfény. Egészen más, mint a boulevardok: teljesen modern!!!”

A kiállítás első szintje, konkrét és átvitt értelemben is, az impresszionista stílus 19. század második felében történő megjelenésének és legfontosabb jellemvonásainak művészettörténeti kontextusába vezeti be a nézőket. A második szinten ehhez képest a finomabb összefüggések és egy-egy közkedvelt téma árnyaltabb bemutatására is sor kerül.

Az izgalmas narrációba csomagolt francia impresszionizmus átfogó képén túl a Hermitage kiállítása az izgalmas részletek és a kulissza-történetek révén válik felejthetatlenné. Ezekre, a kiállítás kurátorai, talán még a művészettörténeti pontosságnál is nagyobb hangsúlyt fektettek.

Ilyen módon, a feltörekvő fiatal alkotók újfajta, hétköznapi témaválasztása, az állandóan változó természet képének megszelídítése, az örökös fény-árnyék játék bővítése, a friss, világos színek előretörése egy sokkal tágabb kortörténeti kontextussal bővül ki. Ebben a történetben pedig a fotográfia térhódítása, a vasúthálózat rohamos terjeszkedése, de még – és talán ez az egyik legfontosabb – a festéket tároló tubus felfedezése is helyet kap. Ezek az innovációk legalább akkora hatással voltak a képzőművészetek alakulására mint a kor intellektuális-művészeti klímája. A festéktubus felfedezése előtt például egyszerűen lehetetlen volt a szabadban, *en plein-air*, festeni, hiszen a festék sokkal hamarabb száradt, mint amennyit egy tájkép megfestése igényelt. A 19. század második felére a művészek ezáltal kiszabadultak a műtermek rabságából és végre felfedezhették a természetes fény és a francia táj efemer báját.

A Barbizon Iskola képviselői, az impresszionisták fontos előhírnökei, voltak az elsők, akik kihasználhatták a festészet ezen innovációit. Charles-François Daubigny-t, a Barbizon Iskola jeles képviselőjét, például olyannyira lenyűgözte a folyópartokat látványa, hogy a *Botin* nevű hajójának belsejét műteremmé alakította.

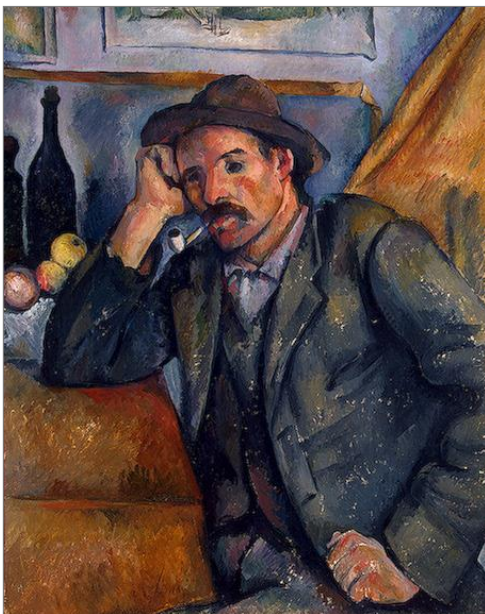

(5) Charles-François Daubigny, *A tó [L'Étang]*, 1858.

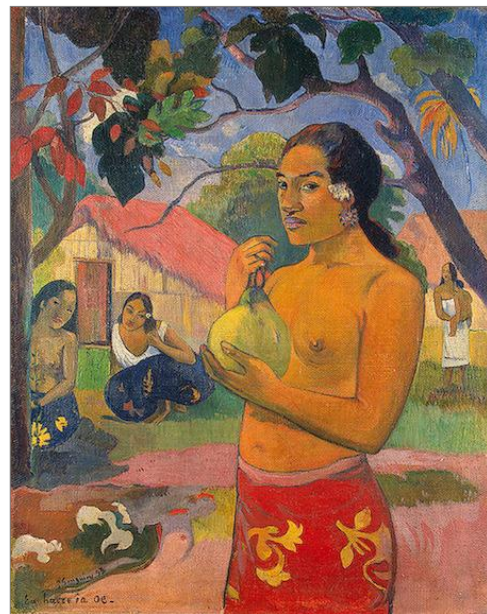
The State Hermitage Museum, St. Petersburg.

A tájképek, különösen Claude Monet munkái képviselik a Hermitage egyébként igen változatos gyűjteményének a magját. És itt ismét megtapasztalhatjuk a történetmesélés kohéziós erejét. A Café Guerbois asztalánál ülő művészek képe mellett egy másik történet is magával ragadja a nézőt: Monet a francia tengerparton esőtől ázva és szélről verve ül a vászna előtt, hogy megszámlálhatatlan festmények sorozatában ragadja meg a tenger fölé magasló szikla percről percre változó látványát.

A Hermitage Múzeum által kiállított anyag, a tágon vázolt kontextus révén, egy pár neo-impresszionista képnek is helyet készít. Cézanne *A dohányos* című festménye például a kubizmust, míg Gauguin munkái a fauvizmust és expresszionizmust idézik meg.

(6) Cézanne, Paul: *A dohányos*, 1890-1892 között.
The State Hermitage Museum, St. Petersburg.

(7) Gauguin, Paul: *Gyümölcsöt tartó nő; Hová mész?*
(Eu haere ia oe), 1893.
The State Hermitage Museum, St. Petersburg.

A befogadó narráció a kiállítás látószögét is tágra nyitja. Az utolsó történetek egyike 1988-ba visz vissza bennünket, amikor Gauguin és Van Gogh kilenc hónapig együtt lakik és alkot Arles-ben. A mindkettejük életére nézve drámai időszak története első pillantásra sehogy sem illeszkedik a kiállítás narrációjába, viszont a kiállítás immár megtanított bennünket arra, hogy minden történetnek jól kigondolt helye és szerepe van. És valóban, a felújítási munkálatok miatt zárva tartó Van Gogh Múzeum anyagát, 2012 szeptember 29.-től a Hermitage Múzeum látja vendégül, egyedülálló alkalmat teremtve arra, hogy a nézők e két gyűjteményt egymás szomszédságában láthassák.

Az amszterdami Hermitage Múzeumban látható *Impresszionizmus: érzet és ihlet* című kiállítás semmiképpen nem tekinthető az impresszionizmus reprezentatív látószögének, mégis mesterpéldája annak, hogyan lehet egy szerteágazó és heterogén gyűjteményt egy olyan narrációra fűzni, amely révén minden egyes darab szervesen tud az egészbe illeszkedni, bepillantást nyújtva ezáltal a 19. század második felének francia művészvilágába. Kétségtelenül megérdemli a figyelmet!

Képek:

1. Carolus-Duran (Émile Auguste Charles Durand): *Portrait of Princess Anna A. Obolenskaya*, 1887. Photograph © The State Hermitage Museum. Photo by Vladimir Terebenin, Leonard Kheifets, Yuri Molodkovets.
2. Renoir, Pierre-Auguste: *Portrait of the Actress Jeanne Samary*, 1878. Photograph © The State Hermitage Museum. Photo by Vladimir Terebenin, Leonard Kheifets, Yuri Molodkovets.
3. Grandjean, Edmond-Georges: *View of the Champs-Élysées from the Place de l'Étoile in Paris*, 1878. Photograph © The State Hermitage Museum. Photo by Vladimir Terebenin, Leonard Kheifets, Yuri Molodkovets.
4. Pissarro, Camille: *Place du Théâtre Français, Paris*, 1898. Photograph © The State Hermitage Museum. Photo by Vladimir Terebenin, Leonard Kheifets, Yuri Molodkovets.
5. Charles-François Daubigny: *The Pond [L'Étang]*, 1858. Photograph © The State Hermitage Museum. Photo by Vladimir Terebenin, Leonard Kheifets, Yuri Molodkovets.
6. Cézanne, Paul: *Smoker*, between 1890-1892, © State Hermitage Museum, St Petersburg.
7. Gauguin, Paul: *Woman Holding a Fruit; Where Are You Going? (Eu haere ia oe)*, 1893. Photograph © The State Hermitage Museum. Photo by Vladimir Terebenin, Leonard Kheifets, Yuri Molodkovets.

PLÁJÁS, Ildikó Zonga: A Different Lesson on History of Arts

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, July-October 2012, pp. 98-103. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

~ ~ ~ ~ ~

ÚTINAPLÓ

Obrusánszky Borbála :

Kaszar nyomában Belső-Mongóliában

Kína Belső-Mongólia Autonóm Tartománya nagyon sok meglepetést tartogat a kutatók és az érdeklődő látogatók számára egyaránt. A hun múlt kincsein, valamint Dzsingisz kánhoz kötődő szokásokon kívül immáron az ősi férfias erényekből (lovaglás, íjászat, birkózás) nemzetközi szintű versenyeket rendeznek, ahol a helyi bajnokok külföldi ellenfelekkel mérhetik össze erejüket. Idén két nagy nemzetközi íjász versenyt is rendeztek a tartományban, az egyiknek Ergüne (2012. aug. 20-23), a mongolok bölcsője adott helyet, a másiknak pedig Ordosz (2012. aug. 25-29), a hunok egykori központja. Mindkettőt régi mongol nyelven „harbának” neveztek, ami nem más, mint lövészetet jelent.

Ahogy fent utaltam rá, két különleges helyszínt választottak ki a versenyek céljára, az első nagy megmérettetésre Ergüneben került sor, mely a mai orosz-kínai határ közelében fekszik. A régi feljegyzések szerint ott ringott a mongolok bölcsője. A 14. századi nagy krónikás, Rasid-ad-din szerint, amikor a türkök elfoglalták a mai Mongólia szívéét, vagyis az Orhon-völgyet, akkor Dzsingisz kán ősei keletre húzódtak, az Ergüne-folyó partjára, ahol egy szurdokban találtak menedéket. Kis idő múlva megsokasodtak és megerősödtek és kitörtek onnan. Az ősi terület nem került el a nagy birodalomalapító Dzsingisz kán figyelmét és a legelőkben és vizekben gazdag vidéket öccsének, Kaszarnak adta, aki egy palotát emelt az Ergüne-folyó partján. A többi testvér is a közelben, vagyis a mongolság bölcsőjéhez közel kapott területeket. Kaszar révén Ergüne az íjások igazi központja lehet, hiszen nyolcszáz éve a közelben rendszeres edzésekkel tartottak ott, talán a nagy távlövő Jiszünge is kapta az első leckéket apjától.

Bár a mongolisztikai kutatásokban Dzsingisz kán mögött eltörpülnek a híres mongol vitézek, de a helybeliek, illetve a kelet-belső-mongol törzsek szívesen emlékeznek meg legnagyobb hősről, a félelmetes íjászlól, Kaszarról.

A mongol krónikák (Secret History of Mongols, Golden Summary) feljegyzéseiből tudjuk, hogy Kaszar Dzsingisz kán leghűségesebb öccse volt, két évvel volt fiatalabb nagykánnál. Kettejük bensőséges kapcsolata már kiskoruktól kialakult. Mindig egymással játszottak, és testvéreik ellenében mindig megvédték egymás érdekeit. Egy régi népköltészeti ihletésű történet szerint a mesebeli Garuda madár a fészkebe két tojást vitt magával, az egyikből kikelt Kaszar, a másikból pedig két sárga kutya. Utóbbi a mongolok szent állata volt. A krónikákból azt is megtudjuk, hogy a nagy íjász eredeti neve Dzsöcsi volt, így emlegetik a mongolok, de Rasid-ad-din is, aki úgy értesült, hogy a későbbi hadvezért eleinte Dzsöcsinek nevezték, a Kaszar név állítólag még később ragadt rá, amikor már a csatákban kitűnt vitézségével, erre a szó eredeti jelentése: „vadállat”. Később őt is ugyanúgy „bogda” vagyis szent nével illették, mint nagykán bátyját.

Dzsingisz kánnak és testvéreinek nem volt könnyű gyermekkor, apjuk halála után nagy szegénységben éltek. Amikor felcseperedtek, a régi törzsi kapcsolatokat próbálták feléleszteni, ekkor a jövő uralkodó testvérét, Kaszart küldte követségbe, aki mindig elérte célját. Mégsem a diplomáciai ügyességét örökölték meg, hanem hadvezéi képességét, aki bátyával évtizedekig harcolt a mongol birodalom megteremtéséért. Amikor Dzsingisz kánt először fejedelemmé választották, öccsének a Kabtu melléknevet adta, amely tehetséges íjászt jelent és a tegezek őrzőjévé rendelte, ami nagyfokú önállósággal és hatalommal járt. Kaszar öálló hadsereggel rendelkezett és többször megtámadta az Észak-Kínát uraló Jin-dinasztiát (1125-1234).

Kaszar bátyjától kapott földön egy várost alapított, mégpedig a Gegen- és az Ergüne-folyó között. Sajnos ma már a romok tekinthetők csak meg. A régi főbejárat mellett két oszlop magasodik, azok kínai és mongol nyelven hirdetik, ott élt egykoron Kaszar, a nagy mongol birodalom hadvezére. A város négyszögletes formájú, rendezett település képét tárja elénk, négy kapun lehetett közlekedni, a belső és a külső várost kapuk választották szét. A palotánál nem végeztek feltárást, így csak egy nagy halom mutatja, hogy hol állt Kaszar palotája. Az oda látogató mongolok szentnek tartják a helyet, a palota előtt felállított kopjafára szent szalagokat, hadagokat tekertek, van, aki pénzadományt helyez el, mások pálinkát vagy tejet hintenek a nagy őszellemének.

Államszervezeti és katonai ügyekben sokszor összeveszett bátyjával, Dzsingisz kánnal, egyszer pedig Börte nagyasszonyt is megsértette. Nem tudni, hogy a családi viszály, vagy más szempontok vezérelték a nagy íjászt és hadvezért, hogy elköltözzön a neki juttatott területről. A hagyomány szerint a Kuku-nór táján talált új hazára. A családi viszály az Ordosban élt tangutok miatt csitulni látszott, Dzsingisz kán öccsét kérte meg, hogy kísérelje el erre a hadjáratra. Nem is sejtették, hogy ez

lesz utolsó útjuk. Kaszart már akkor köszvény gyötörte, de bátyja kérését teljesítve, betegen is vállalta a hosszú és kimerítő utat. Később Kaszar utódai a dzsingiszidák szemére hányták, hogy emiatt halt meg ősük. Táborban egy Li nevű kitaj orvos kezelte, de a köszvényes roham mellékhatásai végeztek a nagy íjással, akit állítólag a Nagy Hegynél temettek el. Bátyja sem érte túl őt, ő állítólag egy járványos betegségben halt meg, bár keringenek olyan mende-mondák is, hogy ugyanúgy nászéjszakáján érte a halál, mint a nagy hun Attilát.

A nagykan emlékére legjobb barátja, Boorchu egy emlékközpontot hozott létre az Ordosz szívében, melyet azóta Ejen khoroo-nak, vagyis Gazda Körzetnek neveznek, ahol nemcsak Dzsingisz, hanem Kaszar emlékét is ápolják, utóbbi tiszteletére egy külön pavilonban lehet füstölőt gyújtani.

A hálás utódok Kaszarnak egy önálló kultusz központot is kialakítottak, ahol az általa használt íjat, nyilat, kardot és más tárgyakat őriznek. Darhat Muuminjangat körzetben, Holbogatu járásban, Sine Bulga nevű helyen egy szentélyt emeltek számára, ahol Chagaan Oboo (Fehér szent halom) nevű helyhez közel ma is rendszeresen imádkoznak a nagy elődhöz és évente ötször áldoznak emlékének. A legtöbbször 27-i napon ülnek tort, általában a második, ötödik, hetedik, kilencedik és tizedik holdhónapban. A huszonhetes számot nem tudják pontosan megmagyarázni a kutatók, lehet, hogy éppen azon a napon halt meg, 1227-ben. A köszvényroham tavasszal vagy ősszel szedi áldozatit, ezért elképzelhető, hogy ötödik hónap 27-én érte a halál.

Kaszart tartják ősüknek a horcsinok, akik félelmetes íjász hírében álltak. A mai Belső-Mongólia keleti felében élnek és büszkéik ősükre és szívesen mérkőznek ma is meg íjászatban mind más mongol törzsekkel, mint külföldiekkel. Kaszar emléke náluk elevenen él, nemcsak a mongol birodalom egységét jelképező fehér és fekete zászlót imádják, hanem Kaszar tarka lobogóját is, amit fekete és fehér jakszőrből készítenek. A horcsinok templomot szenteltek neki, ahol az év bizonyos jeles napjain neki áldoznak tejet és húst. Ma is szentnek tartják azokat a fehér lovakat, melyeknek ősapján egykoron a nagy hadvezér ült. A régi sztyeppe hagyomány alapján a nagykan családtagjai is megillette az a jog, hogy fehér lovon közlekedjenek.

Jiszünge érdeme

A mongolok egykori bölcsője, Ergüne azért nem maradt híres íjász nélkül, hiszen Kaszar második fia, Jiszüngej a környéken maradt és hol apját, hol a nagy Dzsingisz kánt kísérte el a nagy hadjáratokra. Az 1224-1225-ös közép-ázsiai portyáról hazafelé jövet Dzsingisz kán letáborozott az Altaj-hegységben egy Bukusz nevű helyen és íjászversenyt rendezett. Ezen a viadalon, Jiszüngej 335 aldyni távot lőtt, ami nagyjából 502 méternek felel meg. A nagykan annyira megörült ennek a távlövő rekordnak, hogy kőbe vésette a jeles eseményt. A kő egyben a mongol írás egyik korai becses emléke és sokáig Jiszünge birtokán hevert. 1832-ben találta meg az orosz G. I. Spasszkij és elvitette Szentpétervárra, ma is az Ermitázsban őrzik. A felirat a következőképpen hangzik:

„After the victory over Sartool Genghis-khan made a feast for all the mongols. During the feast arrow shooting competition was organized. The best shooter was lord Yesunke, a grandson (or, according to some sources, nephew) of Genghis-Khan, who shot an arrow up to the 335 fathoms”

Hamarosan a mongolok íjászának emlékhelye közelében egy magyar távlövő sztéléje is magasodik. Mónus József az idei, 2012-es ergünei versenyen 100 alddal előzte meg Jiszüngej egykori rekordját és 653 méterrel új távlövési csúcst állított fel.

Egy ősi táltos emlék nyomában

Hölönbujr megye a táltosok egyik központjának számít, a buddhizmus oda nem terjedt el olyan mértékben, hogy kiszorítsa a régi hit képviselőit. Máiig élnek a régi hagyományok, szokások, sőt a modern rendezvények egyik kedvelt témája a régi hitnek és rituáléknak a felelőltetése. Az Ergünében rendezett íjászverseny megnyitóján egy csapat diák táltos szertartást mutatott be, a modernizált öltözkében is feltűnt nekünk néhány régi viseleti darab: a fejfedő és a dob mellett fontos táltos kellék a nyakba aggatott tükör, mely a gonosz erőket távol tartja viselőjétől és a neki küldött átkok és mérgek mind visszatálnak a küldőjéhez.

Az ergünei táborban egy hármast obót fedeztünk fel, amelyet nádam obónak, vagyis szent halomnak neveznek a helyiek, ott rendezik meg a nagy ünnepek előtt a tiszteletadást a szellemeknek. A táborban egy helyi táltos is megjelent, aki benevezett az íjászversenyre, azt próbálta bebizonyítani, hogy a szellemi erő birtokosa felveszi a versenyt a fiatal bajnokokkal. A táltos nagyon sok érdekességet mesélt nekünk. Elmondta, hogy náluk az ősi szent helyek 13 obóból állnak, ez egyébként a mongolok egyik szent száma. Eszembe jutott, hogy Mongólia északi részén, Hövszgülben szintén 13 obó állításáról beszélnek a helyiek.

Akkor villant fel bennem, hogy a Dzsingisz kán palotájánál látott régi obók lehetnek azok, melyek talán már a hun korban is léteztek. Egymás mellé építették őket és ezeket a kínaiak long cheng-nek vagyis sárkány fálnak nevezték, mert messziről úgy tűnt, mint egy kígyózó sárkány.

A helyi táltos elmondta, hogy régen az obókat egy különös módon emelték. Ha valakit villámcsapás ért, akkor azt az embert nem temették a többiek közé, hanem egy szent halom, az obó alá hantolják. Ez az ősi szokás az építőáldozathoz nagyon szorosan kapcsolható. Belső-Mongóliában és a hunok által benépesített Kaukázusban is nyomát leljük ennek a különös hagyománynak.

A belső-mongol szokásokat elemző könyvben találtam rá a következő adatra, ez szinte teljesen egybecseng a táltos szavaival: Hölönbujrban az ősi hun szokást követik, amikor a villám sújtotta embert egy szent halom, az obó alá temetik el. Ennek az ősi áldozati szokásnak az egyik párhuzama a mongóliai szarvasos kövekhez kalauzol bennünket, ahol a felállítandó bálványkövek alá lókoponyát és más, áldozati állat csontjait helyezték el.

Talán a legkülönlegesebb, villámlással kapcsolatos szokást a horcsinok őrizték meg, akik a mai Belső-Mongólia keleti felén élnek és Kaszar utódainak tartják magukat. Ott a helyi táltosok végeznek áldozatot a villám sújtotta emberek, vagy állatok lelkeinek emlékére. Olyankor általában fehér lovat áldoznak, melynek vérének egy fára kenik, ugyanúgy, mint egykor a kaukázusi hunok tették. A szertartást végző embert a horcsinok kuvannak nevezik, mely a nyugati alán és hun Kuar névhez nagyon hasonló.

A villámot vagyis az isten nyílát a szkíta-hun népek az Ég kegyelmének tartották és azon a helyen, ahol a villám lecsapott, különleges áldozati szertartásokat végeztek. A hunok egyik rokon törzsének, a belső-ázsiai térséget 5-6. században uraló zsuanszuannak különleges hagyományáról a kínai Bei si krónika számol be: „Örülnek, ha dörög és villámlik. Minden mennydörgésnél kiáltoznak, nyilaznak az ég felé, majd a területet otthagyják, és máshová mennek. A következő év őszen, mikor a lovak kövére, visszahajtják őket a villámlás helyére. Elásnak egy kost, tüzet gyújtanak, kardot vonnak, sámánnők imádságot mondanak, hasonlóan a (kínai) gonoszt üző szertartáshoz, utána csapatostul körbe száguldoznak lovaikon akár százszor is. Az emberek fognak egy köteg hosszú fűzfaágat, körben letűzdelik, megöntözik tejjel, kumisszal.”

A villámlás helyét valószínűleg megjelölték, hogy a következő évben el tudják végezni a fenti szertartást, ahol szerepet kapott a kard vallásos imádata, ami a Hadisten legfőbb jelképe volt. Valószínűleg nem ásták el a felszentelésre szánt kost, hanem különleges módon készítették el húsát. Az a fenti, zsuanszuannokra vonatkoztatott szokás, hogy egy területet lóval szertartásosan körbeszáguldoznak, nem ismeretlen a magyarok számára sem, hiszen hasonló eseményről Anonymus gesztája is tudósított. Itt jegyezzük meg, hogy a kínai forrás által említett gonoszűző varázslat, a vu, nagyon hasonló a táltos hagyományokhoz. Ma már elég sok vallástörténész véli úgy, hogy az eredeti hun szokást vették át a kínaiak. Valószínűleg a fűzfaágakkal való varázslat valamely termékenység kultusz része lehetett, amelynek célja, hogy jó termést és bőséges állatszáporulatot biztosítsanak közösségük számára.

Nemcsak Belső-Ázsiában, hanem a Kaukázusban is megőrződtek ezek az ősi szertartások, a Kaukázusi Albánia történetét megörökítő Movszesz Kalankatuacsi kaukázusi albán történétíró szerint közvetlen őseink, a Kaszpi-tenger mentén élő hunok imádtak egy Kuar nevű istent, aki időről időre villámokkal sújtott le. A keresztény szerző úgy tudta, hogyha valaki a hunok közülük villámcsapás következtében meghalt, azt úgy értelmezték, hogy az ég megharagudott az illetőre. A táltosok ezért állatáldozatot mutattak be az istenüknek, hogy azzal kiengeszteljék őt. A dagesztáni kutatók szerint ezekre az áldozati ceremóniákra tavasszal és kora nyáron kerülhetett sor, amikor leggyakoribb a villámlás. Az iszlám hitben nem maradtak meg olyan látványosan az ősi táltos hitvilági elemek, mint a kereszténységben, vagy a buddhizmusban. Ezért a Kaukázusban élő keresztény népek között, a grúzoknál és az oszétoknál őrződtek meg leginkább az ősi hun hagyományok. Ott szinte máig úgy vélik, hogyha valakit villám sújt halálra, az jó jel és az erdőben áldozatot végeznek az ősi isten tiszteletére - természetesen, immár keresztény köntösben. Szokás egy nagy kőhalmot emelni a halott tiszteletére, mellé egy póznát állítanak fel és arra egy kecske koponyáját, valamint bőrét terítették rá. A pózna alsó végén kapott helyet az elhunyt legkedvesebb ruhája is. A Kaukázusban élő népek hite szerint a nagyhatalmú istenek számára a kecske a legkedveltebb áldozati állat. Akárcsak a hunoknál, úgy az oszétoknál, karacsájoknál és a balkároknál is, a temetés után a sír közelében nagy tort rendeztek, akkor már vigadozva vettek végső búcsút a halottól. Különleges bánásmódot érdemelt ki az a nyáj, melybe belecsapott a villám. A túlélő jószágokat szabadon engedték, csak combjuknál megjelölték, hogy a környékeliekkel tudassák: nem szabad befogni a szentnek jelölt jószágokat.

A hunok ordoszi központja

A nemzetközi íjászverseny az Ordosban, a hunok egykori központjában folytatódott tovább, ahol az „Ordosz nádam” rendezvénysorozat egyik kiemelt rendezvénye volt. A belső-mongol szervezők Engebejt találták alkalmasnak erre a célra, mely Dalat járásban, az Ordosz északi felén található, neve békét és nyugalmat jelent. Nem messze ettől a csodálatos pihenőhelytől találták meg az 1970-es években az ordoszi hun aranykincset, melynek a legszebb darabját az úgynevezett hun királykorona alkotja. A járásban, illetve a pihenőhelyen Dzsingisz kán kultuszát ápolják a helyiek, a homokdűnék közelségében szent halmot és egy jurtatábor szenteltek a nagykán tiszteletére. A legközelebbi emlékhely Ordosz városban van, melyet kínaiul Dongshengnek neveznek és ma az a térség legdinamikusabban fejlődő ipari központja. A település szívében áll az Ordosz múzeum, ahol a területről előkerült csodálatos bronzkori hun kincsek mellett a Kr. e. 5-4. századi régészeti tárgyak fellelhetők. Szerencsére a hun örökség nemcsak a tárlókon belül érhető nyomon, hanem annak sok eleme beleivódott a mongol hagyományokba. Talán mi, magyarok ezért érezzük olyan otthonosan magunkat ebben a távoli tartományban. Nagyon sokszor halljuk azt a kutatóktól, hogy a gasztronómia mennyire gyorsan változik, ezért az ételek hasonlósága önmagában még semmit sem jelent. Azt hiszem, a höhhoti Belső-Mongólia Múzeum tárlóiban látható ősi, több ezer éves lábasok és a magyarral hasonló edényfajták kicsit elgondolkoztatják az erre vetődő látogatókat. Talán még meglepőbb, hogy nemcsak a főzőedények mutatnak hasonlóságot, hanem a benne készült ételek is. Belső-Mongóliából nézve, kicsit furán hatnak azok a magyar és német elméletek, miszerint mi, magyarok nagyon sok ételt az oszmánoktól tanultunk a 16. századtól kezdve. Szinte ugyanazok az ételfajták megvannak a hunok egykori központjában, Belső-Mongóliában is, ahol még a hírét sem ismerték az oszmán hódítóknak és nem kölcsönöztek ételeket, legfeljebb a közös hun konyha fogásai több helyen is megmaradt.

A kínai étel nagyon egzotikus számunkra, a mongol viszont a magyar gyomornak nagyon is ismerős, hiszen a levesfélék inte hasonló módon készülnek az Ordosztól a Kárpátokig. A húsleves minden főétkezés alapja, abba sokszor húsgombócot, néha leveles tászkát helyeznek. A legkülönlegesebb mongol levesfajta a lagsa, a mi lebbencslevesünkhöz hasonló, a szóban is magyar laskát találjuk meg. A savanyított káposztának elég sok fajtáját megkóstoltuk Észak-Kína mongolok és kínaiak lakta tartományaiban, mikor rákérdeztem annak eredetére, azt a választ kaptam, hogy ilyen ételt a szomszédos Shanxi-tartományban készítenek. Az pedig sokáig a hunok földje volt. Elképzelhető, hogy ők örökölték az utókorra ezt a különleges ételt? A kínai lepény, a laoping is északi, hun eredetről regél, ugyanúgy, mint a hósor, a hunok étele, melyet a kínaiak tanultak meg hun szomszédjaiktól.

Mónus József magyar bajnok kürttel ébreszti az ergüeni táborlakókat.

Mongol versenyző gratulál Mónus József magyar bajnoknak.

Életképek a nemzetközi íjászversenyből.

A nádam-obó Ergüenébe. A verseny résztvevői ott áldoznak a helyi szellemeknek.

Mongol harcosok az ergünei verseny megnyitóján.

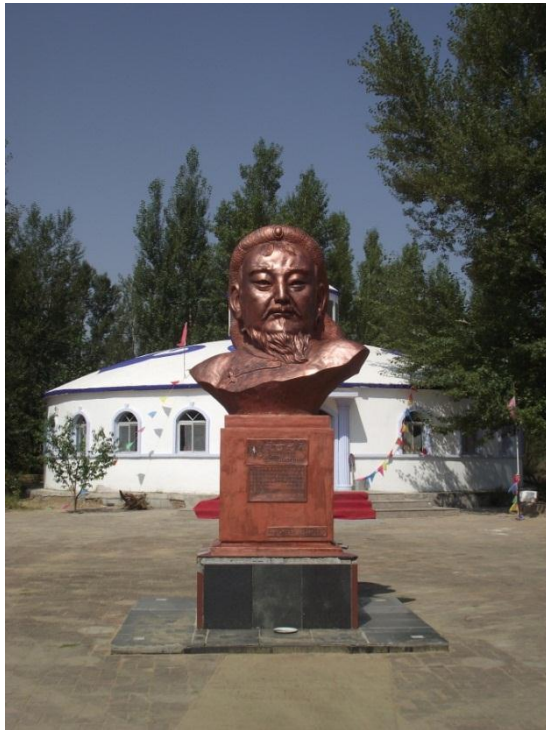
Kaszar városának bejárata.

Az Ordosz Nádám nemzetközi sportverseny megnyitója.

Engebei homokdűnéinél a hunok is megfordulhattak.

Dzsingisz kán kultusza máig továbbél az ordoszi mongolok között.

A mongol és magyar hagyományörző ruházat még őrzi a közös hun múlt divatját.

Mongol táltos is bizonyítja rátermettségét a lovas íjász versenyen.

OBRUSÁNSZKY, Borbála: In the Footsteps of Khasar in Inner Mongolia

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, July-October 2012, pp. 116-124. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

~ ~ ~ ~ ~

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Szabad Európa Rádió

1967. január

Sulyok Vince :

Kulturális program

Hang I.:

A világszerte ismert Nobel-díjas izlandi író, Halldor Kiljan Laxness nagyfokú hivatalos megbecsülésnek örvendett Rákosi Mátyás magyarországi uralmának éveiben. Nem utolsó sorban abban mutatkozott meg ez a nagybecsülés, hogy magyarra lefordított könyveit rendkívüli magas példányszámokban adták ki, írói és politikai érdemeit pedig nem szüntek meg szuperlatívuszokban méltatni, dicsérni. Mintegy példakép lett ő, aki lám a zürzavaros kapitalista viszonyok közepette is helyesen ismerte fel az emberiség fejlődésének egyedül helyes és üdvöztető irányát: a szocializmusnak azt a módját és formáját, amelyet a Szovjetunióban, valamint a Vörös Hadsereg által megszállt kelet-európai csatlós országokban kezdtek el építeni... Laxness-kommunistaként tartották folyton számon és reklámozták, s ily módon igen fontos és előkelő hely jutott neki a nyugati ugynevezett "haladó" írók magyarországi listáján, amelyen a többséget- a kommunista frazeológiát használva- "jószándéku, becsületes, de-polgári" írók tették.

Laxness azonban az utóbbi tíz év során több ízben is alaposan meglepte kelet-európai híveit és magasztalóit. Kezdte 1957 elején, mikor is a Magyar forradalom hatására megszakította kapcsolatait az izlandi Szocialista Egységpárttal, mely egyfajta fedőnévvel ellátott kommunista part a kis szigetországban. – A második és sokkal feltűnőbb, s éppen ezért kinosabb meglepetéssel 1965-ben Dániában "Egy költő leszámolása" címmel kiadott önéletrajzi feljegyzései szolgáltak. Ebben a könyvében ugyanis kegyetlen tárgyilagosan és őszinteséggel számol le Laxness a szovjet szocializmusba vetett hitével, s magával a kommunizmussal, mint eszmével, mely- mint megállapítja – számára épp úgy, mint sok száz és ezer nyugati baloldali értelmiségi számára, szintén csak illúzió maradt, egyfajta intellektuális önszuggesztió, amelyből csalódva kellett végül kiábrándulniuk.

Az "Egy költő leszámolása" című könyve alapján szerzett benyomásainkat erősíti és bővíti tovább az az egész oldalas interjú is, amelyet Laxness most adott a legnagyobb példányszámban megjelenő norvég napilapnak, az Aftenposten-nak. Nyilatkozatának mindjárt az elején szükségesnek érzi, hogy újból határozottan kijelentsen: "Sohasem voltam tagja a kommunista pártnak. Mind össze egyfajta társutas voltam. " S azt is kifejti, hogy ehhez a társutassághoz is a hitlerizmus győzelme, a fasizmusnak a harmincas évek elejétől Európa-szerte mutatkozó erősödése, terjedése sodorta, nem pedig a kommunista tanokban való hit.

Érdemes ezeket a kijelentéseit erősebben hangsúlyoznunk, mivel magyarországi irodalmi cikkek és kézikönyvek még mindig kommunistiként, sőt párttagként emlegetik Laxness-t, aki pedig – saját szavait véve alapul- mindössze a baloldali szocialistaságig jutott el világnézetileg. – A magyarországi irodalmárok azt is előszeretettel elhallgatják személyével kapcsolatban, hogy Laxnessnek volt egy többéves katolikus korszaka is, melynek folyamán egy teljes évet töltött egy luxemburgi bencés kolostorban, később pedig lángoló vitáiraiban kelt a katolikus egyház és általában a vallás védelmére. A kíváncsi újságíró kérdésére, hogy katolikus-e még most is, a következőt válaszolta:

Hang II.: "A katolikus mivolt nem olyan állapot, amelyet az ember "kiiratkozással" megszüntethet. Akit egyszer katolikussá kereszteltek, az katolikus is marad..."

Hang I.: Az interjú során egész sereg rendkívülien érdekes témával kapcsolatban nyilatkozott szokatlan

őszinteséggel Laxness. Így a mai szovjet irodalomról is.

Hang II.: “Solohov könyvei nem mondanak nem tulságosan sokat. Belekezdtem néhány évvel ezelőtt a “Csendes Don” című könyvébe, de abbahagytam, mikor megtudtam, hogy az elejét nem is ő írta, hanem valaki egészen más. S ezt a híresztelést, ahogy tudom, sose cáfolták meg. Egész sereg ma élő orosz író ismerek, nagyon különbözik az én felfogásomtól.”

Hang I.: A nemrégiben súlyos börtönbüntetéssel sújtott Szinjavszkij és Daniel orosz írókkal kapcsolatban a következőket mondotta Laxness:

Hang II.: “Nem értem az ellenük indított bírósági eljárást. Véleményem szerint az írónak első számú kötelessége kell legyen, hogy kritizálja azt a társadalmat, amelyben él, s próbálja megmutatni, hol lehetne jó irányú változásokat eszközölni benne.”

Hang I.: Elképzelem azonban, hogy magyar pártkörökben fönti kijelentéseinél is sokkal nagyobb megbotránkozást és megrökönyödést keltenének, ha szabadon Magyarországra juthatnának azok szavai, melyeket a vietnami háborúval kapcsolatban mondott:

Hang II.: Ho Csi Minh és követői számára a kommunizmus – vallás... Mindkét fél, tehát a kommunisták is és az amerikaiak is, a maguk sajátos módján meg szeretnék váltani a világot. Ennek eredménye az a furcsa háború, amely oly sok mindenben emlékeztet engem a reformációt követő európai vallásháborúkra.”

Hang I.: De voltak nyilatkozatának más, kevésbé politikai témájú vonatkozásai, így hosszabban foglalkozott benne írói műhelyproblémáival is, melyek érdekes fényt vetnek Laxness alkotói módszereire.

Hang II.: “Egy regény megírása éppen olyan fáradságos dolog, mint a fizikai munka, - mondotta. Mikor valamit írok, akkor rendszeresen dolgozom. Korán kelek, öt-hat órát írok egyfolytában, akkor hosszabb sétára indulok, de jegyzetfüzettel a kezemben, hogy felmerülő elképzeléseimet és asszociációimat legyezhessem. Írás közben ritkán ülök. Káros az emésztésre, ha az ember napról napra órák hosszat ül írás fölé görnyedve. Éppen ezért magas írópultot állítottam fel izlandi dolgozószobám közepén, s körülötte rengeteg helyem van föl alá sétálni. Ez a föl-alá járkálás végtelenül fontos a koncentráció szempontjából...”

Hang I.: 1955-ben kapott Nobel-díjával kapcsolatos kijelentései jóadag humorérzékről tanuskodnak a hatvanöt éves írónál.

Hang II.: “A díjpénzt fölélttem már réges-régen, s ezzel el is feledtem az egészet.”

Hang I.: Arra a kérdésre, hogy szerinte kötelezi-e a díj további jó művek írására, azt felelte:

Hang II.: “Ellenkezőleg. A legtöbb író, akit a díjjal kitüntettek, úgy vélekedett, hogy többé egyáltalán nem szükséges valamit is írnia! Én személy szerint nem gondolkodom így, de elkötelezettséget sem érzek. Csak akkor írok, ha van valami a szívemen.”

Hang I.: Majd azt fűzte még ehhez hozzá, hogy gazdasági szempontból sem pusztán előnyökkel jár a Nobel-díjban való részesedés, mert magánosok és közeledek részéről egyaránt sokan háborgatták.

Ismeretes az a buzgalom, amellyel Laxness a második világháborút követően az ellen küzdött, hogy Amerika Izlandon katonai támaszpontot kapjon. Ezzel kapcsolatban írt Laxness egy jó regényt is. Ez irányú küzdelme azonban teljes kudarccal végződött, mert az izlandi parlament és kormány másképpen látták a kis ország érdekeinek helyes képviselését. Az Aftenposten-nek adott nyilatkozatában most erre is kitért Laxness, kijelentve, hogy mára már megbékélt a valóság tényeivel, tudniillik azzal, hogy Keflavikban amerikai katonaság állomásozik

Hang II.: “Az ember nem töltheti egész életét azzal, hogy elveszett küzdelmeivel törődjék.” - mondotta rendkívülien érdekes sajtónyilatkozatában.

Műsorvezető: Halldor Laxness, a világhírű, Nobel-díjas izlandi író nyilatkozatát ismertette oszlói munkatársunk.

~ ~ ~ ~ ~

Szabad Európa Rádió

1967. február 7.

Sulyok Vince :**A norvég népnegydíj**

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK című sorozatunkban Sulyok Vince oslovi levelét hallják.

Hang:

Az a mód, ahogyan egy állam, egy társadalom a saját idősebb, magáramaradt, vagy munkaképtelenné vált tagjairól gondoskodik, biztos értékmérője nemcsak az illető emberi közösség általános szociális szellemének és színvonalának, hanem egyúttal valódi kulturális nivójának is. De azt is mondhatnánk, hogy semmi sem tud olyan cáfolhatatlanul leleplező lenni az üres és hamsz frázisokból felépített szociális politikára, mint az a mód, ahogyan egy társadalom a maga öregg és munkaképtelenné vált tagjairól a gyakorlatban gondoskodik! A "legemberszabásubbna" és "leghaladóbbna" reklámozott, helyesebben ön-reklámozott társadalmakról sajnos igen gyakran az derül ki ennek fényében, hogy a valóságban embertelenek; hogy a nagy és szép szavak, szólások mögött csalás és hazugság rejlik csupán.

Igen öröndetes esemény adott alkalmat a fentebbi gondolatok megszületésére: 1967 január elsejével életbelépett Norvégiában az általános népnegydíj bevezetéséről hozott törvény. Ez a népnegydíj a néhány esztendővel korábban bevezetett hasonló jellegű svéd törvényrendelettel egyúttesen – egyedülálló az egész világon, a modern szociálpolitika történetében. Itt kell mindjárt azt is kihangsúlyoznunk, hogy a norvégiai általános népnegydíj jellegénél, céljánál és tartalmánál fogva gyökeresen különbözik a keleteurópai totalitárius államrendszerekben használatban lévő nyugdíjazási gyakorlattól. Ez a különbség lehetetlenné teszi a még oly vázlatos összehasonlítást is.

Ehelyett az összehasonlítási kísérlet helyett lássuk inkább közeletről és behatóbban az általános norvég népnegydíjnak törvény által meghatározott fontosabb irányelveit.

A dolog, amit az új norvég törvény vizsgálatakor ki kell emelnünk az, hogy a nyugdíjrendelet egyként vonatkozik minden egyes norvég állampolgárra, sőt a Norvégiában menekültjoggal, vagy érvényes hivatalos munkavállalási engedéllyel tartozkodó külföldiekre is. Kiterjed tehát a munkavállalókön kívül, mint amilyen a munkásság és a hivatalnokréteg, a parasztság minden rétegére, valamint a kereskedő és iparosréteg, és a szabadfoglalkozásuakra is.

Az általános norvég népnegydíj közelebbi célja az, hogy változatlan életmód és életszínvonal fönntartását és folytatását tegye lehetővé minden jogosult számára a nyugdíjkorhatár, illetőleg a keresőképtelenség bekövetkezése után is. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ki-ki utolsó husz évében elért átlagos évi keresetének kétharmadát kapja majd kézhez a nyugdíjkorhatár elérése, vagy az ötvenszázalékos rokkantság és munkaképtelenség esetleges bekövetkezése után.

A nyugdíjösszegnek azonban lefelé is felfelé is határai vannak: a törvény szerint ugyanis a nyugdíjösszeg soha nem lehet alacsonyabb, mint 8100 norvég korona, azaz a hivatalos magyar átszámítási kulcs alapján 25 ezer magyar forint házastársak esetén, illetve 5400 norvég korona, vagyis 17 ezer magyar forint egyedülálló részére. Ez a törvényben lerögzített legalsó minimumhatár azonban teljesen elméleti jellegű mivel ennél az alapösszegeknél minden többet kap a gyakorlatban, méghozzá olyan arányban többet, amihez az alapot az utolsó husz esztendőben elért átlagkeresete adja. A törvény azonban egyúttal azt is szabályozta, hogy a legmagasabb kifizetésre kerülő nyugdíjösszeg viszont nem haladhatja meg az évi 43 ezer norvég koronát, azaz 140 ezer magyar forintot, bármilyen magas is volt az utóbbi husz év során az illető átlagos évi keresete. Aki ennél az összegeknél is magasabb évjáradékhoz kíván hozzájutni öreg napjaiban, annak a többetletről magán-életbiztosítással kell gondoskodnia.

Az általános norvég népnegydíj tehát olyan életmódot tesz lehetővé, amely mindenkit mindenkorra mentesít a szociális problémáktól-gondoktól, lélektanilag pedig jelentősen járul hozzá ahhoz, hogy az öregségtől vagy a munkaképtelenné válástól való félelem megszűnjön véglegesen. A normális aktív kereseti jövedelem és a nyugdíjösszeg nagysága között nem lesz többé aránytalan különbség senki esetében sem,

valamint mindenki kivétel nélkül részesül ebből a társadalmi támogatásból.

Kiegészítésül hadd füzzem még hozzá a főntiekhez, hogy a népnegyed nem csupán a szokásos értelemben vet nyugdíjjogosultságot jelent. Emellett özvegyi- és családi-nyugdíjként, valamint rokkantsági és munkaképtelenségi nyugdíjként is szerepel, vagyis azonnal folyósításra kerül, mielőtt valamelyik szülő meghal, vagy valakit 50 százalékos rokkantnak nyilvánítanak. – Érdekessége a törvénynek, hogy az özvegyi segélyt és nyugdíjat a férjnek is biztosítja a feleség halála esetén, nemcsak fordítva. A nyugdíj-korhatár egyébként 70. életév betöltése, ami középeurópai szemmel nézve első pillanatban talán tulságosan is magasnak látszik, tudni kell azonban ehhez azt, hogy Norvégiában az átlagos életkorhatár messze felülmúlja a közép- és déleurópai életkor-átlagokat.

Akkora anyagi terhet, mint amit a főntebb fölvezetett általános népnegyed bevezetése jelent, a norvég állam természetesen nem tudja minden ellenszolgáltatás nélkül vállalni. A törvény éppen ezért előírja, hogy mindenki, akire a nyugdíj vonatkozik, vagyis gyakorlatilag minden norvég munkavállaló és dolgozó, jövedelmének négy százalékát tartozik az állami nyugdíjalap javára befizetni. Az általános népnegyed azonban szinte páratlan szociális reform jellegét kapta azáltal. Hogy azonnali hatállyal lépett életbe ez év január elsején. A mostantól nyugdíjban részesülők ugyanis nem járultak hozzá nyugdíjazásuk finanszírozásához! A norvég társadalom azonban erkölcsileg és anyagilag egyaránt elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy a népesség idősebb rétegeinek anyagi helyzetét azonnal hatállyal bevezetett általános népnegyddel emelje-javítsa meg. Igen jellemző, hogy kivétel nélkül minden egyes politikai part és csoportosulás egyetért ezzel a törvénnyel, mellyel a norvég társadalom, a norvég jóléti állam újból méltónak mutatkozott alkotmányában lefektetett elveihez és szociális szellemének világszerte ismert jóhíréhez. Hangzatos, de üres frázisok helyett sokirányú és hathatós szociális gondoskodással növeli polgárainak biztonságát és anyagi jólétét. Az olyan lépések, mint a tavaly bevezetett és mindenkit egyként megillető négyhetes fizetéses szabadság minden évben, valamint a most életbeléptetett általános népnegyed valóban és szemmel láthatólag járul hozzá az emberi élet szebbé, értelmesebbé, tartalmasabbá tételéhez.

Műsorvezető: Nyugati Levelek című sorozatunkban felolvastuk Sulyok Vince levelét.

~ ~ ~ ~ ~

Szabad Európa Rádió

1967. február 17.

Sulyok Vince :

Anne Pedersdatter hatvan év távlatában

Hang I.: Érdekes, értékes és egyben igen népszerű színpadi művet ujtott fel az oszlói Nemzeti Színház pár hete; ősbemutatója közel hatvan éve volt ugyanebben a színházban. A darab írója Hans Wiers-Jenssen, nem tartozik azok közé a norvég drámaírók közé, akiknek világszerte ismerik nevét, mint például Henrik Ibsen-ét, vagy Bjørnstjerne Bjørnson-ét is. Pedig legalább ez az egy alkotása valóban megérdemli a figyelmet és érdeklődést. A helyzet persze az, hogy a drámája, melynek címe "Anne Pedersdatter", valóban el is érte a világsíket, ez azonban anélkül történt, hogy írójának a neve is átment volna köztudatba. Olyannyira így van ez, hogy még hazája, Norvégia irodalomtörténetei kézikönyve is csak rövidre szabott bekezdésekkel méltatják Hans Wiers-Jenssen irodalmi-színházi tevékenységét.

Pedig ami "Anne Pedersdatter"-t illeti, már önmagában az a tény is, hogy több mint ötven esztendőn át újból és újból felújításra került norvég és külföldi színpadokon, s mindegyik alkalommal évekig kellett repertoáron tartan, arra lenne bizonyosság, hogy hogy az irodalomtörténetek részéről is több figyelemre lenne érdemes. Különösen fontos és áruklódó a hazai sikerek mellett a mű külföldi pályafutása, a külföldi elismerések sorozata. Már 1908-ban, az oszlói ősbemutató évében pedig a dániai és svédországi, 1911-ben

pedig az angliai bemutatókra is sor került és többször fel is ujitották. Mindezekben az országokban könyvalakban is nagy let az “Anne Pedersdatter” sikere, Olaszországban pedig, ahol 1918-ban került először színpadra, Ottorino Respighi zeneszerző operává is feldolgozta “La fiamma”, azaz “A láng” címmel. Még fontosabb a siker, melyet a darab nyomán 1943-ban készített nagyszerű dán film, a “Vredens dag”, vagyis “A harag napja” elért világszerte, nem utolsó sorban a tengerentúlon. Ez a film joggal tartozik a jelentős művészi filmalkotások sorába.

Hang II.: Az “Anne Pedersdatter” elsősorban nagy színpadi erejének, szcenikus hatásosságának köszönheti ezt az immár több mint fél évszázada tartó népszerűségét. Írója igaz-vérig színházi ember volt, aki életközéből, mindennapi gyakorlatából ismerte a színház, a színpadi technika minden csínját-bínját, fogását, a látványosság és hatáskeltés eszközeit. Ez a szakismeret azonban önmagában véve kevés let volna ahhoz, hogy Hans Wiers-Jenssen maradandó értékű drámái alkotást tudjon létrehozni. A színháztechnikában való jártasságához azonban jelentős költői megjelenítő erő is társult nála, - legalábbis azokban a szerencsés esetekben, amikor amikor a választott téma valóban angazsálni tudta.

Hang I.: Ilyen szerencsés vállalkozása volt az “Anne Pedersdatter” is. Három tényező is kedvezően játszott ennél össze ahhoz, hogy a legjobb alkotásává, jó drámává sikerredhetett. Ezek az író történeti-vallástörténeti érdeklődése, szülőföldje, Bergen iránti lelkes ragaszkodás, valamint a lélektani problémák iránti szenvedélyes érdeklődése voltak. Mindháromnak igen fontos szerep jutott az “Anne Pedersdatter” megírásánál.

A dráma színhelye ugyanis a szülővárosa, Bergen let- de történelmi visszavetítéssel a 16. Század közepére- Hü képét adja annak a változatos, forrongó és alakuló kornak, amikor a Németországon és Dánián át Északra följutó lutheri reformáció mind nagyobb és nagyobb teret hódított idefönt is, a katolicizmust fokról-fokra visszaszorítva. A 16.század azonban egyuttal a hirhedt boszorkányperek és boszorkányégetések százada is volt itt Északon, s az “Anne Pedersdatter” című dráma is lényegében egy ilyen hitelesen megtörtént boszorkányégetési históriára alapszik. Maguk a benne szereplő személyek is mind valamennyien történelmileg hiteles személyek: Absalon bergeni várpap éppúgy, mint fia Martin, aki éppen Wittenbergából érkezik haza, ahol evangélikus teológiát tanulni volt, valamint Absalon várpap fiatal, még tulajdon fiánál is fiatalabb új felesége, Anne Pedersdatter is. Martin teológus és az egészséges, életerőtől duzzadó fiatalasszony találkozása végzetes lesz: a szerelmi téren öreg férjétől elhanyagolt asszonyban szenvedélyes vonzalom ébred mostohafia iránt, aki – mint hamarosan kiderül – hasonló érzéseket táplál atyja ifjú felesége iránt. Az öreg Absalon előtt természetesen nem sokáig maradhat titokban a szerelmi viszonyra fejlődő kölcsönös vonzalom, - a fiatal feleség egyébként nem is próbálja tagadni-rejtegetni a dolgot, s az öreg várpap szíve nem bírja elviselni a tragikus csapást: belehal.

Hang II.: A modern erotica háromszög-dráma ekkor változik át a kor makáber stilusa szerinti katasztrófává: az özvegyet azzal vádolják meg a templomban a püspök, papok és gyülekezet színe előtt, hogy boszorkánykodással kerítette hálójába, szerzett hatalmat a fiatal Martin teológus fölött, hogy boszorkánysággal érte el az öreg Absalon pap halálát is. Egyetlen valaki menthetné csak föl a végzetes következményekkel fenyegető vád alól a fiatalasszonyt: Martin megtehetné ezt, ha tanusitaná, hogy vonzalmuk, szerelmük kölcsönös! A teológus azonban hallgat...így Anne Pedersdattert istenítélet alá kell vetni a kor szokása és a püspök parancsa értelmében, vagyis máglyára kell mennie.

A dráma legjelentősebb erényei közé tartozik az a könyörtelen igazságtörekvés, amellyel az író a 16. század történelmi, kulturális és társadalmi viszonyait veszi vizsgálat alá. A túlromantizálás veszélyét sikeresen elkerülve fest józan – majdnem kiábrándítóan józan! – képet a norvégiai reformáció korának fanatizmusáról és babonáságáról, arról az egész lutheri mozgalomra jellemző kettőségről, amely abban nyilvánult meg, hogy míg a reformáció bizonyos területeken és kérdésekben humanista irányu kitáguláshoz vezetett, addig más kérdésekben éppen ellenkezőleg bezártásgot, beszűkülést, elvakult fanatizmust hozott magával. Hans Wiers-Jenssen szemmértéke és ítélete a 20-ik század emberéé.

Hang I.: De nem csupán történelemszemléletének realitásával tünik ki ez a több mint fél évszázada írott norvég drama, hanem az elmélyült lélektani ábrázolással is. Drámájának konfliktusa lélektani konfliktus. A már szinte elvakult vallási szenvedély éppúgy, mint a hasonlóan mértéken felüli erotikus szenvedély lényegében egy töről fakadnak a darabban, s kitünően motiváltak. Külön ki kell ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk, hogy mindezt akkor hozta létre a norvég író, amikor Freud tanairól igen kevesen tudtak és hallottak még a nagyvilágban, legvalószínűbben maga az író sem. A drámáját ért támadások is, eltekintve a norvég evangélikus egyház részéről indítottaktól, általában az ember érzékiségének, rejtett belső életének őszinte felkutatására való törekvései miatt következtek be. Akkor, a század első éveiben, valóban forradalminak hathatott szabadságjúsága, a mai olvasót és nézőt azonban hozzászoktatta már mindenhez az elmúlt évtizedek irodalma.

Az “Anne Pedersdatter” című dráma viszont nem csupán amiatt őrizte meg hat évtizeden át is

változatlanul frissességét, erejét és népszerűségét, mivel jó történelmi képet rajzolt a 16. századi Norvégiáról, s mégcsak nem is amiatt, mivel úttörő módon analizálta és ábrázolta hősei lelki motivumait, hanem mivel Hans Wiers- Jenssen jól átépítette azt fel, jól írta meg, a színpad törvényeinek és technikájának mesteri ismeretében.

Műsorvezető: Folytatjuk Kulturális Műsorunkat. Zenei munkatársunk megemlékezése következik a hatvanéves Veress Sándorról.

~ ~ ~ ~ ~

Szabad Európa Rádió

1967. március 6.

Sulyok Vince :

Kinyilatkoztatás

Hang: “Kinyilatkoztatás”, - ez a címe az egyik svéd napilap, a Skónske Dagbladet ama cikkének, amellyel a nemrégiben svédül megjelent Magyar elbeszéléskötetet bemutatja olvasóinak. A többi svédországi sajtóvisszhang és méltatás is joggal viselhetne ezt a címet, hiszen – miként ez belőlük kiderül – a modern magyar elbeszélésművészetnek ez a reprezentatív bemutatkozása valóban a kinyilatkoztatás erejével hatott a magyar irodalom nagy értékeiről oly keveset, vagy éppenséggel semmit sem tudó svédek számára. A kötetet, melynek Moderna ungarska berättare, azaz Modern Magyar elbeszélők a címe, a stockholmi Norstedt kiadó jelentette meg. Az anyag válogatása és fordítása a Stockholmban élő fiatal magyar költő, Thinsz Géza, valamint az ismert Magyar fordító, Csatlós János munkája. A gyűjtemény tizennyolc 20. századi magyar író husz elbeszélését tartalmazza. Az elbeszélések elé Thinsz Géza írt tartalmas és tömör előszót.

Ez a több mint kétszáz oldalas, egyszerűségében is szép és izléses elbeszélésgyűjtemény szándékaiban, tartalmában és nivójánál fogva egyaránt méltó folytatása és értékes láncszeme annak a munkának, amelyet a külföldre szakadt magyar értelmiség legjobbjai végeznek annak érdekében, hogy a testvértelen nyelvnek megközelíthetlenségébe zárt, de kimagasló értékekkel rendelkező magyar irodalmat megismertessék külfölddel. E törekvések eddigi legnagyobb eredménye kétségtelenül az az egyedülállóan nagyszerű és gazdag antológia, amely a tavaly tragikus körülmények között meghalt Gara László tevékenysége nyomán Párizsban 1962-ben “Anthologie de la poésie hongroise du XIIe siècle à nos jours”- címmel jelent meg. Ezt a nagy művet sok kisebb antológia és gyűjtemény követte az elmúlt évek során, s számtalan továbbiaknak a szerkesztése és kiadása van folyamatban. A mai magyarországi kulturpolitika irányítói rosszindulattal, gyanakvással és fanyalgással reagálnak csak a Magyar irodalmi emigrációnak erre a páratlanul értékes és ugyanaakor önzetlen munkájára. Pedig annak bizonyossága, hogy a hazától távolszakadtak is mennyire ragaszkodnak mind magyarságukhoz, mind a magyarság közös nemzeti értékeihez. A külföldi magyarok kezdeményezése és szerkesztése alapján nyugateurópai nyelveken kiadott magyar irodalmi antológiák általában messze felülmúlják a hivatalos budapesti közreműködéssel létrejött hasonló kiadványokat – mind nyelvi-minőségi, mind tartalmi tekintetben. Gara antológiájától a mostani svédnyelvű elbeszéléskötetig mindegyik emigráns munka a magyar irodalom, a magyar szellem egységességének a demonstrációja. Pártszempontok és az írók politikai hovatartozásának méricskélése helyett egyetlen kritérium érvényét ismerik csak el: a minőségét.

Ez a minőségi elv vezérelte a svédnyelvű magyar elbeszéléskötetet összeállítóit, Thinsz Gézát és Csatlós Jánost is munkájukban. Céljuk, miként ezt Thinsz előszavában tömören kifejti a modern magyar elbeszélőirodalom legjobb alkotóinak és legfontosabb irányzatának a bemutatása egy-egy kiemelkedő íróegyéniség egy vagy két novelláján keresztül.

Kiindulópontul az oly fontos szerepet játszó folyóirat, a Nyugat megindulását, 1908-at választották – s igen helyesen, jelezve ezzel azt a tematikailag és megformálás tekintetében egyaránt merőben újat, ami a magyar szépprózában a századfordulóval, a nyugatosok föllépésével kezdődött el. Ezt a ma már halott nemzedéket Krudy Gyula “Dunai életmentő” és “Józsefvárosi emlék” című novella, Móricz Zsigmond

“Barbárok”-ja, Nagy Lajos “Bérház”, Kosztolányi Dezső “Fürdés” és “Alfa”, Karinthy Frigyes “A cirkusz”, Gelléri Andor Endre “A fűszeresnél”, valamint Tamási Áron “Kivilágított fapiac” című elbeszélései képviselik a “Moderne ungerske berättare” című svédnyelvű magyar novellásgyűjteményben. Az élő idősebb otthoni szépprózairók közül Füst Milán “Két ballada egy édesanyáról”, Déry Tibor “Szerelem”, Kolozsvári Granpierre Emil “Polgári szerelem”, Ottlik Géza “A művész és a halál” című elbeszéléssel szerepel. A hazai fiatal írógenerációt Sánta Ferenc “Nácik”, Szakonyi Károly “Ködben a tavon” és Karinthy Ferenc “Oukich Emil születésnapja” című írásai képviselik. Mellettük helyet kapott a kötetben három emigrációban élő Magyar író is: Cs. Szabó László “Koporsók”, Határ Győző “Kutyaharapás” és Lókkös Antal “Romantikus történet” című elbeszéléseikkel.

Annak dacára, hogy az elbeszélések kiválogatásánál a minőség elve volt a fő irányadó, ez a szépirodalmi kötet, mint ezt a legtöbb svéd méltatója is leszögezte, egyúttal egyszerű, hiteles és megrázó képet ad arról a sok szenvedésről is, amelyben a magyar népnek az utóbbi hat évtized során része volt háborúk, forradalmak, ellenforradalmak, gazdasági válságok, idegen elnyomás formájában. A Magyar íróra minden korban az volt a jellemző, hogy szeizmográfnál érzékenyebben és hűbben jelezte a népünket, társadalmunkat leginkább sújtó bajokat és problémákat.

Rendkívülien érdekes feladat megfigyelni, hogy az olyan, Magyarországtól térben távol eső, szokásokban és életmódban messzemenőkéig különböző népet, mint a svéd is, mai ragadja meg leginkább ebből a novelláskötetből. A lapokban napvilágot látott ismertetésekben az tűnik ki, hogy a Magyarországról alkotott képükhöz és elképzeléseikhez Móríc Zsigmond tragikus kimenetelű pusztai elbeszélése, a “Barbárok” esett a legközelebb. Rögtön utána a legmaibb, legfrissebb magyar próza kötötte le leginkább a figyelmüket, elsősorban Déry Tibor megrázó elbeszélése, a “Szerelem”, mely az ötvenes évek diktatúrájának atmoszféráját leplezi le kegyetlen élességgel. Déry Tibor neve egyébként is jól ismert Svédországban, nemcsak az idős írónak Kádár börtöneiben való meghurcoltatása miatt, hanem mivel néhány évvel ezelőtt már jelentős sikert ért el egész Skandinávia-szerte “Niki” című könyve.

A svédek azonban legszenvedélyesebben a magyarság mai sorsa érdekli, s erről a kötet két legfiatalabb hazai szerzője, Szakonyi Károly és Sánta Ferenc tudósít a leghitelesebben. Szakonyi “Ködben a tavon” című drámai írásában egy, a hatalommal visszaélő párttitkárt mutat be egyedülálló őszinteséggel és bátorsággal. A novella végén lelövi a párttitkárt saját végletekig kihasznált s emberségében semmibevett sofőrje. – Sánta Ferenc “Nácik”-ja közvetve, mintegy allegorikusan, félreérthetetlenül tanuskodik a mai magyarországi életéről, elnyomatás fullasztó légköréről, a rendőrállam hétköznapijairól.

A kitűnő svéd költő, Johannes Edfelt, azzal a megállapítással zárja a Dagens Nyheter-ben közölt megleghangú méltatását, hogy a Modern Magyar elbeszélők című kötet magas színvonalú novellaművészetéről tanuskodik. Egy másik kritikus szerint életerős irodalomról ad hírt, új értékes világot nyit meg ez a könyv a svéd olvasó számára. Thinsz Gézának és Csatlós Jánosnak tehát sikerült áttörnie Svédországban is a Magyar irodalom iránti jóindulatu közöny falát. De ez az eredmény csak arra volt jó számukra, hogy további munkára, további értékes magyarság-szolgálatra buzdítsa őket: máris folyamatban van Stockholmban egy svédnyelvű magyar versantológia összeállítása, mely József Attila, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Juhász Ferenc és Nagy László legszebb lírai alkotásait teszi megközelíthetővé a skandináv világ számára.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

The following writings are presented in this column:

- ✚ Vince Sulyok: *Cultural Program*. (Broadcasted by Radio Free Europe on January, 1967).
- ✚ Vince Sulyok: *The Norwegian Pension System*. (Broadcasted by Radio Free Europe on February 7, 1967).
- ✚ Vince Sulyok: *Anne Pedersdatter After 60 Years*. (Broadcasted by Radio Free Europe on February 17, 1967).
- ✚ Vince Sulyok: *Revelation*. (Broadcasted by Radio Free Europe on March 6, 1967).

~ ~ ~ ~ ~